॥ પુષ્ટિપાઠાવલી ॥

जय श्रीकृष्ण

श्रीवल्लभाधीशो जयति

પ્રકાશકઃ
શ્રીવલ્લભાચાર્ય ટ્રસ્ટ, માંડવી–કચ્છ

પ્રકાશકઃ
શ્રીવલ્લભાચાર્ય ટ્રસ્ટ,
કંસારા બજાર, માંડવી, જિ. કચ્છ,
ગુજરાત, ૩૨૦૪૬૫
ફોન : (૦૨૮૩૪) ૨૩૧૪૬૩

પ્રથમ સંસ્કરણ પ્રતિ : ૧૦,૦૦૦
દ્વિતીય સંસ્કરણ : ૫,૦૦૦

www.pushtimarg.net
http://vallabhacharyavidyapeeth.org/

પ્રકાશન સહાય : રૂ.૧૦/

મુદ્રક :
પૂર્વી ઑફ્સેટ્, રાજકોટ

શ્રીવલ્લભાચાર્ય ટ્રસ્ટ, માંડવી – કચ્છ

ગ્રન્થ	પ્રકાશનસહાય

સામ્પ્રદાયિક પરીક્ષાની પાઠ્યપુસ્તકો

૧. પ્રવેશિકા લેખક : ગોસ્વામી શરદ્ (ગુજરાતી)	૧૦
૨. પ્રવેશિકા, લેખક : ” ” (હિન્દી)	નિઃશુલ્ક
૩. પ્રવેશિકા, લેખક : ” ” (અંગ્રેજી)	નિઃશુલ્ક
૪. પુષ્ટિપ્રવેશ-૧, લેખક : ગોસ્વામી શરદ્ (ગુજરાતી)	૧૦
૫. પુષ્ટિપ્રવેશ-૨, લેખક : ” ” (ગુજરાતી)	૧૦
૬. પુષ્ટિપ્રવેશ ૧-૨, લેખક : ” ” (હિન્દી)	૨૦
૭. પુષ્ટિપથ, લેખક : ગોસ્વામી શરદ્ (ગુજરાતી)	૨૦
૮. પુષ્ટિપથ, લેખક : ગોસ્વામી શરદ્ (હિન્દી)	૨૦
૯. પ્રમેયરત્નસંગ્રહ, લેખક : ગોસ્વામી શરદ્ (ગુજ.)	૨૫
૧૦. Manual of the devotionalpath of Pushti. (પુષ્ટિપ્રવેશ ૧-૨ તથા પુષ્ટિપથનો અંગ્રેજી અનુવાદ)	૬૫

તત્ત્વદર્શનવિષયક રાષ્ટ્રીય સેમિનારમાં પ્રસ્તુત થયેલ વિભિન્ન શોધપત્રો તથા ચર્ચા નો સંગ્રહ (સંસ્કતૃત-હિન્દી-અંગ્રેજી)

૧૧. શબ્દખણ્ડીયા વિદ્વત્પરિચર્ચા	૨૦૦
૧૨. અન્યખ્યાતિવાદીયા વિદ્વત્સંગોષ્ઠી	૧૫૦
૧૩. કાર્યકારણભાવમીમાંસા વિદ્વત્સંગોષ્ઠી	૨૦૦
૧૪. પ્રત્યક્ષપ્રમાણ વિદ્વત્સંગોષ્ઠી	૧૫૦
૧૫. વાલ્લભવેદાન્ત નિબન્ધસંગ્રહ, લેખક : ગો. શ્રીશ્યામ મનોહરજી	નિઃશુલ્ક
૧૬. અન્ધકારવાદીયા વિદ્વત્પરિચર્ચા	૨૦૦

સામ્પ્રદાયિક વિચારગોષ્ઠીમાં પ્રસ્તુત થયેલા વિભિન્ન શોધપત્રો તથા તેના ઊપર થયેલ ચર્ચા નું સંકલન

૧૭. વાર્તાપરિચર્ચા	૧૫
૧૮. અધિકારપરિચર્ચા	૧૦૦
૧૯. સાધનાપ્રણાલી	૫૦
૨૦. પુષ્ટિભક્તિમાં કથા-ગુણગાન સાધના	૫૦
૨૧. શરણાગતિ વિચારગોષ્ઠી	૫૦
૨૨. શરણાગતિ વિચારગોષ્ઠી એક પૂરક પ્રશ્નોત્તરી	નિઃશુલ્ક

૨૩. સેવા-સમર્પણ વિચારગોષ્ઠી	૫૦
૨૪. પુષ્ટિ ભક્તિ અને પ્રપત્તિમાં પ્રતિબન્ધ	૧૦૦
૨૫. જઘન્યાધિકાર સંગોષ્ઠી	૮૦
૨૬. પુષ્ટિફલમીમાંસા વિચારગોષ્ઠી	૧૦૦

નિત્યસ્તોત્રપાઠ

૨૭. પુષ્ટિપાઠાવલી (ગુજરાતી) પાકું બાઈંડિંગ્	૨૦
૨૮. પુષ્ટિપાઠાવલી (હિન્દી)	૧૦
૨૯. પુરુષોત્તમસહસ્રનામ-ત્રિવિધલીલાનામાવલી (અનુવાદ સહિત)	૨૦

સન્દર્ભગ્રન્થો

૩૦. પુષ્ટિવિધાનમ્ પાદાનુક્રમણિકા	૧૦
૩૧. Summary of Shuddhadvait Vangmay, By Sharad Goswami	૧૫

અધ્યયનોપયોગી ગ્રન્થો

૩૨. શાસ્ત્રાર્થપ્રકરણમ્(વ્રજભાષાટીકા)સાધારણ/રાજસંસ્કરણ	૫૦/૭૦
૩૩. સર્વનિર્ણયપ્રકરણમ્(વ્રજભાષાટીકા)સાધારણ/રાજસંસ્કરણ	૮૦/૧૦૦
૩૪. પુષ્ટિવિધાનમ્-૨(વ્યાકરણ) પદચ્છેદ-શબ્દપરિચય-સમાસવિગ્રહ-સંધિવિગ્રહ-અન્વય સહિત	૧૦૦
૩૫. પુષ્ટિવિધાનમ્-૩ (વ્રજભાષાવિવૃતિ)	૮૦
૩૬. શ્રીભાગવત મહાપુરાણ (ગુર્જરભાષાનુવાદ)	૪૦૦

૩૭. ગૃહસેવા અને વ્રજલીલા,(ગુજ.)	વિવેચકઃગો.શ્રીશ્યામ મનોહરજી			નિઃશુલ્ક
૩૮. ગૃહસેવા ઔર વ્રજલીલા,(વ્રજભાષા)	વિવેચક :	”	”	નિઃશુલ્ક
૩૯. પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદાભેદ,	વિવેચક :	”	”	નિઃશુલ્ક
૪૦. રસદષ્ટિની તરફેણમાં,	લેખક :	”	”	નિઃશુલ્ક
૪૧. સેવાકૌમુદી-નવધાભક્તિ(હિન્દી)	વિવેચક :	”	”	નિઃશુલ્ક
૪૨. સિદ્ધાન્તનું આચમન(પ્રશ્નોત્તરી)	ઉત્તરદાતા :	”	”	નિઃશુલ્ક
૪૩. બ્રહ્મવાદભૂમિકા (હિન્દી),	લેખક :	”	”	નિઃશુલ્ક
૪૪. વિશોધનિકા ભાગ-૪(ગુજ.અનુવાદ),	લેખક :	”	”	નિઃશુલ્ક
૫૫. ભક્તિવર્ધિની,	વ્યાખ્યાતા :	”	”	નિઃશુલ્ક
૫૬. સેવા(ઋતુ-ઉત્સવ-મનોરથ)હિન્દી,	વ્યાખ્યાતા :	”	”	નિઃશુલ્ક
૫૭. સેવા(ઋતુ-ઉત્સવ-મનોરથ)ગુજ.,	વ્યાખ્યાતા :	”	”	નિઃશુલ્ક

૪૮. જિન શ્રીવલ્લભરૂપ ન જાન્યો,
(ગો.શ્રીશ્યામ મનોહરજી લિખિત સર્વોત્તમસ્તોત્રની વિસ્તૃત ભૂમિકાનો ગુજરાતી

અનુવાદ, શ્રીવલ્લભાષ્ટક, સપ્તશ્લોકી, શ્રીવલ્લભસ્તોત્રો, પઞ્ચશ્લોકી, શિક્ષાશ્લોકી
આદિ ગ્રન્થોપર વિવેચન નું ૪૫૦ થી વધુ પાનામાં સંકલન.) ૭૦

૪૯. કૃષ્ણાશ્રય, શ્રીકલ્યાણરાયજી લિખિત સંસ્કૃત ટીકાનો ગુજ.અનુવાદ ૭

૫૦. અમૃતવચનાવલી(ગુજરાતી)પ્રાચીન-અર્વાચીન-આધુનિક ગોસ્વામી
આચાર્યોની સિદ્ધાન્તોક્તિનો રંગીન ચિત્રો સહિત સંગ્રહ નિઃશુલ્ક

૫૧. અમૃતવચનાવલી(હિન્દી)પ્રાચીન-અર્વાચીન-આધુનિક ગોસ્વામી
આચાર્યોની સિદ્ધાન્તોક્તિનો રંગીન ચિત્રો સહિત સંગ્રહ નિઃશુલ્ક

૫૨. ભગવદ્ગીતા, અનુવાદક : શ્રીનાનુલાલ ગાંધી.
પદચ્છેદ, અન્વય, શબ્દપરિચય,વૃત્તિપરિચય, શબ્દાર્થ, શ્લોકાર્થ, વિવેચન,
પાદાનુક્રમણિકા, ગીતાતાત્પર્ય તથા ન્યાસાદેશવિવરણ ગુજરાતી અનુવાદ સાથે. અપ્રાપ્ય

૫૩. શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, ગો.વા.શ્રીનાનુલાલ ગાંધી લિખિત અનુવાદ-વિવેચન સહિત ૫૦

૫૪. પુષ્ટિઅસ્મિતા સંવર્ધક શિબિર, રાષ્ટ્રીય સંમેલન-ભરૂચ, વિસ્તૃત અહેવાલ ૨૫

૫૫. ષોડશગ્રન્થગત ઉપદેશો અને તેમની ૨૮ વાર્તાઓ,
લેખક : શ્રીભૂપેન્દ્રભાઈ ભાટીયા ૪૦

૫૬. ષોડશગ્રન્થગત ઉપદેશો અને તેમની ૬૪ વાર્તાઓ,
લેખક : શ્રીભૂપેન્દ્રભાઈ ભાટીયા ૫૦

૫૭. પુરુષોત્તમગ્રન્થાવલી-૫, (અપરાધનિરૂપણવિવૃતિ, દ્રવ્યશુદ્ધિ તથા
ઉત્સવપ્રતાન) હિન્દી-ગુજરાતી અનુવાદ સહિત ૧૦૦

૫૮. દ્રવ્યશુદ્ધિ (શુદ્ધિ-અપરસ-સદાચાર નિરૂપક ગ્રન્થ) ગુજરાતી ૨૦

ઇતિહાસ

૫૯. આધુનિક ન્યાયપ્રણાલી અને પુષ્ટિમાર્ગીય સાધનાપ્રણાલી નો આપસી ટકરાવ,
લે. : ગો. શ્રીશ્યામ મનોહરજી (ગુજરાતી) નિઃશુલ્ક

૬૦. આધુનિક ન્યાયપ્રણાલી ઔર પુષ્ટિમાર્ગીય સાધનાપ્રણાલી કા આપસી ટકરાવ,
લે. : ગો. શ્રીશ્યામ મનોહરજી (હિન્દી) નિઃશુલ્ક

૬૧. શ્રીગોપીનાથપ્રભુચરણ, શ્રીગોપીનાથજીના વિષયમાં ઉપલબ્ધ (ચિત્રજી,
હસ્તાક્ષર, પદ, ઇતિહાસ, રચના વગેરે) તમામ માહિતિનો સંગ્રહ.(ગુજ.-હિન્દી) ૨૫

૬૨. શ્રીકૃષ્ણચરિત્ર, ભાગવતના દશમસ્કન્ધનો ભાવાનુવાદ, લેખક : શ્રીનાનુલાલ ગાંધી ૮૦

શુદ્ધાદ્વૈત પુષ્ટિભક્તિમાર્ગીય વાઙ્મય :

શુદ્ધાદ્વૈત પુષ્ટિભક્તિમાર્ગના આધારભૂત સંસ્કૃત-વ્રજ-ગુજરાતી વગેરે ભાષામાં

લિખિત મૂળ ગદ્ય-પદ્ય ગ્રન્થસાહિત્ય, તેનો અનુવાદ તેમજ તેના પર લિખિત વિવેચન વગેરે (સામ્પ્રદાયિક શબ્દકોશ, સામ્પ્રદાયિક વચનાનુક્રમણિકા, ભગવદ્ગીતાપાદાનુક્રમણિકા વગેરે અધ્યયનોપયોગી) સાહિત્યનો બૃહત્ સંગ્રહ. ડાઉન્લૉડ અને માર્ગદર્શન માટે લિંક્ :

http://www.pushtimarg.net/pushti/pushti-vangmay.html

હાલમાં નીચે મુજબ ગ્રન્થો તેના પરની સંસ્કૃત ટીકાઓ અને અનુવાદ સહિત વાઙ્મયમાં ઉપલબ્ધ છેઃ

ષોડશગ્રન્થ, શિક્ષાપદ્યાનિ, તત્ત્વાર્થદીપનિબન્ધ, બ્રહ્મસૂત્રાણુભાષ્ય, મધુરાષ્ટકમ્, પરિવૃઢાષ્ટકમ્, પુરુષોત્તમનામસહસ્રમ્, ત્રિવિધનામાવલી, સુબોધિની (સ્કન્ધ ૧-૨), સેવાશ્લોકાઃ, વિદ્વન્મંડનમ્, સૌન્દર્યપદ્યમ્, સાધનદીપિકા, પુરુષોત્તમપ્રતિષ્ઠાપ્રકાર, ભાગવતપુરાણ (૧ થી ૭, ૧૦ અને ૧૧ સ્કન્ધ નો ગુજરાતી-હિન્દી અનુવાદ), હરિરાયવાઙ્મુક્તાવલી (૫૫ ગ્રન્થો) દ્રવ્યશુદ્ધિ, ૮૪-૨૫૨ વૈષ્ણવોની વાર્તા, પ્રસ્થાનરત્નાકર, અવતારવાદાવલી ખંડ ૨-૩, વાદાવલી, ભગવદ્ગીતામૃતતરંગિણી, વલ્લભાષ્ટકમ્, સર્વોત્તમસ્તોત્રમ્

શ્રીવલ્લભાચાર્ય વિદ્યાપીઠ : ટુંક સમયમાં કાર્યતર થવા જનાર આ વિદ્યાપીઠ અધ્યયનોપયોગી ગ્રન્થાલય, અધ્યયનકક્ષ, નિવાસ, ભોજન, અધ્યાપક વગેરે અત્યાવશ્યક સુવિધાઓથી સુસજ્જ હશે. વધુ માહિતિ માટે :

http://www.vallabhacharyavidyapeeth.org/

પુષ્ટિસ્વાધ્યાય : અઠવાડીયાના લગભગ બધા દિવસ આબાલ-વૃદ્ધ બધા પુષ્ટિમાર્ગીઓ માટે સમ્પ્રદાયના મૂળ ગ્રન્થોનું અધ્યાપન વિદ્વાન્ આચાર્યવંશજો દ્વારા ત્રણ માધ્યમથી કરવામાં આવે છેઃ

૧. ટેલિફોનિક કોન્ફરન્સ્
૨. ઇંટર્નેટ્ દ્વારા લાઈવ્ ઑડિયો
૩. ઇંટર્નેટ્ દ્વારા લાઈવ્ વીડીયો કોન્ફરન્સ્.

વધુ માહિતિ માટે ફોન સમ્પર્ક :

યોગેન્દ્રભાઈઃ(+91) 9323733796
પિનાકીનભાઈઃ(+91)9726444515
નીરજભાઈ(અમેરિકા)ઃ +7325424165.
ઈમેલ્ સમ્પર્ક : pushtiswadhyay@gmail.com.

।। અનુક્રમણિકા ।।

મંગલાચરણ ૧
શ્રીસર્વોત્તમસ્તોત્રમ્ ૩
શ્રીવલ્લભાષ્ટકમ્ ૬
સ્ફુરત્કૃષ્ણપ્રેમામૃતસ્તોત્રમ્ ૮
નામરત્નાખ્યસ્તોત્રમ્ ૧૧
ષોડશગ્રન્થમાહાત્મ્યમ્ ૧૪
શ્રીયમુનાષ્ટકમ્ ૧૫
બાલબોધઃ ૧૭
સિદ્ધાન્તમુક્તાવલી ૨૦
પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદાભેદઃ ૨૩
સિદ્‌ધાન્તરહસ્યમ્ ૨૬
નવરત્નમ્ ૨૮
અન્તઃકરણપ્રબોધઃ ૨૯
વિવેકધૈર્યાશ્રયઃ ૩૧
કૃષ્ણાશ્રયસ્તોત્રમ્ ૩૩
ચતુઃશ્લોકી ૩૫
ભક્તિવર્ધિની ૩૬
જલભેદઃ ૩૮
પઞ્ચપદ્યાનિ ૪૨
સંન્યાસનિર્ણયઃ ૪૩

નિરોધલક્ષણમ્ ૪૭
સેવાફલમ્ ૪૯
પઞ્ચશ્લોકી ૫૧
સાધનપ્રકરણમ્ ૫૩
શિક્ષાપદ્યાનિ ૬૧
સાધનદીપિકા ૬૨
ચતુઃશ્લોકી ૭૬
શ્રીપરિવૃઢાષ્ટકમ્ ૭૭
શ્રીકૃષ્ણાષ્ટકમ્ ૭૯
શ્રીગિરિરાજધાર્યષ્ટકમ્ ૮૧
શ્રીગોપીજનવલ્લભાષ્ટકમ્ ૮૨
શ્રીમધુરાષ્ટકમ્ ૮૪
શ્રીગોકુલેશાષ્ટકમ્ ૮૫
શ્રીગોપીજનવલ્લભાષ્ટકમ્ ૮૬
સ્વસ્વામિપાણિયુગલાષ્ટકમ્ ૮૭
શ્રીકૃષ્ણશરણાષ્ટકમ્ ૮૮
પઞ્ચાક્ષરમન્ત્રગર્ભસ્તોત્રમ્ ૮૯
શ્રીપુરુષોત્તમનામસહસ્રં સ્તોત્રમ્ ૯૧
ત્રિવિધનામાવલી ૧૧૮

।। મંગલાચરણમ્ ।।

(આચાર્યચરણ[૧], શ્રીગોપીનાથ-શ્રીવિટ્ઠલનાથપ્રભુચરણો[૨], સ્વમાર્ગીય જ્ઞાનોપદેશક ગુરુ[૩] અને ભાગવતદશમસ્કન્ધાર્થરૂપ ભગવાન[૪] ને વન્દન)

ચિન્તાસન્તાનહન્તારો યત્ પાદામ્બુજરેણવઃ।।
સ્વીયાનાં તાન્ નિજાચાર્યાન્[૧] પ્રણમામિ મુહુર્મુહુઃ ।।૧।।
યદનુગ્રહતો જન્તુઃ સર્વદુઃખાતિગો ભવેત્ ।।
તમ્ અહં સર્વદા વન્દે શ્રીમદ્-વલ્લભ-નન્દનમ્[૨]।।૨।।
અજ્ઞાનતિમિરાન્ધસ્ય જ્ઞાનાંજનશલાકયા ।।
ચક્ષુરુન્મીલિતં યેન તસ્મૈ શ્રીગુરવે[૩] નમઃ।।૩।।
નમામિ હૃદયે શેષે લીલા-ક્ષીરાબ્ધિ-શાયિનમ્।।
લક્ષ્મી-સહસ્ર-લીલાભિઃ સેવ્યમાનં કલાનિધિમ્।।૪।।
ચતુર્ભિશ્ચ ચતુર્ભિશ્ચ ચતુર્ભિશ્ચ ત્રિભિસ્તથા ।।
ષડ્ભિર્ વિરાજતે યોડસૌ પંચધા હૃદયે મમ[૪]।।૫।।

(મહાપ્રભુ[૧-૮] તથા પ્રભુચરણ દ્વારા[૯-૧૦] પ્રાદુર્ભાવિત સ્વરૂપોનું ધ્યાન)

શ્રીગોવર્ધનનાથ[૧]-પાદયુગલં હૈયંગવીન-પ્રિયમ્[૨]
નિત્યં શ્રીમથુરાધિપં[૩] સુખકરં શ્રીવિટ્ઠલેશં[૪] મુદા ।।
શ્રીમદ્દ્વારવતીશ[૫]-ગોકુલપતી[૬] શ્રીગોકુલેન્દું[૭] વિભુમ્
શ્રીમન્મન્મથમોહનં[૮] નટવરં[૯] શ્રીબાલકૃષ્ણં[૧૦] ભજે ।।૬।।

(શ્રીમહાપ્રભુ-પ્રભુચરણ[૧] તેમના સપ્તસુતો[૨] તેમના વંશજો[૩] શ્રીયમુનાજી[૪] પોતાના દીક્ષાદાતા ગુરુ[૫] શ્રીગિરિરાજજી[૬] પોતાના ગુરુદેવના સેવ્યસ્વરૂપ[૭] અને પોતાના સેવ્યસ્વરૂપ[૮] નું ધ્યાન)

શ્રીમદ્-વલ્લભ-વિટ્ઠલૌ[૧] ગિરિધરં ગોવિન્દરાયાભિધં
શ્રીમદ્-બાલકૃષ્ણ-ગોકુલપતી નાથં રઘૂણાંસ્તથા ।।
એવં શ્રીયદુનાયકં કિલ ઘનશ્યામં[૨] ચ તદ્-વંશજાન્[૩]
[૪]કાલિન્દિં[૫]સ્વગુરું [૬]ગિરિં[૭]ગુરુવિભું સ્વીયપ્રભૂંશ્ચ[૮] સ્મરેત્।।૭।।

(શ્રીભાગવતના પ્રમેયપ્રકરણમાં નિરૂપિત પ્રમેયરૂપ ભગવાનનું ધ્યાન)

બર્હાપીડં નટવર-વપુઃ કર્ણયોઃ કર્ણિકારં
બિભ્રદ્ વાસઃ કનક-કપિશં વૈજયન્તીં ચ માલાં ।।
રન્ધ્રાન્ વેણોર્ અધર-સુધયા પૂરયન્ ગોપવૃન્દૈઃ
વૃન્દારણ્યં સ્વપદ-રમણં પ્રાવિશદ્ ગીતકીર્તિઃ ।।૮।।

(શ્રીમદાચાર્યચરણના ત્રિતયાત્મક સ્વરૂપનું ધ્યાન)

સૌન્દર્યં નિજહૃદ્ગતં પ્રકટિતં સ્ત્રી-ગૂઢ-ભાવાત્મકં
પુંરૂપં ચ પુનસ્ તદન્તર્ગતં પ્રાવીવિશત્ સ્વપ્રિયે ।।
સંશ્લિષ્ટાવુભયોર્ બભૌ રસમયઃ કૃષ્ણો હિ તત્ સાક્ષિકં
રૂપં તત્-ત્રિતયાત્મકં પરમભિધ્યેયં સદા વલ્લભમ્ ।।૯।।
શ્રીવલ્લભદ્ર પ્રતિનિધિં તેજો-રાશીં દયાર્ણવમ્ ।।
ગુણાતીતં ગુણનિધિં શ્રીગોપીનાથમાશ્રયે ।।૧૦।।

(શ્રીવિટ્ઠલનાથપ્રભુચરણનું ધ્યાન)

સાયં કુંજાલયસ્થાસનમ્ ઉપવિલસત્-સ્વર્ણપાત્રં સુધૌતં
રાજદ્યજ્ઞોપવીતં પરિતનુવસનં ગૌરમ્ અમ્ભોજવક્ત્રમ્।।
પ્રાણાનાયમ્ય નાસાપુટ-નિહિતકરં કર્ણ-રાજદ્-વિમુક્તં
વન્દેઽર્ધોન્મીલિતાક્ષં મૃગમદતિલકં વિટ્ઠલેશં સુકેશમ્।।૧૧।।

।। ઈતિ મંગલાચરણં સમ્પૂર્ણમ્ ।।

॥ श्रीसर्वोत्तमस्तोत्रम् ॥

(મંગલ ઉપક્રમઃ)

પ્રાકૃતધર્માનાશ્રયમ્ અપ્રાકૃત-નિખિલ-ધર્મરૂપમ્ ઈતિ ।।
નિગમપ્રતિપાદ્યં યત્ તત્ શુદ્ધં સાકૃતિ સ્તૌમિ ।।૧।।

(સ્તોત્રને પ્રકટ કરવાના પ્રયોજનનું નિરૂપણ)

કલિકાલઽતમશ્છન્નઽદૃષ્ટિત્વાદ્ વિદુષામપિ ।।
સમ્પ્રત્યવિષયસ્તસ્ય માહાત્મ્યં સમભૂદ્ ભુવિ ।।૨।।
દયયા નિજમાહાત્મ્યં કરિષ્યન્ પ્રકટં હરિઃ ।।
વાણ્યા યદા તદા સ્વાસ્યં પ્રાદુર્ભૂતં ચકાર હિ ।।૩।।
તદુક્તમ્ અપિ દુર્બોધં સુબોધં સ્યાદ્ યથા તથા ।।
તન્નામાષ્ટોત્તરશતં પ્રવક્ષ્યામ્યખિલાઘહૃત્ ।।૪।।

(આ સ્તોત્રના ઋષિ[૧] છન્દ[૨] દેવતા[૩] બીજ[૪] વિનિયોગ[૫] અને સિદ્ધિ[૬] નું નિરૂપણ)

ઋષિર્ અગ્નિ-કુમારસ્તુ[૧] નામ્નાં છન્દો જગત્યસૌ[૨] ।।
શ્રીકૃષ્ણાસ્યં દેવતા[૩] ચ બીજં કારુણિકઃ પ્રભુઃ[૪] ।।૫।।
વિનિયોગો ભક્તિયોગઽપ્રતિબન્ધ-વિનાશને[૫] ।।
કૃષ્ણાધરામૃતાસ્વાદઽસિદ્ધિર્[૬] અત્ર ન સંશયઃ ।।૬।।

(શ્રીમદાચાર્યચરણોના ૧૦૮ નામો)

આનન્દઃ[૧] પરમાનન્દઃ[૨] શ્રીકૃષ્ણાસ્યં[૩] કૃપાનિધિઃ[૪] ।।
દૈવોદ્ધાર-પ્રયત્નાત્મા[૫] સ્મૃતિમાત્રાર્તિનાશનઃ[૬] ।।૭।।
શ્રીભાગવત-ગૂઢાર્થઽપ્રકાશન-પરાયણઃ[૭] ।।
સાકાર-બ્રહ્મવાદૈક-સ્થાપકો[૮] વેદપારગઃ[૯] ।।૮।।

માયાવાદ-નિરાકર્તા[૧૦] સર્વવાદિ-નિરાસકૃત્[૧૧] ।।
ભક્તિમાર્ગાબ્જમાર્તંડઃ[૧૨] સ્ત્રી-શૂદ્રાદ્યુદ્ધૃતિક્ષમઃ[૧૩] ।।૯।।
અંગીકૃત્યૈવ ગોપીશ-વલ્લભી-કૃત-માનવઃ[૧૪] ।।
અંગીકૃતૌ સમર્યાદો[૧૫] મહાકારુણિકો[૧૬] વિભુઃ[૧૭] ।।૧૦।।
અદેય-દાન-દક્ષશ્ચ[૧૮] મહોદાર-ચરિત્રવાન્[૧૯] ।।
પ્રાકૃતાનુકૃતિ-વ્યાજ-મોહિતાસુર-માનુષઃ[૨૦] ।।૧૧।।
વૈશ્વાનરો[૨૧] વલ્લભાખ્યઃ[૨૨] સદ્રૂપો[૨૩] હિતકૃત્સતામ્[૨૪] ।।
જનશિક્ષા-કૃતે કૃષ્ણ-ભક્તિકૃન્[૨૫] નિખિલેષ્ટદઃ[૨૬] ।।૧૨।।
સર્વ-લક્ષણ-સમ્પન્નઃ[૨૭] શ્રીકૃષ્ણ-જ્ઞાનદો[૨૮] ગુરુઃ[૨૯] ।।
સ્વાનન્દ-તુન્દિલઃ[૩૦] પદ્મદલાયત-વિલોચનઃ[૩૧] ।।૧૩।।
કૃપા-દગ્‌વૃષ્ટિ-સંહૃષ્ટ-દાસ-દાસી-પ્રિયઃ[૩૨] પતિઃ[૩૩] ।।
રોષદક્‌પાતસમ્પ્લુષ્ટ-ભક્તદ્વિડ્[૩૪] ભક્તસેવિતઃ[૩૫] ।।૧૪।।
સુખસેવ્યો[૩૬] દુરારાધ્યો[૩૭] દુર્લભાંઘ્રિસરોરુહઃ[૩૮] ।।
ઉગ્રપ્રતાપો[૩૯] વાક્‌સીધુ-પૂરિતાશેષ-સેવકઃ[૪૦] ।।૧૫।।
શ્રીભાગવત-પીયૂષ-સમુદ્ર-મથન-ક્ષમઃ[૪૧] ।।
તત્સારભૂત-રાસ-સ્ત્રી-ભાવપૂરિત-વિગ્રહઃ[૪૨] ।।૧૬।।
સાન્નિધ્ય-માત્ર-દત્ત-શ્રીકૃષ્ણ-પ્રેમા[૪૩] વિમુક્તિદઃ[૪૪] ।।
રાસલીલૈક-તાત્પર્યઃ[૪૫] કૃપયૈતત્-કથા-પ્રદઃ[૪૬] ।।૧૭।।
વિરહાનુભવૈકાર્થ-સર્વ-ત્યાગોપદેશકઃ[૪૭] ।।
ભક્ત્યાચારોપદેષ્ટા[૪૮] ચ કર્મ-માર્ગ-પ્રવર્તકઃ[૪૯] ।।૧૮।।

યાગાદૌ ભક્તિમાર્ગૈક-સાધનત્વોપદેશકઃ[૫૦] ।।
પૂર્ણાનંદઃ[૫૧] પૂર્ણકામો[૫૨] વાક્પતિર્[૫૩] વિબુધેશ્વરઃ[૫૪] ।।૧૯।।
કૃષ્ણનામ-સહસ્રસ્ય વક્તા[૫૫] ભક્તપરાયણઃ[૫૬] ।।
ભક્ત્યાચારોપદેશાર્થ-નાનાવાક્યનિરૂપકઃ[૫૭] ।।૨૦।।
સ્વાર્થોજ્ઝિતાખિલ-પ્રાણ-પ્રિયસ્[૫૮] તાદૃશ-વેષ્ટિતઃ[૫૯] ।।
સ્વદાસાર્થ-કૃતાશેષ-સાધનઃ[૬૦] સર્વશક્તિ-ધૃક્[૬૧] ।।૨૧।।
ભુવિ ભક્તિ-પ્રચારૈક-કૃતે સ્વાન્વય-કૃત્[૬૨] પિતા[૬૩] ।।
સ્વવંશે સ્થાપિતાશેષ-સ્વમાહાત્મ્યઃ[૬૪] સ્મયાપહઃ[૬૫] ।।૨૨।।
પતિવ્રતા-પતિઃ[૬૬] પાર-લૌકિકૈહિક-દાનકૃત્[૬૭] ।।
નિગૂઢ-હૃદયો[૬૮]ઽનન્ય-ભક્તેષુ જ્ઞાપિતાશયઃ[૬૯] ।।૨૩।।
ઉપાસનાદિ-માર્ગાઽતિ-મુગ્ધ-મોહ-નિવારકઃ[૭૦] ।।
ભક્તિમાર્ગે સર્વમાર્ગ-વૈલક્ષણ્યાનુભૂતિકૃત્[૭૧] ।।૨૪।।
પૃથક્-શરણ-માર્ગોપદેષ્ટા[૭૨] શ્રીકૃષ્ણ-હાર્દવિત્[૭૩] ।।
પ્રતિક્ષણ-નિકુંજસ્થ-લીલારસ-સુપૂરિતઃ[૭૪] ।।૨૫।।
તત્કથાક્ષિપ્ત-ચિત્તસ્[૭૫] તદ્-વિસ્મૃતાન્યો[૭૬] વ્રજપ્રિયઃ[૭૭] ।।
પ્રિયવ્રજ-સ્થિતિઃ[૭૮] પુષ્ટિ-લીલાકર્તા[૭૯] રહઃપ્રિયઃ[૮૦] ।।૨૬।।
ભક્તેચ્છા-પૂરકઃ[૮૧] સર્વા-જ્ઞાતલીલો[૮૨]ઽતિમોહનઃ[૮૩] ।।
સર્વાસક્તો[૮૪] ભક્તમાત્રાસક્તઃ[૮૫] પતિત-પાવનઃ[૮૬] ।।૨૭।।
સ્વ-યશો-ગાન-સંહૃષ્ટ-હૃદયામ્ભોજ-વિષ્ટરઃ[૮૭] ।।
યશઃ-પીયૂષ-લહરી-પ્લાવિતાન્ય-રસઃ[૮૮] પરઃ[૮૯] ।।૨૮।।

પુષ્ટિમાર્ગીનો એક માત્ર સ્વધર્મ શ્રીકૃષ્ણની સેવા છે, તે સિવાય બીજો કોઈ ધર્મ નથી.

લીલામૃત-રસાર્દ્રાર્દ્રી-કૃતાખિલ-શરીર-ભૃત્[૯૦] ।।
ગોવર્ધન-સ્થિત્યુત્સાહઃ[૯૧] તલ્લીલા-પ્રેમ-પૂરિતઃ[૯૨] ।।૨૯।।
યજ્ઞ-ભોક્તા[૯૩] યજ્ઞ-કર્તા[૯૪] ચતુર્વર્ગ-વિશારદઃ[૯૫] ।।
સત્ય-પ્રતિજ્ઞઃ[૯૬] ત્રિગુણાતીતો[૯૭] નય-વિશારદઃ[૯૮] ।।૩૦।।
સ્વકીર્તિ-વર્ધનસ્[૯૯] તત્ત્વસૂત્ર-ભાષ્ય-પ્રદર્શકઃ[૧૦૦] ।।
માયાવાદાખ્ય-તૂલાગ્નિઃ[૧૦૧] બ્રહ્મવાદ-નિરૂપકઃ[૧૦૨] ।।૩૧।।
અપ્રાકૃતાખિલાકલ્પ-ભૂષિતઃ[૧૦૩] સહજ-સ્મિતઃ[૧૦૪] ।।
ત્રિલોકી-ભૂષણં[૧૦૫] ભૂમિભાગ્યં[૧૦૬] સહજ-સુન્દરઃ[૧૦૭] ।।૩૨।।
અશેષ-ભક્ત-સમ્પ્રાર્થ્ય-ચરણાબ્જ-રજોધનઃ[૧૦૮] ।।

(૧૦૮ નામોના પાઠની ફલશ્રુતિ)

ઈત્યાનન્દ-નિધેઃ પ્રોક્તં નામ્નામ્ અષ્ટોત્તરં શતમ્ ।।૩૩।।
શ્રદ્ધા-વિશુદ્ધ-બુદ્ધિર્ યઃ પઠત્યનુદિનં જનઃ ।।
સ તદેકમનાઃ સિદ્ધિમ્ ઉક્તાં પ્રાપ્નોત્યસંશયમ્ ।।૩૪।।
તદપ્રાપ્તૌ વૃથા મોક્ષઃ તદાપ્તૌ તદ્ગતાર્થતા ।।
અતઃ સર્વોત્તમં સ્તોત્રં જપ્યં કૃષ્ણરસાર્થિભિઃ ।।૩૫।।

।। ઈતિ શ્રીમદગ્નિકુમારપ્રોક્તં સર્વોત્તમસ્તોત્રં સમ્પૂર્ણમ્ ।।

।। શ્રીવલ્લભાષ્ટકમ્ ।।

(ભૂમિ ઊપર શ્રીવલ્લભસ્વરૂપે પ્રાદુર્ભાવના હેતુ અને પ્રયોજન)

શ્રીમદ્વૃન્દાવનેન્દુ-પ્રકટિત-રસિકાનન્દ-સન્દોહરૂપ-
સ્ફૂર્જદ્-રાસાદિલીલામૃત-જલધિ-ભરાક્રાન્ત-સર્વોઽપિ-શશ્વત્।।

કૃષ્ણસેવા સદા કરવી. યજ્ઞાદિ કર્મોની માફક કૃષ્ણસેવા કરવામાં કાલનું બંધન નથી.

તસ્યૈવાત્માનુભાવ-પ્રકટન-હૃદયસ્યાજ્ઞયા પ્રાદુરાસીદ્
ભૂમૌ યઃ સન્મનુષ્યાકૃતિરતિકરુણસ્ તં પ્રપદ્યે હુતાશમ્ ।।૧।।

(શ્રીવલ્લભનો પ્રાદુર્ભાવ જો ન થયો હોત તો દૈવી સૃષ્ટિ પ્રકટ કરવાનું પ્રયોજન વ્યર્થ થઈ જાત)

નાવિર્ભૂયાદ્ ભવાંશ્ચેદ્ અધિધરણિતલં ભૂતનાથોદિતાસન્-
માર્ગધ્વાન્તાન્ધતુલ્યા નિગમપથગતૌ દેવસર્ગેઽપિ જાતાઃ ।।
ઘોષાધીશં તદેમે કથમપિ મનુજાઃ પ્રાપ્નુયુર્ નૈવ દૈવી
સૃષ્ટિર્ વ્યર્થા ચ ભૂયાન્ નિજ-ફલ-રહિતા દેવ! વૈશ્વાનરૈષા।।૨।।

(વાણીના પતિ શ્રીવલ્લભ વિના વેદવાણીનો સાચો અર્થ કોઈથી સમજી શકાતો નથી)

ન હ્યન્યો વાગધીશાત્ શ્રુતિગણ-વચસાં ભાવમ્ આજ્ઞાતુમ્ ઈષ્ટે
યસ્માત્ સાધ્વી સ્વભાવં પ્રકટયતિ વધૂર્ અગ્રતઃ પત્યુરેવ ।।
તસ્માત્ શ્રીવલ્લભાખ્ય! ત્વદુદિત-વચનાદ્ અન્યથા રૂપયન્તિ
ભ્રાન્તા યે તે નિસર્ગ-ત્રિદશ-રિપુતયા કેવલાન્ધન્તમોગાઃ ।।૩।।

(પોતાના મુખારવિન્દે પ્રકટાવેલ માર્ગમાં જે કાંઈ નિવેદિત કરવામાં આવે તેનો પ્રભુ સાક્ષાદ્ ઉપભોગ કરે છે)

પ્રાદુર્ભૂતેન ભૂમૌ વ્રજપતિ-ચરણામ્ભોજ-સેવાખ્ય-વર્ત્મ-
પ્રાકટ્યં યત્ કૃતં તે તદુત નિજકૃતે શ્રીહુતાશેતિ મન્યે ।।
યસ્માદ્ અસ્મિન્ સ્થિતો યત્કિમપિ કથમપિ ક્વાપ્યુપાહર્તુમિચ્છે-
ત્યદ્ધા તદ્ ગોપિકેશઃ સ્વવદન-કમલે ચારુહાસે કરોતિ ।।૪।।

(મહાપ્રભુ ભૌતિક અગ્નિ નહિ, શ્રીકૃષ્ણના મુખવિરહરૂપ અગ્નિ છે)

ઉષ્ણત્વૈક-સ્વભાવોઽપ્યતિ-શિશિરવચઃ પુંજ- પીયૂષ-વૃષ્ટિર્-
આર્તેષ્વત્યુગ્ર-મોહાસુર-નૃષુ યુગપત્ તાપમપ્યત્ર કુર્વન્।।
સ્વસ્મિન્ કૃષ્ણાસ્યતાં ત્વં પ્રકટયસિ ચ નો ભૂતદેવત્વમેતદ્

યસ્માદ્ આનન્દદં શ્રીવ્રજજન-નિચયે નાશકં ચાસુરાગ્નેઃ ॥૫॥

(આનન્દરૂપ શ્રીવલ્લભાગ્નિથી આનન્દરૂપ જ શ્રીકૃષ્ણસેવારૂપ સાગરનું પ્રાકટ્ય થયું છે)

આમ્નાયોક્તં યદમ્ભો ભવનમ્ અનલતસ્ તચ્ચ સત્યં વિભો યત્
સર્ગાદૌ ભૂતરૂપાદ્ અભવદ્ અનલતઃ પુષ્કરં ભૂતરૂપમ્ ॥
આનન્દૈક-સ્વરૂપાત્ ત્વદધિભુ યદભૂત્ કૃષ્ણસેવા-રસાબ્ધિઃ
ચાનન્દૈક-સ્વરૂપસ્ તદખિલમુચિતં હેતુસામ્યં હિ કાર્યે ॥૬॥

(શ્રીવલ્લભના મુખદર્શનને કારણે કૃષ્ણદર્શનની લાલસા અને આર્તિતાપ વધે છે)

સ્વામિન્ શ્રીવલ્લભાગ્ને! ક્ષણમપિ ભવતઃ સન્નિધાને કૃપાતઃ
પ્રાણપ્રેષ્ઠ-વ્રજાધીશ્વર-વદન-દિદક્ષાર્તિ-તાપો જનેષુ ॥
યત્ પ્રાદુર્ભાવમ્ આપ્નોત્યુચિતતરમ્ ઈદં યત્તુ પશ્ચાદ્ અપીત્થં
દૃષ્ટેઽપ્યસ્મિન્ મુખેન્દૌ પ્રચુરતરમ્ ઉદેત્યેવ તચ્ચિત્રમેતત્ ॥૭॥

(અજ્ઞાનરૂપી અન્ધકારના નિવારક હોવાથી શ્રીવલ્લભ 'અગ્નિ'રૂપે વર્ણવાયા છે. વસ્તુતઃ તો આપ શ્રીકૃષ્ણનુંજ આચાર્યરૂપે પ્રકટ રૂપ છો)

અજ્ઞાનાદ્યન્ધકાર-પ્રશમનપટુતા-ખ્યાપનાય ત્રિલોક્યામ્
અગ્નિત્વં વર્ણિતં તે કવિભિરપિ સદા વસ્તુતઃ કૃષ્ણ એવ ॥
પ્રાદુર્ભૂતો ભવાન્ ઈત્યનુભવ-નિગમાદ્યુક્ત-માનૈર્ અવેત્ય
ત્વાં શ્રીશ્રીવલ્લભેમે નિખિલબુધજનાઃ ગોકુલેશં ભજન્તે ॥૮॥

॥ ઈતિ શ્રીમદ્વિટ્ઠલદીક્ષિતવિરચિતં શ્રીવલ્લભાષ્ટકં સમ્પૂર્ણમ્ ॥

॥ સ્ફુરત્કૃષ્ણપ્રેમામૃતસ્તોત્રમ્ ॥

[પુષ્ટિસમ્પ્રદાયના પ્રવર્તક ગુરુ શ્રીવલ્લભાચાર્યચરણનું સાત પ્રકારે વર્ણન : ધર્મિસ્વરૂપનું[૧] અને ઐશ્વર્ય વિગેરે છ[૨-૭] ગુણધર્મોનું નિરૂપણ]

(પુષ્ટિસમ્પ્રદાયના પ્રવર્તક ગુરુરૂપ શ્રીવલ્લભાચાર્યનું સ્વરૂપઃ ‘‘શ્રીકૃષ્ણલીલારૂપી સેવા-કથામાં સદા પરાયણ રહેવું’’ તેને જ ધર્મિસ્વરૂપ[૧] તરીકે કહેવામાં આવે છે)

સ્ફુરત્-કૃષ્ણ-પ્રેમામૃત-રસ-ભરેણાતિ-ભરિતા
વિહારાન્ કુર્વાણા વ્રજપતિ-વિહારાબ્ધિષુ સદા ।।
પ્રિયા ગોપીભર્તુઃ સ્ફુરતુ સતતં ‘વલ્લભ’ ઈતિ
પ્રથાવત્યસ્માકં હૃદિ સુભગમૂર્તિઃ સકરુણા ।।૧।।

(પુષ્ટિસમ્પ્રદાયમાં ગુરુરૂપ શ્રીવલ્લભનો ઐશ્વર્ય[૨] રૂપી ગુણ : શ્રીમદ્ભાગવતના પરમતત્ત્વજ્ઞ હોવું)

શ્રીભાગવત-પ્રતિપદ-મણિવર-ભાવાંશુભૂષિતા મૂર્તિઃ।।
‘શ્રીવલ્લભા’ભિધાનસ્ તનોતુ નિજદાસસ્ય સૌભાગ્યમ્।।૨।।

(પુષ્ટિસમ્પ્રદાયમાં ગુરુરૂપ શ્રીવલ્લભનો [૧]વીર્યરૂપી ગુણઃ પ્રભુસેવામાં પ્રતિબન્ધક થનારા વાદોનું નિરાકરણ કરી શ્રીકૃષ્ણની સેવા કરવાની જીવોને પ્રેરણા આપવી)

માયાવાદ-તમો નિરસ્ય મધુભિત્-સેવાખ્ય-વર્ત્માદ્ભુતં
શ્રીમદ્-ગોકુલનાથ-સંગમસુધા-સમ્પ્રાપકં તત્ક્ષણાત્ ।।
દુષ્પ્રાપં પ્રકટીચકાર કરુણા-રાગાતિ-સમ્મોહનઃ
સ શ્રીવલ્લભ-ભાનુરુલ્લસતિ યઃ શ્રીવલ્લવીશાન્તરઃ।।૩।।

(પુષ્ટિસમ્પ્રદાયમાં ગુરુરૂપ શ્રીવલ્લભના યશો[૪] રૂપી ગુણો : પાંડિત્ય, વેદાદિશાસ્ત્રોમાં પારંગતતા, શાસ્ત્રાનુકૂલ આચરણ, વૈષ્ણવમાર્ગીયતા અને શ્રીવ્રજપતિમાં અનન્ય રતિમાન્ હોવું છે)

ક્વચિત્ પાંડિત્યં ચેત્ ન નિગમગતિઃ સાપિ યદિ ન
ક્રિયા સા સાપિ સ્યાત્ યદિ ન હરિમાર્ગે પરિચયઃ ।।
યદિ સ્યાત્ સોઽપિ શ્રીવ્રજપતિ-રતિર્ નેતિ નિખિલૈઃ

ગુણૈર્ અન્યઃ કો વા વિલસતિ વિના વલ્લભવરમ્ ।।૪।।

(પુષ્ટિસમ્પ્રદાયમાં ગુરુરૂપ શ્રીવલ્લભના શ્રી[૫] રૂપી ગુણો : શ્રીકૃષ્ણની સેવામાં પ્રતિબન્ધક બધા વાદોનું નિરાકરણ કરી પ્રમાણચતુષ્ટયની એકવાક્યતા પર આધારિત સિદ્ધાંતના ઉપદેશક હોવું, પોતે શ્રીકૃષ્ણ-સેવાપરાયણ હોવું અને ભગવત્સેવોચિત નિરુપધિસ્નેહના ઉદ્બોધક હોવું)

માયાવાદિ-કરીન્દ્ર-દર્પ-દલનેનાસ્યેન્દુ-રાજોદ્ગત-
શ્રીમદ્ભાગવતાખ્ય-દુર્લભ-સુધા-વર્ષેણ વેદોક્તિભિઃ ।।
રાધાવલ્લભ-સેવયા તદુચિત-પ્રેમ્ણોપદેશૈરપિ
‘શ્રીમદ્વલ્લભ’નામધેય-સદશો ભાવિ ન ભૂતોઽસ્ત્યપિ।।૫।।

(પુષ્ટિસમ્પ્રદાયમાં ગુરુરૂપ શ્રીવલ્લભનો જ્ઞાન[૬] રૂપી ગુણ : કલિકાળની પ્રબળતાની ભીતિને દૂર કરી ભગવત્પ્રીતિજનક સેવામાર્ગનું પ્રવર્તન કરવું)

યદંઘ્રિ-નખ-મણ્ડલ-પ્રસૃત-વારિ-પીયૂષ-યુગ્દ્ગ
વરાંગ-હૃદયૈઃ કલિસ્ તૃણમિવેહ તુચ્છીકૃતઃ ।।
વ્રજાધિપતિરિન્દિરા-પ્રભૃતિ-મૃગ્ય-પાદામ્બુજઃ
ક્ષણેન પરિતોષિતસ્ તદનુગત્વમેવાસ્તુ મે ।।૬।।

(પુષ્ટિસમ્પ્રદાયમાં ગુરુરૂપ શ્રીવલ્લભનો વૈરાગ્ય[૭] રૂપી ગુણ : પોતાના અનુગામિઓમાંથી કલિયુગના દોષો કેમ દૂર થાય તે સિવાયની તેમની બીજી બાબતોમાં શ્રીવલ્લભનું વિરક્ત હોવું)

અઘૌઘ-તમસાવૃતં કલિ-ભુજંગમાસાદિતમ્
જગદ્વિષયસાગરે પતિતમ્ અસ્વધર્મે રતમ્ ।।
યદીક્ષણ-સુધા-નિધિ-સમુદિતોઽનુકમ્પામૃતાદ્
અમૃત્યુમ્ અકરોત્ ક્ષણાદ્ અરણમસ્તુ મે તત્પદમ્ ।।૭।।

।।ઈતિ શ્રીવિટ્ઠલેશ્વરવિરચિતં શ્રીસ્ફુરત્કૃષ્ણપ્રેમામૃતસ્તોત્રં સમ્પૂર્ણમ્।।

---

૧૦ પ્રભુ પોતાની ઇચ્છાથી બધું કરશે એવો વિવેક રાખી પ્રાર્થના-અભિમાન-હઠ છોડવા.

॥ નામરત્નાખ્યસ્તોત્રમ્ ॥

(મંગલ-ઉપક્રમ)

યન્નામાર્કોદયાત્ પાપદ્ધધ્વાન્ત-રાશિઃ પ્રશામ્યતિ ।।
વિકસન્તિ હૃદબ્જાનિ તન્નામાનિ સદાશ્રયે ।।૧।।

(સ્તોત્રના ઋષિ[1] છન્દ[2] દેવ[3] વિનિયોગ અને ફળ[4] નું નિરૂપણ)

આનુષ્ટુભમ્ ઈહચ્છન્દઃ[1] ઋષિર્ અગ્નિકુમારજઃ[2] ।।
સર્વશક્તિસમાયુક્તો દેવઃ શ્રીવલ્લભાત્મજઃ[3] ।।૨।।
વિનિયોગઃ સમસ્તેષ્ટ-સિદ્ધ્યર્થે વિનિરૂપિતઃ[4] ।।

(શ્રીવિટ્ઠલનાથપ્રભુચરણના ૧૦૮ નામો)

શ્રીવિટ્ઠલઃ[1] કૃપાસિન્ધુર્[2] ભક્તવશ્યો[3]ऽતિસુન્દરઃ[4] ।।૩।।
કૃષ્ણલીલા-રસાવિષ્ટઃ[5] શ્રીમાન્[6] વલ્લભનન્દનઃ[7] ।।
દુર્દશ્યો[8] ભક્તસન્દશ્યો[9] ભક્તિગમ્યો[10] ભયાપહઃ[11] ।।૪।।
અનન્ય-ભક્ત-હૃદયો[12] દીનાનાથૈક-સંશ્રયઃ[13] ।।
રાજીવ-લોચનો[14] રાસ-લીલારસ-મહોદધિઃ[15] ।।૫।।
ધર્મસેતુઃ[16] ભક્તિસેતુઃ[17] સુખસેવ્યો[18] વ્રજેશ્વરઃ[19] ।।
મહાસુર-તિરસ્કર્તા[29] સર્વ-શાસ્ત્ર-વિદગ્રણીઃ[30] ।।
કર્મ-જાડ્યભિદુષ્ણાંશુઃ[31] ભક્ત-નેત્ર-સુધાકરઃ[32] ।।૮।।
મહાલક્ષ્મી-ગર્ભરત્નં[33] કૃષ્ણવર્ત્મ-સમુદ્ભવઃ[34] ।।
ભક્ત-ચિન્તા-મણિઃ[35] ભક્તિ-કલ્પદ્રુમ-નવાંકુરઃ[36] ।।૯।।

પુષ્ટિજીવની આન્તરિક ચાહના સ્વાર્થ કે પરાર્થ ની નહીં પણ કૃષ્ણસેવાની હોય છે.

શ્રીગોકુલ-કૃતાવાસઃ[૩૭] કાલિન્દી-પુલિન-પ્રિયઃ[૩૮] ।।
ગોવર્ધનાગમરતઃ[૩૯] પ્રિય-વૃન્દાવનાચલઃ[૪૦] ।।૧૦।।
ગોવર્ધનાદ્રિ-મખકૃત્[૪૧] મહેન્દ્ર-મદ-ભિત્-પ્રિયઃ[૪૨] ।।
કૃષ્ણલીલૈક-સર્વસ્વઃ[૪૩] શ્રીભાગવત-ભાવવિત્[૪૪] ।।૧૧।।
પિતૃ-પ્રવર્તિત-પથ-પ્રચાર-સુવિચારકઃ[૪૫] ।।
વ્રજેશ્વર-પ્રીતિકર્તા[૪૬] તન્નિમન્ત્રણ-ભોજકઃ[૪૭] ।।૧૨।।
બાલ-લીલાદિ-સુપ્રીતો[૪૮] ગોપી-સમ્બન્ધિ-સત્કથઃ[૪૯] ।।
અતિ-ગમ્ભીર-તાત્પર્યઃ[૫૦] કથનીય-ગુણાકરઃ[૫૧] ।।૧૩।।
પિતૃ-વંશોદધિ-વિધુઃ[૫૨] સ્વાનુરૂપ-સુતપ્રસૂઃ[૫૩] ।।
દિક્ચક્રવર્તિ-સત્કીર્તિઃ[૫૪] મહોજ્વલ-ચરિત્રવાન્[૫૫] ।।૧૪।।
અનેક-ક્ષિતિપ-શ્રેણીદ્ધ મૂર્ધાસક્ત-પદામ્બુજઃ[૫૬] ।।
વિપ્ર-દારિદ્ર્ય-દાવાગ્નિઃ[૫૭] ભૂદેવાગ્નિ-પ્રપૂજકઃ[૫૮] ।।૧૫।।
ગો-બ્રાહ્મણ-પ્રાણરક્ષા-પરઃ[૫૯] સત્ય-પરાયણઃ[૬૦] ।।
પ્રિય-શ્રુતિ-પથઃ[૬૧] શશ્વન્ મહા-મખકરઃ[૬૨] પ્રભુઃ[૬૩] ।।૧૬।।
કૃષ્ણાનુગ્રહ-સંલભ્યો[૬૪] મહા-પતિત-પાવનઃ[૬૫] ।।
અનેકમાર્ગ-સંક્લિષ્ટ-જીવ-સ્વાસ્થ્યપ્રદો મહાન્[૬૬] ।।૧૭।।
નાના-ભ્રમ-નિરાકર્તા[૬૭] ભક્તાજ્ઞાનભિદુત્તમઃ[૬૮] ।।
મહાપુરુષ-સત્-ખ્યાતિઃ[૬૯] મહાપુરુષ-વિગ્રહઃ[૭૦] ।।૧૮।।
દર્શનીયતમો[૭૧] વાગ્મી[૭૨] માયાવાદ-નિરાસ-કૃત્[૭૩] ।।

પુષ્ટિજીવનું સર્વસ્વ કેવળ શ્રીકૃષ્ણ હોય છે, લૌકિક ધન-ઘર-પરિવાર કે સમાજ નહીં.

સદા પ્રસન્ન-વદનો[૭૪] મુગ્ધ-સ્મિત-મુખામ્બુજઃ[૭૫] ॥૧૯॥
પ્રેમાર્દ્રદગ્-વિશાલાક્ષઃ[૭૬] ક્ષિતિ-મંડલ-મંડનઃ[૭૭] ॥
ત્રિજગદ્વ્યાપિ-સત્કીર્તિધવલીકૃત-મેચકઃ[૭૮] ॥૨૦॥
વાક્સુધાકૃષ્ટ-ભક્તાન્તઃકરણઃ[૭૯] શત્રુતાપનઃ[૮૦] ॥
ભક્ત-સમ્પ્રાર્થિત-કરો[૮૧] દાસ-દાસીપ્સિતપ્રદઃ[૮૨] ॥૨૧॥
અચિન્ત્ય-મહિમા-મેયો[૮૩] વિસ્મયાસ્પદ-વિગ્રહઃ[૮૪] ॥
ભક્ત-ક્લેશાસહઃ[૮૫] સર્વસહો[૮૬] ભક્તકૃતે વશઃ[૮૭] ॥૨૨॥
આચાર્ય-રત્નં[૮૮] સર્વાનુગ્રહકૃન્મન્ત્ર-વિત્તમઃ[૮૯] ॥
સર્વસ્વ-દાન-કુશલો[૯૦] ગીત-સંગીત-સાગરઃ[૯૧] ॥૨૩॥
ગોવર્ધનાચલસખો[૯૨] ગોપ-ગો-ગોપિકા-પ્રિયઃ[૯૩] ॥
ચિન્તિતજ્ઞો[૯૪] મહાબુદ્ધિઃ[૯૫] જગદ્વન્દ્ય-પદામ્બુજઃ[૯૬] ॥૨૪॥
જગદાશ્ચર્યરસકૃત્[૯૭] સદા કૃષ્ણ-કથા-પ્રિયઃ[૯૮] ॥
સુખોદર્કકૃતિઃ[૯૯] સર્વસન્દેહચ્છેદ-દક્ષિણઃ[૧૦૦] ॥૨૫॥
સ્વપક્ષ-રક્ષણે દક્ષઃ[૧૦૧] પ્રતિપક્ષ-ક્ષયંકરઃ[૧૦૨] ॥
ગોપિકાવિરહાવિષ્ટઃ[૧૦૩] કૃષ્ણાત્મા[૧૦૪] સ્વસમર્પકઃ[૧૦૫] ॥૨૬॥
નિવેદિ-ભક્ત-સર્વસ્વઃ[૧૦૬] શરણાધ્વ-પ્રદર્શકઃ[૧૦૭] ॥
શ્રીકૃષ્ણાનુગૃહીતૈકપ્રાર્થનીય-પદામ્બુજઃ[૧૦૮] ॥૨૭॥

(આ સ્તોત્રના પાઠનું ફળ)

ઈમાનિ નામરત્નાનિ શ્રીવિટ્ઠલ-પદામ્બુજમ્ ॥

શ્રીકૃષ્ણનો આશ્રય દઢ થાય તે માટે પુષ્ટિમાર્ગીએ વિવેક અને ધૈર્ય જાળવવા.

ધ્યાત્વા તદેક-શરણો યઃ પઠેત્ સ હરિં લભેત્ ।।૨૮।।
યદ્-યન્-મનસ્યભિધ્યાયેત્ તત્તદ્ આપ્નોત્યસંશયમ્ ।।
'નામરત્ના'ભિધમ્ ઈદં સ્તોત્રં યઃ પ્રપઠેત્ સુધીઃ ।।૨૯।।
તદીયત્વં ગૃહાણાશુ પ્રાર્થ્યમ્ એતન્ મમ પ્રભો! ।।
શ્રીવિટ્ઠલ-પદામ્ભોજદ્વમકરન્દ-જુષોઽનિશમ્ ।।
ઈયં શ્રીરઘુનાથસ્ય કૃતિઃ વિજયતેતરામ્ ।।૩૦।।

।। ઈતિ શ્રીરઘુનાથવિરચિતં નામરત્નાખ્યસ્તોત્રં સમ્પૂર્ણમ્ ।।

।। ષોડશગ્રન્થમાહાત્મ્યમ્ ।।

શ્રીમદાચાર્યચરણાઃ સ્વીયાનાં ભક્તિસિદ્ધયે।।
અકાર્ષુઃ ષોડશગ્રન્થાન્ સ્વસિદ્ધાન્તાર્થ-બોધકાન્ ।।૧।।
તદ્વ્યાખ્યાનં કૃતં પૂર્વૈઃ પ્રભુભિશ્ચ પૃથક્ ક્વચિત્ ।।
યમુનાષ્ટકમ્ આરભ્ય સેવાફલમ્ ઉદાહૃતાઃ ।।૨।।
એવં ષોડશભિઃ ગ્રન્થૈઃ પુરુષોત્તમ-સેવનમ્ ।।
પ્રતિપાદ્ય ફલત્વેન ચક્રે જીવોદ્ધૃતિં વિભુઃ ।।૩।।
અવતાર-દશાયાન્તુ ઉદ્ધૃતી રૂપ-દર્શનાત્ ।।
ઈહ નામાત્મકૈઃ ગ્રન્થૈઃ સ્વદાસાનાં સદોદ્ધૃતિઃ ।।૪।।
તસ્માત્ સર્વપ્રયત્નેન દૈવૈઃ કર્તવ્યમેવ હિ ।।
સેવનં શ્રીવ્રજેશસ્ય તદ્ગ્રન્થાનાં ચ પાઠનમ્ ।।૫।।

।।ઈતિ શ્રીદ્વારકેશચરણવિરચિતં ષોડશગ્રન્થમાહાત્મ્યમ્।।

।। શ્રીયમુનાષ્ટકમ્ ।।

(પુષ્ટિપ્રભુદ્વારા શ્રીયમુનાજીમાં સ્થાપિત અષ્ટવિધ ઐશ્વર્યો પૈકી પ્રથમ ઐશ્વર્ય : શ્રીયમુનાજી આ માર્ગમાં સકલસિદ્ધિઓના હેતુરૂપ છે)

નમામિ યમુનામ્ અહં સકલ-સિદ્ધિ-હેતું મુદા
મુરારિ-પદ-પંકજ-સ્ફુરદમન્દ-રેણૂત્કટામ્ ।।
તટસ્થ-નવકાનન-પ્રકટ-મોદ-પુષ્પામ્બુના
સુરાસુર-સુપૂજિત-સ્મરપિતુઃ શ્રિયં બિભ્રતીમ્ ।।૧।।

(બીજું ઐશ્વર્ય : શ્રીયમુનાજી ભગવદ્રતિને વધારનારા છે)

કલિન્દ-ગિરિ-મસ્તકે પતદમન્દ-પૂરોજ્જવલા
વિલાસ-ગમનોલ્લસત્દ્ધપ્રકટ-ગંડ-શૈલોન્નતા ।।
સઘોષ-ગતિ-દન્તુરા સમધિરૂઢ-દોલોત્તમા
મુકુન્દ-રતિ-વર્ધિની જયતિ પદ્મબન્ધોઃ સુતા ।।૨।।

(ત્રીજું ઐશ્વર્ય : ભુવનપાવની શ્રીયમુનાજી પુષ્ટિજીવો અને પુષ્ટિપ્રભુના સમ્બન્ધ વચ્ચે આવતા પ્રતિબન્ધોને દૂર કરીને ભગવદનુભવયોગ્ય શુદ્ધિ કરનારા છે)

ભુવં ભુવન-પાવનીમ્ અધિગતામ્ અનેક-સ્વનૈઃ
પ્રિયાભિરિવ સેવિતાં શુક-મયૂર-હંસાદિભિઃ ।।
તરંજગ-ભુજ-કંકણ-પ્રકટ-મુક્તિકા-વાલુકા-
નિતમ્બ-તટ-સુન્દરીં નમત કૃષ્ણ-તુર્ય-પ્રિયામ્ ।।૩।।

(ચોથું ઐશ્વર્ય : ભગવાનના સમાન ગુણધર્મવાળા હોવાથી શ્રીયમુનાજી સાથે જીવનો સંબંધ બંધાતા ભગવાન્ સાથેય બંધાઈ જાય છે)

અનન્ત-ગુણ-ભૂષિતે શિવ-વિરંચિ-દેવ-સ્તુતે

ઘનાઘન-નિભે સદા ધ્રુવ-પરાશરાભીષ્ટ-દે ।।
વિશુદ્ધ-મથુરા-તટે સકલ-ગોપ-ગોપી-વૃતે
કૃપાજલધિ-સંશ્રિતે મમ મનઃ સુખં ભાવય ।।૪।।

(પાંચમું ઐશ્વર્ય : ભગવાનને પ્રિય એવા ભક્તોના કલિદોષોનું નિવારણ શ્રીયમુનાજી કરે છે)

યયા ચરણ-પદ્મજા મુરરિપોઃ પ્રિયમ્ભાવુકા
સમાગમનતો-ઽભવત્ સકલ-સિદ્ધિદા સેવતામ્ ।।
તયા સદશતામ્ ઈયાત્ કમલજા-સપત્નીવ યદ્-
હરિપ્રિય-કલિન્દયા મનસિ મે સદા સ્થીયતામ્ ।।૫।।

(છઠ્ઠું ઐશ્વર્ય : પુષ્ટિજીવોને શ્રીયમુનાજી પુષ્ટિપ્રભુના પ્રિય બનાવે છે)

નમો-ઽસ્તુ યમુને! સદા તવ ચરિત્રમ્ અત્યદ્ભુતં
ન જાતુ યમ-યાતના ભવતિ તે પયઃ-પાનતઃ ।।
યમોઽપિ ભગિની-સુતાન્ કથમુ હન્તિ દુષ્ટાનપિ
પ્રિયો ભવતિ સેવનાત્ તવ હરેર્ યથા ગોપિકાઃ ।।૬।।

(સાતમું ઐશ્વર્ય : શ્રીયમુનાજી ભગવત્સેવાકર્તાના શરીરમાં અલૌકિક – સામર્થ્ય એટલે તનુનવત્ત્વનું સમ્પાદન કરી આપે છે)

મમાસ્તુ તવ સન્નિધૌ તનુ-નવત્વમ્ એતાવતા
ન દુર્લભતમા રતિઃ મુરરિપૌ મુકુન્દપ્રિયે ।।
અતો-ઽસ્તુ તવ લાલના સુર-ધુની પરં સંગમાત્
તવૈવ ભુવિ કીર્તિતા નતુ કદાપિ પુષ્ટિ-સ્થિતૈઃ ।।૭।।

(આઠમું ઐશ્વર્ય : પુષ્ટિપ્રભુના લીલાસામયિક શ્રમજલકણો સાથે પુષ્ટિજીવોનો સમ્બન્ધ સમ્પાદિત કરે છે)

સ્તુતિં તવ કરોતિ કઃ કમલજા-સપત્નિ! પ્રિયે!

યમુનાજળનો ઉપયોગ પોતાના સેવ્ય પ્રભુનાં ઝારીજી ભરવા સિવાય ન જ કરાય.

હરેર્ યદ્ અનુસેવયા ભવતિ સૌખ્યમ્ આમોક્ષતઃ ।।
ઈયં તવ કથાધિકા સકલ-ગોપિકા-સંગમ-
સ્મર-શ્રમ-જલાણુભિઃ સકલ-ગાત્રજૈઃ સંગમઃ।।૮।।

(શ્રીયમુનાષ્ટકના પાઠથી સર્વપાપક્ષય, સકલસિદ્ધિની પ્રાપ્તિ, ભગવાન્‌માં પ્રેમ, પ્રભુને સન્તોષ; અને સ્વભાવ ઉપર વિજય રૂપી ફળો સિદ્ધ થાય છે)

તવાષ્ટકમ્ ઈદં મુદા પઠતિ સૂરસૂતે! સદા
સમસ્ત-દુરિત-ક્ષયો ભવતિ વૈ મુકુન્દે રતિઃ ।।
તયા સકલ-સિદ્ધયો મુરરિપુશ્ચ સન્તુષ્યતિ
સ્વભાવ-વિજયો ભવેદ્ વદતિ વલ્લભઃ શ્રીહરેઃ ।।૯।।

।। ઈતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતં શ્રીયમુનાષ્ટકસ્તોત્રં સમ્પૂર્ણમ્ ।।

।। બાલબોધઃ ।।

(ધર્મ-અર્થ-કામ-મોક્ષ રૂપ ચાર પુરુષાર્થોની બાબતમાં સકલ સિદ્ધાન્તોનો સંગ્રહ)

નત્વા હરિં સદાનન્દં સર્વ-સિદ્ધાન્ત-સંગ્રહમ્ ।।
બાલ-પ્રબોધનાર્થાય વદામિ સુવિનિશ્ચિતમ્ ।।૧।।

(પુરુષાર્થોના લૌકિક તથા અલૌકિક આમ બે પ્રકારો હોય છે. પુરુષાર્થો પૈકી ધર્મ, અર્થ અને કામ ની વિચારણા આ ગ્રન્થમાં અનાવશ્યક હોવાથી કરવામાં આવતી નથી.)

'ધર્માર્થ-કામ-મોક્ષા'ખ્યાઃ ચત્વારો-ડર્થા મનીષિણામ્।।
જીવેશ્વર-વિચારેણ દ્વિધા તે હિ વિચારિતાઃ ।।૨।।
અલૌકિકાસ્તુ વેદોક્તાઃ સાધ્ય-સાધન-સંયુતાઃ ।।

યમુનાજળનાં લોટીજીની ન્યોછાવર લેવી તે માતાના દુધને વેચવા બરાબર પાપ છે.

લૌકિકા ઋષિભિઃ પ્રોક્તાઃ તથૈવેશ્વર-શિક્ષયા ।।૩।।
લૌકિકાંસ્તુ પ્રવક્ષ્યામિ વેદાદ્ આદ્યા યતઃ સ્થિતાઃ ।।
ધર્મશાસ્ત્રાણિ નીતિશ્ચ કામશાસ્ત્રાણિ ચ ક્રમાત્ ।।૪।।
ત્રિવર્ગ-સાધકાનીતિ ન તન્નિર્ણય ઉચ્યતે ।।

(સ્વતોમોક્ષ અને પરતોમોક્ષ આમ મોક્ષોના બે પ્રકારોમાં સ્વતો મોક્ષના બાહ્યત્યાગ અને આભ્યન્તરત્યાગ હેતુક બે પ્રકારો)

મોક્ષે ચત્વારિ શાસ્ત્રાણિ લૌકિકે પરતઃ સ્વતઃ ।।૫।।
દ્વિધા દ્વે-દ્વે સ્વતસ્ તત્ર સાંખ્ય-યોગૌ પ્રકીર્તિતૌ ।।
ત્યાગાત્યાગ-વિભાગેન સાંખ્યે ત્યાગઃ પ્રકીર્તિતઃ ।।૬।।
અહન્તા-મમતા-નાશે સર્વથા નિરહંકૃતૌ ।।
સ્વરૂપસ્થો યદા જીવઃ કૃતાર્થઃ સ નિગદ્યતે ।।૭।।
તદર્થં પ્રક્રિયા કાચિત્ પુરાણેઽપિ નિરૂપિતા ।।
ઋષિભિર્ બહુધા પ્રોક્તા ફલમ્ એકમ્ અબાહ્યતઃ ।।૮।।
અત્યાગે યોગમાર્ગો હિ ત્યાગોઽપિ મનસૈવ હિ ।।
યમાદયસ્તુ કર્તવ્યાઃ સિદ્ધે યોગે કૃતાર્થતા ।।૯।।

(પરબ્રહ્મના ત્રણ દેવરૂપો પૈકી બ્રહ્મા[ક] મોક્ષદાયક જ્ઞાનદાતા દેવતા હોવાથી, પરતો મોક્ષના બે પ્રકારોમાં શૈવ-વૈષ્ણવશાસ્ત્રો મુજબ નિર્દોષ-પૂર્ણગુણ સર્વાત્મક બ્રહ્મ તરીકે નિરૂપિત સૃષ્ટિના સંહારક અને પાલક કેવલ શિવ[ખ]-વિષ્ણુ[ગ] જ તદીયતા[૧] અથવા તદાશ્રય[૨] દ્વારા જીવોને મુક્તિનું દાન કરે છે)

પરાશ્રયેણ મોક્ષસ્તુ દ્વિધા સોઽપિ નિરૂપ્યતે ।।
બ્રહ્મા બ્રાહ્મણતાં યાતઃ તદ્રૂપેણ સુસેવ્યતે ।।૧૦।।
તે સર્વાર્થા ન ચાદ્યેન[ક] શાસ્ત્રં કિંચિદ્ ઉદીરિતમ્ ।।

અતઃ શિવશ્ચ વિષ્ણુશ્ચ જગતો હિતકારકૌ ।।૧૧।।
વસ્તુનઃ સ્થિતિ-સંહારૌ કાર્યૌ શાસ્ત્ર-પ્રવર્તકૌ ।।
બ્રહ્મૈવ તાદશં યસ્માત્ સર્વાત્મકતયોદિતૌ ।।૧૨।।
નિર્દોષ-પૂર્ણ-ગુણતા તત્-તચ્છાસ્ત્રે તયોઃ[ખ-ગ] કૃતા ।।
ભોગ-મોક્ષ-ફલે દાતું શક્તૌ દ્વાવપિ યદ્યપિ ।।૧૩।।
ભોગઃ શિવેન મોક્ષસ્તુ વિષ્ણુનેતિ વિનિશ્ચયઃ ।।
લોકેઽપિ યત્ પ્રભુર્ ભુંક્તે તન્ન યચ્છતિ કર્હિચિત્ ।।૧૪।।
અતિપ્રિયાય તદપિ દીયતે ક્વચિદેવ હિ ।।
નિયતાર્થ-પ્રદાનેન તદીયત્વં[ખ૧/ગ૧] તદાશ્રયઃ[ખ૨/ગ૨] ।।૧૫।।
પ્રત્યેકં સાધનં ચૈતદ્ દ્વિતીયાર્થે મહાન્ શ્રમઃ ।।

(સ્વાભાવિક દોષને દૂર કરવામાટે તદાશ્રય[ખ૧/ગ૧] તેમજ તદીયતા[ખ૨/ગ૨] મેળવવાની બુદ્ધિથી સ્વધર્માચરણને નભાવવું પણ આવશ્યક છે)

જીવાઃ સ્વભાવતો દુષ્ટા દોષાભાવાય સર્વદા ।।૧૬।।
શ્રવણાદિ તતઃ પ્રેમ્ણા સર્વં કાર્યં હિ સિધ્યતિ ।।
મોક્ષસ્તુ સુલભો વિષ્ણોઃ ભોગશ્ચ શિવતસ્તથા ।।૧૭।।
સમર્પણેન આત્મનો હિ તદીયત્વં[ખ૨/ગ૨] ભવેદ્ ધ્રુવમ્ ।।
અતદીયતયા ચાપિ કેવલશ્ ચેત્ સમાશ્રિતઃ ।।૧૮।।
તદાશ્રય[ખ૧/ગ૧]-તદીયત્વ[ખ૨/ગ૨]બુદ્ધ્યૈ કિંચિત્ સમાચરેત્ ।।
સ્વધર્મમ્ અનુતિષ્ઠન્ વૈ ભારદ્વૈગુણ્યમ્ અન્યથા ।।
ઈત્યેવં કથિતં સર્વં નૈતજ્જ્ઞાને ભ્રમઃ પુનઃ ।।૧૯।।

।। ઈતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતો બાલબોધઃ સમ્પૂર્ણઃ ।।

।। સિદ્ધાન્તમુક્તાવલી ।।

(સ્વમાર્ગીય સિદ્ધાન્તના વિનિશ્ચયનો ઉપદેશ)

નત્વા હરિં પ્રવક્ષ્યામિ સ્વસિદ્ધાન્ત-વિનિશ્ચયમ્ ।।

(શ્રીકૃષ્ણસેવાની નિત્યકર્તવ્યતા[૧] નો ઉપદેશ, તેની ફલાવસ્થા[૨], સેવાનું સ્વરૂપ[૩], સેવાની સાધનાવસ્થા[૪] અને સેવાના અવાન્તરફલ[૫] નું નિરૂપણ)

કૃષ્ણસેવા સદા કાર્યા[૧] માનસી[૨] સા પરા મતા ।।૧।।
ચેતસ્ તત્પ્રવણં[૩] સેવા તત્સિદ્ધ્યૈ તનુવિત્તજા[૪] ।।
તતઃ સંસાર-દુઃખસ્ય નિવૃત્તિર્ બ્રહ્મ-બોધનમ્[૫] ।।૨।।

(પુષ્ટિમાર્ગીય સેવામાં સેવ્ય બ્રહ્મના પર અને અક્ષર[ક-ખ] રૂપે બે ભેદ તથા અક્ષરબ્રહ્મના પણ જગદ્રૂપ[ખ-૧] અને જગદ્વિલક્ષણ[ખ-૨] એવા બે રૂપો)

પરં બ્રહ્મ તુ કૃષ્ણો[ક] હિ સચ્ચિદાનન્દકં બૃહત્[ખ] ।।
દ્વિરૂપં તદ્ધિ[ખ] સર્વં સ્યાદ્[ખ-૧] એકં તસ્માદ્ વિલક્ષણમ[ખ-૨] ।।૩ ।।

(સચ્ચિદાનન્દક બૃહદ્[ખ/૧-૨] ના વિષયમાં પ્રચલિત વિવિધ મતભેદોની ગણના તેમજ તે બાબતમાં શ્રૌત મતનો નિષ્કર્ષ)

અપરં[ખ-૧] તત્ર પૂર્વસ્મિન્[ખ-૨] વાદિનો બહુધા જગુઃ।।
માયિકં સગુણં કાર્યં સ્વતન્ત્રં ચેતિ નૈકધા ।।૪।।
[ખ-૧]તદેવૈતત્[ખ-૨] પ્રકારેણ ભવતીતિ શ્રુતેર્ મતમ્।।

(અક્ષરબ્રહ્મ[ખ-૨] નું પ્રત્યક્ષજ્ઞાન શ્રુત્યાદિ વિહિત શ્રવણ વિગેરે સાધનોથી થાય કિન્તુ પરોક્ષ શાસ્ત્રીય જ્ઞાનથી પણ આટલું તો સમજાય જ કે ભક્ત્યૈકગમ્ય શ્રીકૃષ્ણની[ક] સેવામાં ઉપયોગી અખિલ સામગ્રી બ્રહ્માત્મક[ખ/૧] જ છે. આની જલ[૧]-તીર્થ[૨]-દેવી આમ ત્રણ રૂપોવાળા ગંગાજીના દૃષ્ટાન્તથી ઉપપત્તિ)

દ્વિરૂપં[ખ/૧-૨] ચાપિ ગંગાવજ્ જ્ઞેયં સા[૧] જલરૂપિણી ।।૫।।
માહાત્મ્ય-સંયુતા[૨] નૃણાં સેવતાં ભુક્તિ-મુક્તિ-દા ।।
મર્યાદામાર્ગ-વિધિના તથા [ખ/૧-૨]બ્રહ્માપિ બુધ્યતામ્।।૬।।
તત્રૈવ [૩]દેવતા-મૂર્તિઃ ભક્ત્યા યા દૃશ્યતે ક્વચિત્।।
ગંગાયાં ચ વિશેષેણ પ્રવાહાભેદ-બુદ્ધયે ।।૭।।
પ્રત્યક્ષા સા [૩]ન સર્વેષાં પ્રાકામ્યં સ્યાત્ તયા[૩] જલે[૧]।।
વિહિતાત્ ચ ફલાત્ તદ્ધિ પ્રતીત્યાપિ વિશિષ્યતે।।૮।।
યથા જલં તથા સર્વં[ખ/૧] યથા શક્તા તથા બૃહત્[ખ/૨]।।
યથા દેવી તથા કૃષ્ણઃ[ક] ... ... ।।

(લૌકિક જગત્ સત્ત્વ-રજો-તમો ગુણાત્મક ત્રિવિધ હોવાથી તેવા લૌકિક વ્યવહારના નિયામકો દેવતા પણ ત્રણ ગુણોના અધિષ્ઠાતા બ્રહ્મા-વિષ્ણુ-શિવ દેવો છે. સ્વમાર્ગીય સેવા, જગત્ને[ખ/૧] અક્ષરબ્રહ્માત્મક[ખ/૨] સમજીને માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક, શ્રીકૃષ્ણ[ક]માં અનન્યાસક્તિરૂપા હોવાથી તેના નિયામક ફકત શ્રીકૃષ્ણ જ છે)

... ... તત્રાપ્યેતદ્ ઈહોચ્યતે।।૯।।
જગત્તુ ત્રિવિધં પ્રોક્તં બ્રહ્મ-વિષ્ણુ-શિવાસ્ તતઃ।।
દેવતારૂપવત્-પ્રોક્તા બ્રહ્મણીત્થં હરિર્ મતઃ।।૧૦।।
કામચારસ્તુ લોકેઽસ્મિન્ બ્રહ્માદિભ્યો ન ચાન્યથા ।।
પરમાનન્દરૂપે તુ કૃષ્ણે સ્વાત્મનિ નિશ્ચયઃ।।૧૧।।
અતસ્તુ [ક+ખ૧+ખ૨]બ્રહ્મવાદેન કૃષ્ણે બુદ્ધિર્ વિધીયતામ્।।

(સેવાકર્તામાં પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન[ક/૧], પરબ્રહ્મના માહાત્મ્યનું જ્ઞાન[ક/૨], શ્રીકૃષ્ણમાં અનન્યરતિ[ક/૩] અને તદનુકૂલ ક્રિયા[ક/૪] આમ જો ચારેય

યોગ્યતા હોય તો તે ઉત્તમાધિકારી[ક]. તેમાંથી જો એકાદ ન હોય તો મધ્યમાધિકારી[ખ]. કેવલ ક્રિયાપરાયણ કનિષ્ઠાધિકારી[ગ] હોય છે; અને લોકાર્થી બનીને ભગવત્સેવા કરનારાને તો હીનાધિકારી[ઘ] જ જાણવા)

આત્મનિ બ્રહ્મરૂપે તુ છિદ્રા વ્યોમ્નીવ ચેતનાઃ ।।૧૨।।
ઉપાધિ-નાશે વિજ્ઞાને[ક/૧] બ્રહ્માત્મત્વાવબોધને[ક/૨] ।।
ગંગા-તીર-સ્થિતો યદ્વત્ દેવતાં તત્ર પશ્યતિ ।।૧૩।।
તથા કૃષ્ણં પરં બ્રહ્મ સ્વસ્મિન્ જ્ઞાની[ક/૩] પ્રપશ્યતિ[ક/૪] ।।
સંસારી[ખ-૨/૪] યસ્તુ ભજતે સ દૂરસ્થો યથા તથા ।।૧૪।।
અપેક્ષિત-જલાદીનામ્ અભાવાત્ તત્ર દુઃખભાક્ ।।
તસ્માત્ શ્રીકૃષ્ણમાર્ગસ્થો વિમુક્તઃ સર્વલોકતઃ ।।૧૫।।
આત્માનન્દ-સમુદ્રસ્થં કૃષ્ણમેવ વિચિન્તયેત્ ।।
લોકાર્થી[ઘ] ચેદ્ ભજેત્ કૃષ્ણં ક્લિષ્ટો ભવતિ સર્વથા ।।૧૬।।
ક્લિષ્ટોઽપિ[ગ] ચેદ્ ભજેત્ કૃષ્ણં લોકો નશ્યતિ સર્વથા ।।

(ઉત્તમાધિકારી ન હોય તેના માટે ભગવત્સેવાના અનુષ્ઠાનના પ્રકારનો તેમજ સ્થળનો ઉપદેશ)

જ્ઞાનાભાવે પુષ્ટિમાર્ગી તિષ્ઠેત્ પૂજોત્સવાદિષુ ।।૧૭।।
મર્યાદાસ્થસ્તુ ગંગાયાં શ્રીભાગવત-તત્પરઃ ।।
અનુગ્રહઃ પુષ્ટિમાર્ગે નિયામક ઈતિ સ્થિતિઃ ।।૧૮।।
ઉભયોસ્તુ ક્રમેણૈવ પૂર્વોક્તૈવ ફલિષ્યતિ ।।
જ્ઞાનાધિકો ભક્તિમાર્ગઃ એવં તસ્માત્ નિરૂપિતઃ ।।૧૯।।

(ભકિત તદ્દન ન હોય તેવામાં અન્યથાભાવે કરવામાં આવતી ભગવત્સેવા તો વ્યર્થ જ હોય છે)

ભક્ત્યભાવે તુ તીરસ્થો યથા દુષ્ટૈઃ સ્વકર્મભિઃ।।
અન્યથાભાવમ્ આપન્નઃ તસ્માત્ સ્થાનાચ્ચ નશ્યતિ।।૨૦।।

(ભગવત્સેવાના ઉપદેશનો ઉપસંહાર)

એવં સ્વ-શાસ્ત્ર-સર્વસ્વં મયા ગુપ્તં નિરૂપિતમ્।।
એતદ્ બુદ્ધ્વા વિમુચ્યેત પુરુષઃ સર્વ-સંશયાત્।।૨૧।।

।। ઈતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતા સિદ્ધાન્તમુક્તાવલી સમ્પૂર્ણા ।।

।। પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદાભેદઃ ।।

(પુષ્ટિ[ક] પ્રવાહ[ખ] અને મર્યાદા[ગ] ના માર્ગ[૧] સર્ગ[૨] ફલ[૩] ના પાર્થક્ય્નું નિરૂપણ)

પુષ્ટિ[ક/૧]-પ્રવાહ[ખ/૧]-મર્યાદા[ગ/૧] વિશેષેણ પૃથક્-પૃથક્।।
જીવ[૨/૫]-દેહ[૨/૨]-ક્રિયા[૨/૯]-ભેદૈઃ પ્રવાહેણ[૨] ફલેન[૩] ચ ।।૧।।
વક્ષ્યામિ સર્વ-સન્દેહા ન ભવિષ્યન્તિ યત્ શ્રુતેઃ ।।

(ત્રણેય માર્ગોના ભેદને સિદ્ધ કરનારા પ્રમાણોનું સંકલન)

ભક્તિમાર્ગસ્ય કથનાત્[ક/૧] પુષ્ટિર્ અસ્તીતિ નિશ્ચયઃ ।।૨।।
'દ્વૌ ભૂતસર્ગાવિ'ત્યુક્તેઃ[ખ/૧] પ્રવાહોઽપિ વ્યવસ્થિતઃ ।।
વેદસ્ય વિદ્યમાનત્વાત્[ગ/૧૧] મર્યાદાપિ વ્યવસ્થિતા ।।૩।।

(પુષ્ટિમાર્ગ[ક/૧] એક જુદો માર્ગ હોવા બાબત વિશેષ પ્રમાણ)

કશ્ચિદેવ હિ ભક્તો હિ 'યો મદ્ભક્ત' ઈતીરણાત્ ।।
સર્વત્રોત્કર્ષ-કથનાત્ પુષ્ટિર્ અસ્તીતિ નિશ્ચયઃ ।।૪।।
ન સર્વોઽતઃ પ્રવાહાદ્ હિ ભિન્નો વેદાચ્ચ ભેદતઃ ।।
'યદા યસ્યે'તિ વચનાત્ 'નાહં વેદૈર્' ઈતીરણાત્ ।।૫।।
માર્ગૈકત્વેઽપિ ચેદ્ અન્ત્યૌ તનૂ ભક્ત્યાગમૌ મતૌ ।।

न तद् युक्तं सूत्रतो हि भिन्नो युक्त्या हि वैदिकः ।।६।।
जीव-देह-कृतीनां च भिन्नत्वं नित्यता-श्रुतेः ।।
यथा तद्वत् पुष्टिमार्गे द्वयोरपि निषेधतः ।।७।।
प्रमाण-भेदाद् भिन्नो हि पुष्टिमार्गो[क/१] निरूपितः ।।

(पुष्टि-प्रवाह-मर्यादाना [२]सर्गो भिन्न होवाना हेतु)

सर्गभेदं[२] प्रवक्ष्यामि [५]स्वरूपांग[२]-क्रिया[ल]-युतम् ।।८।।
ईच्छा-मात्रेण[ख/२] मनसा प्रवाहं सृष्टवान् हरिः ।।
वचसा[ग/२] वेदमार्गं हि पुष्टिं कायेन[क/२] निश्चयः ।।९।।

(त्रणेय मार्गोना जुदा-जुदा फळो होवा पाछळना हेतुओ)

मूलेच्छातः[ख/३] फलं लोके वेदोक्तं[ग/३] वैदिकेपि च ।।
कायेन[क/३] तु फलं पुष्टौ भिन्नेच्छातोऽपि नैकधा ।।१०।।

(जीवोना त्रिविध सर्ग[क ख ग-२])

'तान् अहं द्विषतो' वाक्याद् भिन्ना जीवाः प्रवाहिणः ।।
अत एवेतरौ[कग] भिन्नौ सान्तौ मोक्ष-प्रवेशतः ।।११।।

(पुष्टिसर्गमां जीव[२/५] देह[२/२] क्रिया[२/ल]ओ ना विशेष उपभेदो)

तस्माद् जीवाः पुष्टिमार्गे भिन्नाएव न संशयः ।।
भगवद्-रूप-सेवार्थं तत्सृष्टिः नान्यथा भवेत्[क-२ ५] ।।१२।।
स्वरूपेणावतारेण लिंगेन च गुणेन च ।।
तारतम्यं न स्वरूपे देहे वा तत्क्रियासु वा ।।१३।।
तथापि यावता कार्यं तावत् तस्य करोति हि[क२/२] ।।
तेहि द्विधा शुद्ध-मिश्र-भेदान् मिश्रास् त्रिधा पुनः ।।१४।।

असमर्पितनो भोग करवाथी दासत्व खंडित थाय छे. असमर्पित नो त्याग करवो.

પ્રવાહાદિ-વિભેદેન ભગવત્કાર્ય-સિદ્ધયે ।।
પુષ્ટ્યા વિમિશ્રાઃ સર્વજ્ઞાઃ પ્રવાહેણ ક્રિયારતાઃ ।।૧૫।।
મર્યાદયા ગુણજ્ઞાસ્તે શુદ્ધાઃ પ્રેમ્ણાઽતિ-દુર્લભાઃ[ક/૨/લ] ।।
એવં સર્ગસ્તુ તેષાં હિ ... ... ।।

(પુષ્ટિમાર્ગીય[ક/૩] ફલનું સવિશેષ નિરૂપણ)

... ... ફલં ત્વત્ર નિરૂપ્યતે ।।૧૬।।
ભગવાનેવ હિ ફલં સ યથાવિર્ભવેદ્ ભુવિ ।।
ગુણ-સ્વરૂપ-ભેદેન તથા તેષાં ફલં ભવેત્ ।।૧૭।।
આસક્તૌ ભગવાન્ એવ શાપં દાપયતિ ક્વચિત્ ।।
અહંકારેઽથવા લોકે તન્માર્ગ-સ્થાપનાય હિ ।।૧૮।।
ન તે પાષંડતાં યાન્તિ ન ચ રોગાદ્યુપદ્રવઃ ।।
મહાનુભાવાઃ પ્રાયેણ શાસ્ત્રં શુદ્ધત્વ-હેતવે ।।૧૯।।
ભગવત્-તારતમ્યેન તારતમ્યં ભજન્તિ હિ ।।
લૌકિકત્વં વૈદિકત્વં કાપટ્યાત્ તેષુ નાન્યથા ।।૨૦।।
વૈષ્ણવત્વં હિ સહજં તતોઽન્યત્ર વિપર્યયઃ ।।

(કર્મોની ગહન ગતિને કારણે સદા પરિભ્રમણ કરતા પુષ્ટિ-પ્રવાહ-મર્યાદારૂપ ત્રણમાંથી કોઈ એક માર્ગ પર આવી ચઢેલા, તન્માર્ગીય ન હોવા છતાંય તન્માર્ગીય હોવાનો આભાસ પ્રકટ કરનારા ચર્ષણી જીવો)

સમ્બન્ધિનસ્તુ યે જીવાઃ પ્રવાહસ્થાસ્ તથા પરે ।।૨૧।।
'ચર્ષણી'શબ્દ-વાચ્યાસ્ તે તે સર્વે સર્વ-વર્ત્મસુ ।।
ક્ષણાત્ સર્વત્વમ્ આયાન્તિ રુચિસ્ તેષાં ન કુત્રચિત્ ।।૨૨।।
તેષાં ક્રિયાનુસારેણ સર્વત્ર સકલં ફલમ્ ।।

(ચર્ષણી જેવા પ્રવાહમાર્ગીય જીવો[ખ/૨/ય] નાં બે ઉપભેદ)

પ્રવાહસ્થાન્[ખ] પ્રવક્ષ્યામિ
સ્વરૂપાંગ[ખ/૨/ય-ખ/૨/ર]ક્રિયા[ખ/૨/લ]યુતાન્ ।।૨૩।।
જીવાસ્તે હ્યાસુરાઃ[ખ/૨/ય] સર્વે 'પ્રવૃત્તિંચે'તિ વર્ણિતાઃ ।।
તે ચ દ્વિધા પ્રકીર્ત્યન્તે હ્યજ્ઞ-દુર્જ્ઞ-વિભેદતઃ ।।૨૪।।
દુર્જ્ઞાસ્ તે ભગવત્પ્રોક્તા હ્યજ્ઞાસ્ તાન્ અનુ યે પુનઃ ।।
પ્રવાહેઽપિ સમાગત્ય પુષ્ટિસ્થસ્ તૈર્ ન યુજ્યતે ।।૨૫।।
સોઽપિ તૈસ્ તત્કુલે જાતઃ કર્મણા જાયતે યતઃ ।।
... ... ।।

(આથી આગળ ગ્રન્થના 'ખ'ભાગમાં '૨/૨+૨/લ' તથા '૩' અંશો; તેમજ 'ગ'ભાગમાં '૨/ય+૨/૨+૨/લ'+'૩' અંશો પણ ત્રુટિત દેખાય છે)

।।ઈતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતઃ પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદાભેદઃ સમ્પૂર્ણઃ।।

।। સિદ્ધાન્તરહસ્યમ્ ।।

("સર્વથા નિર્દોષ એવા ભગવાન્ અનેક પ્રકારના દોષોવાળા જીવોદ્વારા સેવ્ય કેવી રીતે બની શકે!" આવી શ્રીમહાપ્રભુજીની ચિન્તાને દૂર કરવામાટે પોતે ભગવાને પ્રકટ થઈને, સમર્પણપૂર્વક સેવા કરવાથી જીવોનાં દોષો સેવામાં બાધક નહીં થાય તેવા વચન આપ્યાનો વૃતાન્ત)

શ્રાવણસ્યામલે પક્ષે એકાદશ્યાં મહા-નિશિ ।।
સાક્ષાદ્ ભગવતા પ્રોક્તં તદક્ષરશ ઉચ્યતે ।।૧।।

(પોતાનું તથા પોતીકી સકલ વસ્તુનું પરમાત્માને સમર્પણ કરવાથી બ્રહ્મસમ્બન્ધ સિદ્ધ થાય છે. બ્રહ્મસમ્બન્ધ થતાં પાંચમાં[૧-૫]થી એકેય પ્રકારનો દોષ ભગવત્સેવામાં બાધક બની શકતો નથી)

બ્રહ્મ-સમ્બન્ધ-કરણાત્ સર્વેષાં દેહ-જીવયોઃ ।।

સર્વ-દોષ-નિવૃત્તિર્ હિ દોષાઃ પંચવિધાઃ સ્મૃતાઃ ।।૨।।
સહજા[૧] દેશ-કાલોત્થાઃ[૨-૩] લોક-વેદ-નિરૂપિતાઃ ।।
સંયોગજાઃ[૪] સ્પર્શજાશ્[૫] ચ ન મન્તવ્યાઃ કથંચન ।।૩।।
અન્યથા સર્વદોષાણાં ન નિવૃત્તિઃ કથંચન ।।

(આત્મનિવેદીના ત્રણ કર્તવ્યો : અસમર્પિતવસ્તુનો ત્યાગ[૧] સમર્પિતનો જ ઉપભોગ[૨] અને અર્ધભુક્ત વસ્તુઓનું અસમર્પણ[૩])

અસમર્પિત-વસ્તૂનાં તસ્માદ્ વર્જનમ્ આચરેત્[૧] ।।૪।।
નિવેદિભિઃ સમર્પ્યૈવ સર્વં કુર્યાદ્ ઈતિ સ્થિતિઃ[૨] ।।
ન મતં દેવદેવસ્ય સામિભુક્ત-સમર્પણમ્[૩] ।।૫।।
તસ્માદ્ આદૌ સર્વકાર્યે સર્વ-વસ્તુ-સમર્પણમ્ ।।

(જૂના જમાનામાં દાસો જેમ પોતાનું તથા પોતાની દરેક વસ્તુઓનું સમર્પણ, દાન નહીં, પોતાના સ્વામીને કરતા હતા, તેમ જીવે પણ ભગવાન્ પ્રતિ સમર્પણ જ કરવાનું છે, દાન નહીં. આમ કરતાં ‘દત્તાપહાર’ નામનો દોષ લાગી શકતો નથી)

દત્તાપહાર-વચનં તથા ચ સકલં હરેઃ ।।૬।।
ન ગ્રાહ્યમ્ ઈતિ વાક્યં હિ ભિન્ન-માર્ગ-પરં મતમ્ ।।
સેવકાનાં યથા લોકે વ્યવહારઃ પ્રસિધ્યતિ ।।૭।।
તથા કાર્યં સમર્પ્યૈવ સર્વેષાં બ્રહ્મતા તતઃ ।।

(આત્મા અને આત્મીય દરેક વસ્તુનું પ્રભુને સમર્પણ કરવાથી સેવામાં તેનો વિનિયોગ કરી શકાય તેવી શુદ્ધિ થાય જ છે)

ગંગાત્વં સર્વદોષાણાં ગુણદોષાદિ-વર્ણના ।।૮।।
ગંગાત્વે ન નિરૂપ્યા સ્યાત્ તદ્વદ્ અત્રાપિ ચૈવ હિ ।।

।। ઈતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતં સિદ્ધાન્તરહસ્યં સમ્પૂર્ણમ્ ।।

।। નવરત્નમ્ ।।

(લૌકિક કે અલૌકિક બાબતમાં, સેવામાં ઉપયોગી કે અનુપયોગી વસ્તુઓની બાબતમાં કરવામાં આવતી કોઈ પણ જાતની ચિન્તાનું સમાધાન આત્મનિવેદનના સ્વરૂપનું ચિન્તન કરીને કરવું)

ચિન્તા કાપિ ન કાર્યા, નિવેદિતાત્મભિઃ કદાપીતિ ।।
ભગવાનપિ પુષ્ટિસ્થો, ન કરિષ્યતિ લૌકિકીં ચ ગતિમ્ ।।૧।।
નિવેદનન્તુ સ્મર્તવ્યં સર્વથા તાદૃશૈર્ જનૈઃ ।।
સર્વેશ્વરશ્ચ સર્વાત્મા નિજેચ્છાતઃ કરિષ્યતિ ।।૨।।

(આત્મનિવેદન કરનાર પોતાનો કે તેના નિવેદિત સ્વકીયોનો, જો નિવેદિત કે અનિવેદિત વ્યક્તિઓમાટે વિનિયોગ થતો હોય, ત્યારે આત્મનિવેદનના સ્વરૂપના વિચારે ભકિતમાટે થતી ચિન્તા દૂર કરવી)

સર્વેષાં પ્રભુસમ્બન્ધો ન પ્રત્યેકમ્ ઈતિ સ્થિતિઃ ।।
અતો-ऽન્યવિનિયોગેऽપિ ચિન્તા કા સ્વસ્ય સોऽપિ ચેત્ ।।૩।।
અજ્ઞાનાદ્ અથવા જ્ઞાનાત્ કૃતમ્ આત્મનિવેદનમ્ ।।
યૈઃ કૃષ્ણ-સાત્કૃત-પ્રાણૈઃ તેષાં કા પરિદેવના ।।૪।।

(આત્મનિવેદનમાં વિશ્વાસ ન હોવાને કારણે કે ભગવત્સેવામાં નિવેદિતનો વિનિયોગ ન થવાને કારણે થતી ચિન્તા શ્રીપુરુષોત્તમના સ્વરૂપચિન્તનદ્વારા દૂર કરવી)

તથા નિવેદને ચિન્તા ત્યાજ્યા શ્રીપુરુષોત્તમે ।।
વિનિયોગેऽપિ સા ત્યાજ્યા સમર્થો હિ હરિઃ સ્વતઃ ।।૫।।

(પોતે કે પોતાના સ્વકીયો લૌકિક કે વૈદિક વ્યવહારોમાં સ્વસ્થ ન રહી સકતા હોય તો તેવા કારણે કરવામાં આવતી ચિન્તા પણ પોતાના સાક્ષિભાવના ચિન્તનથી આત્મનિવેદીએ દૂર કરવી)

લોકે સ્વાસ્થ્યં તથા વેદે હરિસ્તુ ન કરિષ્યતિ ।।

પુષ્ટિમાર્ગસ્થિતો યસ્માત્ સાક્ષિણો ભવતા-ઽખિલાઃ ।।૬।।

(ગુરુ-ભગવાન્ બન્ને કે બેમાંથી કોઈ એકની આજ્ઞા ભંગ થવાના ભયથી કરવામાં આવતી સ્વસેવ્યપ્રભુવિષયક ચિન્તા ભગવત્સેવાના તાત્પર્યના વિવેકથી દૂર કરવી)

સેવાકૃતિર્ ગુરોર્ આજ્ઞા બાધનં વા હરીચ્છયા ।।
અતઃ સેવાપરં ચિત્તં વિધાય સ્થીયતાં સુખમ્ ।।૭।।

(ઉપદેશેલ પ્રકારે સેવાનો નિર્વાહ કરવાનું સામર્થ્ય હોય કે ન હોય, તેના કારણે સ્વાભાવિક રૂપે ઉત્પન્ન થતિ ચિન્તાને ભગવલ્લીલાની ભાવના કે ભગવત્ શરણાગતિ થી દૂર કરવી)

ચિત્તોદ્વેગં વિધાયાપિ હરિર્ યદ્-યત્ કરિષ્યતિ ।।
તથૈવ તસ્ય લીલેતિ મત્વા ચિન્તાં દ્રુતં ત્યજેત્ ।।૮।।
તસ્માત્ સર્વાત્મના નિત્યં 'શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ' ।।
વદદ્ભિર્ એવં સતતં સ્થેયમ્ ઈત્યેવ મે મતિઃ ।।૯।।

।। ઈતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતં નવરત્નં સમ્પૂર્ણમ્ ।।

।। અન્તઃકરણપ્રબોધઃ ।।

(ભગવદાજ્ઞાનું અનુસરણ કરવામાટે અન્તઃકરણનું પ્રબોધન)

અન્તઃકરણ! મદ્વાક્યં સાવધાનતયા શૃણુ ।।
કૃષ્ણાત્ પરં નાસ્તિ દૈવં વસ્તુતો દોષવર્જિતમ્।।૧।।

(આત્મસમર્પણ કરનારનો મનોરથ ભગવદાજ્ઞાથી પ્રતિકૂલ હોવાથી પૂર્ણ ન થઈ શકે તો પણ પશ્ચાત્તાપ ન કરવો)

ચાંડાલી ચેદ્ રાજપત્ની જાતા રાજ્ઞા ચ માનિતા ।।
કદાચિદ્ અપમાનેપિ મૂલતઃ કા ક્ષતિર્ ભવેત્ ।।૨।।
સમર્પણાદ્ અહં પૂર્વમ્ ઉત્તમઃ કિં સદા સ્થિતઃ ।।

કા મમાધમતા ભાવ્યા પશ્ચાત્તાપો યતો ભવેત્ ।।૩।।
(ભગવાનની આજ્ઞા તો અનુસરણીય જ હોય છે તે માટેના ત્રણ કારણો)
સત્યસંકલ્પતો વિષ્ણુઃ નાન્યથા તુ કરિષ્યતિ ।।
આજ્ઞૈવ કાર્યા સતતં સ્વામિદ્રોહો-ऽન્યથા ભવેત્ ।।૪।।
સેવકસ્ય તુ ધર્મો-ऽયં સ્વામી સ્વસ્ય કરિષ્યતિ ।।
(આચાર્યચરણોએ જે બે ભગવદાજ્ઞાઓનું અનુસરણ ન કર્યું તેનું વર્ણન)
આજ્ઞા પૂર્વં તુ યા જાતા ગંગા-સાગર-સંગમે ।।૫।।
યાપિ પશ્ચાત્ મધુવને ન કૃતં તદ્ દ્વયં મયા ।।

(લોકગોચર દેહ-દેશ પરિત્યાગ કરી દેવા માટે ત્રીજી ભગવદાજ્ઞા[ક] નું અનુસરણ કરવામાં પશ્ચાત્તાપ કરવાનું કોઈ કારણ નથી તેના છ હેતુ)

દેહ-દેશ-પરિત્યાગઃ તૃતીયો લોકગોચરઃ ।।૬।।
પશ્ચાત્તાપઃ કથં તત્ર સેવકોऽહં ન ચાન્યથા[૧] ।।
લૌકિક-પ્રભુવત્ કૃષ્ણો ન દ્રષ્ટવ્યઃ કદાચન[૨] ।।૭।।
સર્વં સમર્પિતં ભક્ત્યા કૃતાર્થો-ऽસિ[૩] સુખી ભવ ।।
પ્રૌઢાપિ દુહિતા યદ્વત્ સ્નેહાત્ ન પ્રેષ્યતે વરે ।।૮।।
તથા દેહે ન કર્તવ્યં વરસ્ તુષ્યતિ નાન્યથા[૪] ।।
લોકવત્ ચેત્ સ્થિતિર્ મે સ્યાત્ કિં સ્યાદ્ ઈતિ વિચારય[૫] ।।૯।।
અશક્યે હરિરેવાસ્તિ મોહં મા ગાઃ કથંચન[૬] ।।

(પોતાના અન્તઃકરણનું પ્રબોધન કરીને આચાર્યચરણે સ્વીય જનોની ચિન્તાઓનું નિવારણ કરી દીધું છે તે જાણવું)

ઈતિ શ્રીકૃષ્ણ-દાસસ્ય વલ્લભસ્ય હિતં વચઃ ।।૧૦।।
ચિત્તં પ્રતિ યદાકર્ણ્ય ભક્તો નિશ્ચિન્તતાં વ્રજેત્ ।।

।। ઈતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતો અન્તઃકરણપ્રબોધઃ સમ્પૂર્ણઃ ।।

।। વિવેકધૈર્યાશ્રયઃ ।।

(વિવેક[ક] ધૈર્ય[ખ] અને આશ્રયના[ગ] રક્ષણની આવશ્યકતા)

વિવેક[ક]-ધૈર્યે[ખ] સતતં રક્ષણીયે તથાશ્રયઃ[ગ] ।।

(વિવેકનું[ક] સ્વરૂપ, તેની પ્રાપ્તિના ચાર ઉપાયો : પ્રાર્થનાત્યાગ[૧] અભિમાનત્યાગ[૨] હઠત્યાગ[૩] અને અનાગ્રહ[૪])

વિવેકસ્તુ હરિઃ સર્વં નિજેચ્છાતઃ કરિષ્યતિ[ક] ।।૧।।
પ્રાર્થિતે વા તતઃ કિં સ્યાત્ સ્વામ્યભિપ્રાય-સંશયાત્ ।।
સર્વત્ર તસ્ય સર્વં હિ સર્વસામર્થ્યમેવ ચ[૧] ।।૨।।
અભિમાનશ્ ચ સન્ત્યાજ્યઃ સ્વામ્યધીનત્વ-ભાવનાત્ ।।
વિશેષતશ્ ચેદ્ આજ્ઞા સ્યાદ્ અન્તઃકરણ-ગોચરઃ ।।૩।।
તદા વિશેષ-ગત્યાદિ ભાવ્યં ભિન્નં તુ દૈહિકાત્[૨] ।।
આપદ્-ગત્યાદિ-કાર્યેષુ હઠસ્ ત્યાજ્યશ્ ચ સર્વથા[૩] ।।૪।।
અનાગ્રહશ્ ચ સર્વત્ર ધર્માધર્માગ્ર-દર્શનમ્[૪] ।।
વિવેકો-ऽયં સમાખ્યાતો... ... ...।।

(ધૈર્યનું[ખ] લક્ષણ, તેની પ્રાપ્તિના સોદાહરણ ચાર ઉપાયોઃ અનાગ્રહ[૧] સહન[૨] ત્યાગ[૩] અને અસામર્થ્યની ભાવના[૪])

... ... ધૈર્યન્તુ વિનિરૂપ્યતે ।।૫।।
ત્રિદુઃખ-સહનં ધૈર્યમ્ આમૃતેઃ સર્વતઃ સદા[ખ] ।।
તક્રવદ્[૧] દેહવદ્[૨] ભાવ્યં જડવદ્[૩] ગોપ-ભાર્યવત્[૪] ।।૬।।
પ્રતીકારો યદૃચ્છાતઃ સિદ્ધશ્ ચેત્ નાગ્રહી ભવેત્[૧] ।।
ભાર્યાદીનાં તથા-ऽન્યેષામ્ અસતશ્ચાક્રમં સહેત્[૨] ।।૭।।

સ્વયમ્ ઈન્દ્રિય-કાર્યાણિ કાય-વાઙ્-મનસા ત્યજેત્[૩]।।
અશૂરેણાપિ કર્તવ્યં સ્વસ્યાસામર્થ્ય-ભાવનાત્[૪]।।૮।।
અશક્યે હરિરેવાસ્તિ સર્વમ્ આશ્રયતો ભવેત્।।
એતત્ સહનમ્ અત્રોક્તમ્... ... ...।।

(આશ્રયનું[ગ] સ્વરૂપલક્ષણ)

... ... આશ્રયો-ऽતો નિરૂપ્યતે ।।૯।।
ઐહિકે પારલોકે ચ સર્વથા શરણં હરિઃ[ગ]।।

(આગળ કહેવામાં આવતા હેતુઓ[૧-૧૨] માંથી કોઈ પણ હેતુઓથી કાં તો એવીજ અન્ય પણ કોઈ અવસ્થામાં ભગવદાશ્રય તો જાળવવો જ)

દુઃખહાનૌ[૧] તથા પાપે[૨] ભયે[૩] કામાદ્યપૂરણે[૪]।।૧૦।।
ભક્તદ્રોહે[૫] ભક્ત્યભાવે[૬] ભક્તૈશ્ ચાતિક્રમે કૃતે[૭]।।
અશક્યે વા સુશક્યે વા સર્વથા શરણં હરિઃ ।।૧૧।।
અહંકાર-કૃતે[૮] ચૈવ પોષ્ય-પોષણ-રક્ષણે[૯]।।
પોષ્યાતિક્રમણે[૧૦] ચૈવ તથાન્તેવાસ્યતિક્રમે[૧૧]।।૧૨।।
અલૌકિક-મનઃસિદ્ધૌ[૧૨] સર્વથા શરણં હરિઃ ।।

(ભગવદાશ્રયની સિદ્ધિમાટે ચાર ઉપાય : આશ્રયભાવની માનસિક-વાચિક ભાવના[૧] અન્યાશ્રયત્યાગ[૨] દઢવિશ્વાસ[૩] તથા [૪]શરણભાવના હૃદયમાં દઢ રાખીને જે કંઈ સહજ પ્રાપ્ત થાય તેનો મમતારહિત ઉપભોગ)

એવં ચિત્તે સદા ભાવ્યં વાચા ચ પરિકીર્તયેત્[૧]।।૧૩।।
અન્યસ્ય ભજનં તત્ર સ્વતો-ગમનમેવ ચ ।।
પ્રાર્થના કાર્યમાત્રેऽપિ તથા-ऽન્યત્ર વિવર્જયેત્[૨]।।૧૪।।
અવિશ્વાસો ન કર્તવ્યઃ સર્વથા બાધકસ્તુ સઃ ।।

બ્રહ્માસ્ત્ર-ચાતકૌ ભાવ્યૌ પ્રાપ્તં સેવેત નિર્મમઃ ।।૧૫।।
યથા-કથંચિત્ કાર્યાણિ કુર્યાદ્ ઉચ્ચાવચાન્યપિ ।।
કિં વા પ્રોક્તેન બહુના શરણં ભાવયેદ્ હરિમ્ ।।૧૬।।

(ભગવદાશ્રયની આવશ્યકતાની એક વધુ ઉપપત્તિ અને ઉપસંહાર)

એવમ્ આશ્રયણં પ્રોકતમ્ સર્વેષાં સર્વદા હિતમ્।।
કલૌ ભક્ત્યાદિ-માર્ગા હિ દુઃસાધ્યા ઈતિ મે મતિઃ ।।૧૭।।

।। ઈતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતં વિવેકધૈર્યાશ્રયનિરૂપણં સમ્પૂર્ણમ્ ।।

।। કૃષ્ણાશ્રયસ્તોત્રમ્ ।।

[કલિયુગમાં લોકાશ્રય અને વેદાશ્રયની વિફળતાના નિરૂપણપૂર્વક શ્રીકૃષ્ણાશ્રયની સફળતાના નિરૂપણમાટે ધર્મના છ અંગો : કાલ દેશ દ્રવ્ય કર્તા મન્ત્ર અને કર્મ ની વર્તમાન સમયમાં અસાધકતા અને કર્મ જ્ઞાન ભક્તિ તેમજ પ્રપત્તિ ના માર્ગો મુજબ પણ શ્રીકૃષ્ણાશ્રય જ કર્તવ્ય છે.]

(લોકાશ્રય[ક] હાલે ફળસાધક નથી તો પણ કૃષ્ણાશ્રય[ગ] ની સફળતાના નિરૂપણમાટે ધર્મના છ અંગોમાંના કાલ[૧]ની વર્તમાન સમયમાં ફલાસાધકતાનું નિરૂપણ)

સર્વમાર્ગેષુ નષ્ટેષુ કલૌ[૧] ચ ખલ-ધર્મિણિ।।
પાષંડ-પ્રચુરે લોકે[ક] કૃષ્ણ એવ ગતિર્ મમ[ગ]।।૧।।

(લોકાશ્રય[ક] હાલે ફળસાધક નથી તો પણ કૃષ્ણાશ્ર[ગ] ની સફળતાના નિરૂપણમાટે ધર્મના ષડંગોમાંના દેશ[૨] ની વર્તમાન સમયમાં ફલાસાધકતાનું નિરૂપણ)

મ્લેચ્છાક્રાન્તેષુ દેશેષુ[૨] પાપૈક-નિલયેષુ ચ।।
સત્પીડા-વ્યગ્ર-લોકેષુ[ક] કૃષ્ણ એવ ગતિર્ મમ[ગ]।।૨।।

(લોકાશ્રય[ક] હાલે ફળસાધક નથી તો પણ કૃષ્ણાશ્રે[ગ] ની સફળતાના નિરૂપણમાટે ધર્મના છ અંગોમાંના દ્રવ્ય[૨] ની વર્તમાન સમયમાં ફલાસાધકતાનું નિરૂપણ)

ગંગાદિ-તીર્થ[૩]-વર્યેષુ દુષ્ટૈરેવાવૃતેષ્વિહ[ક]।।
તિરોહિતાધિદૈવેષુ કૃષ્ણ એવ ગતિર્ મમ[ગ]।।૩।।

(લોકાશ્રય[ક] હાલે ફળસાધક નથી તો પણ કૃષ્ણાશ્રે[ગ] ની સફળતાના નિરૂપણમાટે ધર્મના છ અંગોમાંના કર્તાની[૪] વર્તમાન સમયમાં ફલાસાધકતાનું નિરૂપણ)

અહંકાર-વિમૂઢેષુ સત્સુ[ખ] પાપાનુવર્તિષુ।।
લાભ-પૂજાર્થ-યત્નેષુ[૪] કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ[ગ]।।૪।।

(લોકાશ્રય[ક] હાલે ફળસાધક નથી તો પણ કૃષ્ણાશ્રે[ગ] ની સફળતાના નિરૂપણમાટે ધર્મના છ અંગોમાંના મન્ત્રની[૫] વર્તમાન સમયમાં ફલાસાધકતાનું નિરૂપણ)

અપરિજ્ઞાન-નષ્ટેષુ મન્ત્રેષ્વવ્રત-યોગિષુ।।
તિરોહિતાર્થદેવેષુ[ખ] કૃષ્ણ એવ ગતિર્ મમ[ગ]।।૫।।

(લોકાશ્રય[ક] હાલે ફળસાધક નથી તો પણ કૃષ્ણાશ્રય[ગ] ની સફળતાના નિરૂપણમાટે ધર્મના છ અંગોમાંના કર્મ ની[૬] વર્તમાન સમયમાં ફલાસાધકતાનું નિરૂપણ)

નાના-વાદ-વિનષ્ટેષુ સર્વ-કર્મ[૬]-વ્રતાદિષુ[ખ]।।
પાષંડૈક-પ્રયત્નેષુ કૃષ્ણ એવ ગતિર્ મમ[ગ]।।૬।।

(કર્મમાર્ગ[ય] ના વિચારે પણ કૃષ્ણાશ્રય[ગ] ની ફળસાધકતાનું નિરૂપણ)

અજામિલાદિ-દોષાણાં નાશકો[ય]-ऽનુભવે સ્થિતઃ ।।
જ્ઞાપિતાખિલ-માહાત્મ્યઃ કૃષ્ણ એવ ગતિર્ મમ[ગ]।।૭।।

(જ્ઞાનોપાસનામાર્ગની[ર] દૃષ્ટિથી પણ કૃષ્ણાશ્રય[ગ]ની ફળસાધકતાનું નિરૂપણ)

પ્રાકૃતાઃ સકલા દેવા ગણિતાનન્દકં બૃહત્।।
પૂર્ણનન્દો હરિસ્ તસ્માત્ કૃષ્ણ એવ ગતિર્ મમ[ગ]।।૮।।

(ભક્તિમાર્ગના વિચારે પણ કૃષ્ણાશ્રયની ફલસાધકતાનું નિરૂપણ)

વિવેક-ધૈર્ય-ભક્ત્યાદિ[લ]-રહિતસ્ય વિશેષતઃ।।
પાપાસક્તસ્ય દીનસ્ય કૃષ્ણ એવ ગતિર્ મમ[ગ]।।૯।।

(પ્રપત્તિમાર્ગ[વ] ના વિચારે પણ કૃષ્ણાશ્રય[ગ]ની ફળસાધકતાનું નિરૂપણ)

સર્વ-સામર્થ્ય-સહિતઃ સર્વત્રૈવાખિલાર્થ-કૃત્।।
શરણસ્થ[વ] સમુદ્ધારં કૃષ્ણં વિજ્ઞાપયામ્યહમ્[ગ]।।૧૦।।
'કૃષ્ણાશ્રયમ્' ઈદં સ્તોત્રં યઃ પઠેત્ કૃષ્ણ-સન્નિધૌ।।
તસ્યાશ્રયો[વ] ભવેત્ કૃષ્ણ[ગ] ઈતિ શ્રીવલ્લભો-ઽબ્રવીત્।।૧૧।।

।।ઈતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતં કૃષ્ણાશ્રયસ્તોત્રં સમ્પૂર્ણમ્।।

।। ચતુઃશ્લોકી ।।

(પુષ્ટિભક્તિમાર્ગીય ધર્મપુરુષાર્થ તે તો વ્રજાધિપનું ભજન)

સર્વદા સર્વ-ભાવેન ભજનીયો વ્રજાધિપઃ।।
સ્વસ્યાયમેવ ધર્મો હિ નાન્યઃ ક્વાપિ કદાચન।।૧।।

(પુષ્ટિભક્તિમાર્ગીય અર્થપુરુષાર્થ તો પોતે શ્રીહરિ સ્વયં)

એવં સદા સ્મ કર્તવ્યં સ્વયમેવ કરિષ્યતિ।।
પ્રભુઃ સર્વ-સમર્થો હિ તતો નિશ્ચિન્તતાં વ્રજેત્।।૨।।

(પુષ્ટિભક્તિમાર્ગીય કામપુરુષાર્થ તે તો શ્રીહરિના દર્શનની આર્તિ હૃદયમાં હોવી તે જ)

યદિ શ્રીગોકુલાધીશો ધૃતઃ સર્વાત્મના હૃદિ ।।
તતઃ કિમ્ અપરં બ્રૂહિ લૌકિકૈર્ વૈદિકૈર્ અપિ ।।૩।।

(પુષ્ટિભક્તિમાર્ગીય મોક્ષપુરુષાર્થ તે તો ભગવદ્ભજન-સ્મરણ-પરાયણ જીવન સિવાય બીજું કાંઈ જ નહિ)

અતઃ સર્વાત્મના શશ્વદ્ ગોકુલેશ્વર-પાદયોઃ ।।
સ્મરણં ભજનં ચાપિ ન ત્યાજ્યમ્ ઈતિ મે મતિઃ ।।૪।।

।। ઈતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતા ચતુઃશ્લોકી સમ્પૂર્ણા ।।

।। ભક્તિવર્ધિની ।।

(દઢ બીજભાવવાળા[ક] પુષ્ટિજીવોમાટે ભક્તિની ફળાત્મક પ્રવૃદ્ધિનો ઉપાય)

યથા ભક્તિઃ પ્રવૃદ્ધા સ્યાત્ તથોપાયો નિરૂપ્યતે ।।
બીજ-ભાવે દઢે તુ સ્યાત્ ત્યાગાત્ શ્રવણ-કીર્તનાત્[ક] ।।૧।।

(અદઢ બીજભાવવાળામાં અવ્યાવૃત્ત[ખ/૧] અને વ્યાવૃત્ત[ખ/૨] પુષ્ટિજીવોમાટે ભક્તિની ફલાત્મક પ્રવૃદ્ધિના ઉપાયો)

બીજ-દાર્ઢ્ય-પ્રકારસ્તુ ગૃહે સ્થિત્વા સ્વધર્મતઃ ।।
અવ્યાવૃત્તો ભજેત્ કૃષ્ણં પૂજયા શ્રવણાદિભિઃ[ખ/૧] ।।૨।।
વ્યાવૃત્તોઽપિ હરૌ ચિત્તં શ્રવણાદૌ ન્યસેત્ સદા[ખ/૨] ।।

(અદઢ બીજભાવવાળા વ્યાવૃત્ત[ખ/૨] જીવને શ્રવણાદિ કરવાથી સાંસારિક રાગનો વિનાશક ભગવત્પ્રેમ[ય], ઘરમાં અરુચિ વધારનારી ભગવદાસક્તિ[ર] તથા વ્યસનદશા[લ] સિદ્ધ થાય છે. આમ બીજભાવના દઢ[વ] થવાથી ભક્ત કૃતાર્થ થઈ જાય છે)

તતઃ પ્રેમ[ય] તથાસક્તિઃ[ર] વ્યસનં[લ] ચ યદા ભવેત્ ।।૩।।

પ્રસાદનો નહીં પણ પોતાના સેવ્યપ્રભુને સમર્પિત મહાપ્રસાદનો આગ્રહ રાખવો.

બીજં તદ્ ઉચ્યતે શાસ્ત્રે દઢં યન્ નાપિ નશ્યતિ[૧] ।।
સ્નેહાદ્ રાગવિનાશઃ[૫] સ્યાદ્ આસક્ત્યા સ્યાદ્ ગૃહારુચિઃ[૨] ।।૪।।
ગૃહસ્થાનાં બાધકત્વમ્ અનાત્મત્વં ચ ભાસતે ।।
યદા સ્યાદ્ વ્યસનં[લ] કૃષ્ણે કૃતાર્થઃ[૧] સ્યાત્ તદૈવ હિ ।।૫।।

(ભગવાન્‌માં વ્યસનભાવવાળો પણ ભક્ત જો વ્યાવૃત્ત હોય તો ઘરમાં સદા-સર્વદા રહેવું ભક્તિભાવમાં ક્યારેક બાધક થઈ શકે છે તે કારણે ગૃહત્યાગની પ્રશંસા)

તાદશસ્યાપિ સતતં ગેહસ્થાનં વિનાશકમ્ ।।
ત્યાગં કૃત્વા યતેદ્ યસ્તુ તદર્થાર્થૈક-માનસઃ ।।૬।।
લભતે સુદઢાં ભક્તિં સર્વતો-ઽપ્યધિકાં પરામ્ ।।

([૧]સંગદોષ અને અન્નદોષ નો ભય હોય તો ગૃહત્યાગનો અનુકલ્પઃ [૨]ભગવાનની સેવા-કથામાં પરાયણ ભગવદીયોની ન બહુ પાસે કે ન બહુ દૂર રહીને તેમની સાથે સેવા-પરિચર્યા અને કથાશ્રવણ માં તત્પર થવું)

ત્યાગે બાધક-ભૂયસ્ત્વં દુઃસંસર્ગાત્ તથા-ઽન્નતઃ ।।૭।।
અતઃ સ્થેયં હરિ-સ્થાને તદીયૈઃ સહ તત્પરૈઃ ।।
અદૂરે વિપ્રકર્ષે વા યથા ચિત્તં ન દુષ્યતિ ।।૮।।

(સ્વગૃહમાં કે કોઈ સ્વકીયના ઘરમાં પણ ભગવત્સેવા-કથામાં જે પરાયણ હોય તેની ભક્તિનો નાશ ક્યારેય થતો નથી)

સેવાયાં વા કથાયાં વા યસ્યાસક્તિર્ દઢા ભવેત્ ।।
યાવજ્-જીવં તસ્ય નાશો ન ક્વાપીતિ મતિર્ મમ ।।૯।।

(ભક્તિભાવના બાધની સમ્ભાવનામાં એકાન્તમાં વાસ કરવો ઈચ્છનીય નથી)

બાધ-સમ્ભાવનાયાન્તુ નૈકાન્તે વાસ ઈષ્યતે ।।
હરિસ્તુ સર્વતો રક્ષાં કરિષ્યતિ ન સંશયઃ ।।૧૦।।

(ગ્રન્થોપસંહાર અને ગ્રન્થના પાઠનું ફળ)

ઇત્યેવં ભગવચ્-છાસ્ત્રં ગૂઢતત્ત્વં નિરૂપિતમ્ ।।
ય એતત્ સમધીયીત તસ્યાપિ સ્યાદ્ દૃઢા રતિઃ ।।૧૧।।

।। ઇતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતા ભક્તિવર્ધિની સમ્પૂર્ણા ।।

।। જલભેદઃ ।।

(‘‘કૂપ્યાભ્યઃ સ્વાહા... સર્વાભ્યઃ સ્વાહા’’ (તૈત્તિ.સંહિ.૭।૪।૧૨) વચનમાં જે કુલ વીસ પ્રકારના જલના ભેદો વર્ણવાયા છે તેમની માફક ભગવત્કથા કરનારાઓના પણ અપ્રકીર્ણ[૧-૧૯] =વર્ગીકૃત અને વિપ્રકીર્ણ [૨૦] =અવર્ગીકૃત ભાવો કહી શકાય છે. આમ બે જે મુખ્ય ભેદો તે પૈકી અપ્રકીર્ણભાવો ૄ વિષયાસક્ત[ક] પ્રવચનકર્તાઓના ભાવો(૧-૫) મુમુક્ષુ[ખ] પ્રવચનકર્તાઓના ભાવો(૬-૧૮) વિમુક્ત[ગ] પ્રવચનકર્તાઓના ભાવો[૧૯] આમ ત્રિવિધ હોય છે. આમાં વિપ્રકીર્ણ ભાવો[૨૦] ના ઉપભેદો અપરિગણિત છે)

નમસ્કૃત્ય હરિં વક્ષ્યે તદ્ગુણાનાં વિભેદકાન્ ।।
ભાવાન્ વિંશતિધા ભિન્નાન્ સર્વસન્દેહ-વારકાન્ ।।૧।।
ગુણ-ભેદાસ્તુ તાવન્તો યાવન્તો હિ જલે મતાઃ ।।

(‘‘કૂપ્યાભ્યઃ સ્વાહા’’વચનમાં કહેલા જળ જેવા વિષયાસક્ત પ્રવક્તાનો અનિન્દ્ય[ક-૧] ભાવ)

ગાયકાઃ કૂપસંકાશા ‘ગન્ધર્વા’ ઇતિ વિશ્રુતાઃ ।।૨।।
કૂપભેદાસ્તુ યાવન્તસ્ તાવન્તસ્ તેઽપિ સમ્મતાઃ ।।

(‘‘કૂલ્યાભ્યઃ સ્વાહા’’વચનમાં કહેલા જળજેવા વિષયાસક્ત પ્રવક્તાનો નિન્દ્ય[ક-૨] ભાવ)

‘કુલ્યાઃ’ પૌરાણિકાઃ પ્રોક્તાઃ પારમ્પર્યયુતા ભુવિ ।।૩।।

(‘‘વિકર્યાભ્યઃ સ્વાહા’’આ વચનમાં કહેલા જળ જેવા વિષયાસક્ત પ્રવક્તાનો નિન્દ્ય[ક-૩] ભાવ)

ક્ષેત્ર-પ્રવિષ્ટાસ્ તે ચાપિ સંસારોત્પત્તિ-હેતવઃ ।।

(''અવટ્યાભ્યઃ સ્વાહા''વચનમાં કહેલા જળ જેવા વિષયાસક્ત પ્રવક્તાનો નિન્દ્ય[ક-૪] ભાવ)

વેશ્યાદિ-સહિતા મત્તા ગાયકા 'ગર્ત'સંજ્ઞિતાઃ ।।૪।।

(''ખન્યાભ્યઃ સ્વાહા''વચનમાં કહેલા જળ જેવા વિષયાસક્ત પ્રવક્તાનો નિન્દ્ય[ક-૫] ભાવ)

જલાર્થમેવ ગર્તાસ્ તુ નીચા ગાનોપજીવિનઃ ।।

(''હ્રદ્યાભ્યઃ સ્વાહા''વચનમાં કહેલા જળ જેવા કર્મમાર્ગીય મોક્ષકામી પ્રવક્તા[ખ-૬] નો ભાવ)

'હ્રદા'સ્તુ પંડિતાઃ પ્રોક્તા ભગવચ્-છાસ્ત્રતત્પરાઃ ।।૫।।

(''સૂદ્યાભ્યઃ સ્વાહા''વચનમાં કહેલા જળ જેવા કર્મમાર્ગીય મોક્ષકામી પ્રવક્તા[ખ-૭]નો ભાવ)

સન્દેહ-વારકાસ્ તત્ર 'સૂદા' ગમ્ભીર-માનસાઃ ।।

(''સરસ્યાભ્યઃ સ્વાહા'' વચનમાં કહેલા જળ જેવા કર્મમાર્ગીય મોક્ષકામી પ્રવકતા[ખ-૮]નો ભાવ)

'સરઃ'-કમલ-સમ્પૂર્ણાઃ પ્રેમ-યુક્તાસ્ તથા બુધાઃ ।।૬।।

(''વૈશન્તીભ્યઃ સ્વાહા''વચનમાં કહેલા જળ જેવા કર્મમાર્ગીય મોક્ષકામી પ્રવક્તા[ખ-૯]નો ભાવ)

અલ્પ-શ્રુતાઃ પ્રેમયુક્તા 'વેશન્તાઃ' પરિકીર્તિતાઃ ।।

(''પલ્વલ્યાભ્યઃ સ્વાહા''વચનમાં કહેલા જળ જેવા કર્મમાર્ગીય મોક્ષકામી પ્રવક્તા[ખ-૧૦]નો ભાવ)

કર્મશુદ્ધાઃ 'પલ્વલાનિ' તથા-ઽલ્પશ્રુત-ભક્તયઃ ।।૭।।

(''વર્ષ્યાભ્યઃ સ્વાહા''વચનમાં કહેલા જળ જેવા જ્ઞાનમાર્ગીય મોક્ષકામી પ્રવક્તા[ખ-૧૧]નો ભાવ)

યોગ-ધ્યાનાદિ-સંયુક્તા ગુણા 'વર્ષ્યાઃ' પ્રકીર્તિતાઃ ।।

(''સ્વેદજાભ્યઃ સ્વાહા''વચનમાં કહેલા જળ જેવા જ્ઞાનમાર્ગીય મોક્ષકામી પ્રવક્તા[ખ-૧૨] નો ભાવ)

તપો-જ્ઞાનાદિ-ભાવેન 'સ્વેદજાસ્'તુ પ્રકીર્તિતાઃ ।।૮।।

(''હ્રાદુનીભ્યઃ સ્વાહા''વચનમાં કહેલા જળ જેવા જ્ઞાનમાર્ગીય મોક્ષકામી પ્રવક્તા[ખ-૧૩] નો ભાવ)

અલૌકિકેન જ્ઞાનેન યે તુ પ્રોક્તા હરેર્ ગુણાઃ ।।
કાદાચિત્કાઃ શબ્દગમ્યાઃ 'પતચ્છબ્દાઃ' પ્રકીર્તિતાઃ ।।૯।।

(''પૃષ્વાભ્યઃ સ્વાહા''વચનમાં કહેલા જળ જેવા ઉપાસનામાર્ગીય મોક્ષકામી પ્રવક્તા[ખ-૧૪] નો ભાવ)

દેવાદ્યુપાસનોદ્ભૂતાઃ 'પૃષ્વા' ભૂમેર્ ઈવોદ્ગતાઃ ।।
સાધનાદિ-પ્રકારેણ નવધા ભક્તિમાર્ગતઃ ।।૧૦।।
પ્રેમપૂર્ત્યા સ્ફુરદ્ધર્માઃ 'સ્યન્દમાનાઃ' પ્રકીર્તિતાઃ ।।

(''સ્થાવરાભ્યઃ સ્વાહા''વચનમાં કહેલા જળ જેવા ઉપાસનામાર્ગીય મોક્ષકામી પ્રવક્તા[ખ-૧૬] નો ભાવ)

યાદશાસ્ તાદશાઃ પ્રોક્તા વૃદ્ધિ-ક્ષય-વિવર્જિતાઃ।।૧૧।।
'સ્થાવરાસ્' તે સમાખ્યાતા મર્યાદૈક-પ્રતિષ્ઠિતાઃ ।।

(''નાદેયીભ્યઃ સ્વાહા''વચનમાં કહેલા જળ જેવા ઉપાસનામાર્ગીય મોક્ષકામી પ્રવક્તા[ખ-૧૭] નો ભાવ)

અનેક-જન્મ-સંસિદ્ધા જન્મ-પ્રભૃતિ સર્વદા ।।૧૨।।
સંગાદિ-ગુણ-દોષાભ્યાં વૃદ્ધિ-ક્ષય-યુતા ભુવિ ।।
નિરન્તરોદ્ગમયુતા 'નદ્યસ્' તે પરિકીર્તિતાઃ ।।૧૩।।

(''સૈન્ધવીભ્યઃ સ્વાહા''વચનમાં કહેલા જળ જેવા ભક્તિમાર્ગીય મોક્ષકામી પ્રવક્તા[ખ-૧૮] નો ભાવ)

એતાદશાઃ સ્વતન્ત્રાશ્ ચેત્ 'સિન્ધવઃ' પરિકીર્તિતાઃ ।।

(“સમુદ્રીયાભ્યઃ સ્વાહા” વિમુકત વકતાઓના ભાવ ભગવાન્‌ના લોક-વેદપ્રસિધ્ધ, અપ્રસિધ્ધ કે ઉભયમિશ્રિત ગુણોનું વર્ણન કરવાવાળા ક્ષારદિ પાંચ સમુદ્રોના જલ જેવા પંચવિધ ભાવ[ગ-૧૯]. વિમુકતોમાં પણ છઠા અમૃતસમુદ્ર જેવાં અતિ-ઉત્તમ પ્રવક્તાઓના ભાવો ભગવાનના સચ્ચિદાનન્દાત્મક અપ્રાકૃત ગુણોનાં વર્ણન કરવાના હોવાથી તેઓના અત્યુત્તમ ભાવ[ગ-૧૦] ને અમૃતોદધિના જલ જેવા સમજવા)

પૂર્ણા ભગવદીયા યે શેષ-વ્યાસાગ્નિ-મારુતાઃ ।।૧૪।।
જડ-નારદ-મૈત્રાદ્યાસ્ તે ‘સમુદ્રાઃ’ પ્રકીર્તિતાઃ ।।
લોક-વેદ-ગુણૈઃ મિશ્ર-ભાવેનૈકે હરેર્ ગુણાન્ ।।૧૫।।
વર્ણયન્તિ સમુદ્રાસ્ તે ‘ક્ષારાદ્યાઃ ષટ્’ પ્રકીર્તિતાઃ ।।
ગુણાતીતતયા શુદ્ધાન્ સચ્ચિદાનન્દરૂપિણઃ ।।૧૬।।
સર્વાન્ એવ ગુણાન્ વિષ્ણોર્ વર્ણયન્તિ વિચક્ષણાઃ ।।
તે ‘ઽમૃતોદાઃ’ સમાખ્યાતાસ્ તદ્-વાક્-પાનં સુદુર્લભમ્ ।।૧૭।।
તાદશાનાં ક્વચિદ્ વાક્યં દૂતાનામ્ ઈવ વર્ણિતમ્ ।।

(અમૃતોદધિ જેવા ભાવવાળા ભગવદ્‌ગુણના પ્રવક્તાઓની એક ઓર વિશેષતા)

અજામિલાકર્ણનવદ્ બિન્દુપાનં પ્રકીર્તિતમ્ ।।૧૮।।
રાગાજ્ઞાનાદિ-ભાવાનાં સર્વથા નાશનં યદા ।।
તદા લેહનમ્ ઈત્યુક્તં સ્વાનન્દોદ્ગમ-કારણમ્ ।।૧૯।।

(“સર્વાભ્યઃ સ્વાહા”વચનમાં કહેલા જળ જેવા વીસમા વિપ્રકીર્ણ=અવર્ગીકૃત[૨૦] ભાવો)

ઉદ્ધૃતોદકવત્ ‘સર્વે’ પતિતોદકવત્ તથા ।।
ઉક્તાતિરિક્ત-વાક્યાનિ ફલં ચાપિ તથા તતઃ ।।૨૦।।

(ગ્રન્થનો ઉપસંહાર)

ઈતિ જીવેન્દ્રિયગતા નાના-ભાવં-ગતા ભુવિ ।।
રૂપતઃ ફલતશ્ ચૈવ ગુણા વિષ્ણોર્ નિરૂપિતાઃ ।।૨૧।।

।। ઈતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતો જલભેદઃ સમ્પૂર્ણઃ ।।

।। પંચપદ્યાનિ ।।

[ભક્તિ[ક] અને પ્રપત્તિ[ખ] માર્ગોના અધિકારભેદથી ભગવત્કથાના શ્રોતાઓના બે ભેદ થાય છે. ત્યાં ભક્તિમાર્ગમાં ઉત્તમાધિકાર[૧] મધ્યમાધિકાર[૨] અને કનિષ્ઠાધિકાર[૩] આમ ત્રિવિધતા છે]

(ભક્તિમાર્ગીય ઉત્તમાધિકારી શ્રોતાનું સ્વરૂપ[ક-૧])

શ્રીકૃષ્ણ-રસ-વિક્ષિપ્ત-માનસા રતિ-વર્જિતાઃ ।।
અનિર્વૃતા લોક-વેદે તે મુખ્યાઃ[ક-૧] શ્રવણોત્સુકાઃ ।।૧।।

(ભક્તિમાર્ગીય મધ્યમાધિકારી શ્રોતાનું સ્વરૂપ[ક-૨])

વિક્લિન્ન-મનસો યે તુ ભગવત્-સ્મૃતિ-વિહ્વલાઃ ।।
અર્થૈક-નિષ્ઠાસ્ તે ચાપિ મધ્યમાઃ[ક-૨] શ્રવણોત્સુકાઃ ।।૨।।

(ભક્તિમાર્ગીય કનિષ્ઠાધિકારી શ્રોતાનું સ્વરૂપ[ક-૩])

નિઃસન્દિગ્ધં કૃષ્ણતત્ત્વં સર્વભાવેન યે વિદુઃ ।।
તે ત્વાવેશાત્તુ વિકલા નિરોધાદ્ વા ન ચાન્યથા ।।૩।।
પૂર્ણભાવેન પૂર્ણાર્થાઃ કદાચિત્ ન તુ સર્વદા ।।
અન્યાસક્તાસ્તુ યે કેચિદ્ અધમાઃ[ક-૩] પરિકીર્તિતાઃ ।।૪।।

(પ્રપત્તિમાર્ગીય ઉત્તમાધિકારી શ્રોતાનું સ્વરૂપ[ખ])

અનન્ય-મનસો મર્ત્યા ઉત્તમાઃ શ્રવણાદિષુ ।।
દેશ-કાલ-દ્રવ્ય-કર્તૃ-મન્ત્ર-કર્મ-પ્રકારતઃ ।।૫।।

।। ઈતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતાનિ પંચપદ્યાનિ ।।

દક્ષિણ લઈને કથા કરનારના મુખે કથા સાંભળવી તે ગટરનું પાણી પીવા જેવું જાણવું.

।। સંન્યાસનિર્ણયઃ ।।

(કર્મમાર્ગ[શ] ભક્તિમાર્ગ[ષ] અને જ્ઞાનમાર્ગ[સ] ના ભેદે સંન્યાસના પણ ત્રણ પ્રકાર હોય છે. તેમાં કર્મમાર્ગીય સંન્યાસના બે પ્રકારો છે ૡ કર્મફલત્યાગરૂપ[શ-૧] અને ચતુર્થાશ્રમરૂપ[શ-૨]. ભક્તિમાર્ગીય સંન્યાસની સાધનદશામાં [ષ-૧] ભક્તિસાધનાના નિર્વાહાર્થ[ષ-૧-ક] અને ભક્તિમાં બાધક ગૃહાદિના ત્યાગમાટે[ષ-૧-ખ] આમ બે ભેદ જાણવા. તે જ પ્રમાણે સિદ્ધદશામાં [ષ-૨] ભક્ત્યુત્તર વિરહાનુભવોત્તર[ષ-૨-ક] અને ભક્તિમાર્ગીય વિરહાનુભવાર્થ[ષ-૨-ખ] આમ બે ભેદ થાય છે. તે જ પ્રમાણે જ્ઞાનમાર્ગીય સંન્યાસના પણ જ્ઞાનાર્થ સંન્યાસ[સ-૧] અને જ્ઞાનોત્તર સંન્યાસ[સ-૨] આમ બે પેટા ભેદો છે. સંન્યાસના આ વિવિધ પ્રકારો પૈકી આપણા સંપ્રદાયમાં કયો સંન્યાસ લઈ શકાય અને કયો ન લઈ શકાય તેની વિચારણા)

પશ્ચાત્તાપ-નિવૃત્ત્યર્થં પરિત્યાગો વિચાર્યતે ।।
સ માર્ગદ્વિતયે પ્રોક્તો ભક્તૌ જ્ઞાને વિશેષતઃ ।।૧।।

(તેમાં બાહ્ય ત્યાગની અપેક્ષા ન હોવાથી કર્મફળની લાલસાના ત્યાગરૂપ સંન્યાસ[શ-૧] તો વિચાર કરવાયોગ્ય જ નથી. કર્મમાર્ગીય બીજા પ્રકારનો સંન્યાસ[શ-૨] કલિકાળમાં સુશક્ય ન હોવાથી તેનો વિચાર પ્રાસંગિક હોવા છતાં તે સંન્યાસ કલિકાલમાં શક્ય નથી)

કર્મમાર્ગે ન કર્તવ્યઃ સુતરાં કલિકાલતઃ ।।

(ભક્તિની સાધનદશામાં શ્રવણાદિના નિર્વાહાર્થે સંન્યાસ[શ-૧-ક] અનુષ્ઠેય હોતો નથી, તેના ચાર હેતુ[૧,૨,૩,૪])

અત આદૌ ભક્તિમાર્ગે કર્તવ્યત્વાદ્ વિચારણા ।।૨।।
શ્રવણાદિ-પ્રસિદ્ધ્યર્થં કર્તવ્યશ્ ચેત્ સ નેષ્યતે ।।
સહાય-સંગ-સાધ્યત્વાત્[૧] સાધનાનાં ચ રક્ષણાત્[૨] ।।૩।।
અભિમાનાદ્ નિયોગાત્[૩] ચ તદ્-ધર્મૈશ્ચ વિરોધતઃ[૪] ।।

(ભક્તિની સાધનદશામાં ભક્તિના બાધક એવા ઘર વગેરેના ત્યાગમાટે સંન્યાસ[ષ-૧-ખ] પણ અનુષ્ઠેય નથી, તેના બે હેતુ[૧ તથા ૨])

ગૃહાદેઃ બાધકત્વેન સાધનાર્થં તથા યદિ ।।૪।।
અગ્રેડપિ તાદશૈર્ એવ સંગો ભવતિ નાન્યથા ।।
સ્વયં ચ વિષયાક્રાન્તઃ પાષંડી સ્યાત્ તુ કાલતઃ ।।૫।।
વિષયાક્રાન્ત-દેહાનાં નાવેશઃ સર્વદા હરેઃ ।।
અતો-ડત્ર સાધને ભક્તૌ નૈવ ત્યાગઃ સુખાવહઃ ।।૬।।

(ભક્તિની સિદ્ધદશામાં વિરહાનુભવોત્તર સંન્યાસ[૫-૨-ક] તો પ્રપંચ-વિસ્મૃતિપૂર્વક ભગવદાસક્તિરૂપ નિરોધ સિદ્ધ થઈ જવાથી બાહ્યત્યાગની આવશ્યકતા રહેતી નથી, ત્યાગનિર્વાહક વૈરાગ્ય તો ઉત્કૃષ્ટભક્તિના સ્વભાવવશ હોવાથી તેના કર્તવ્ય કે અકર્તવ્ય ના વિચારની પણ આવશ્યકતા નથી. તેથી ભક્તિની સિદ્ધદશામાં વિરહાનુભવાર્થ સંન્યાસ[૫-૨-ખ] ભક્તિભાવની દઢતાને નભાવવમાં પ્રશસ્ત માનવામાં આવે છે)

વિરહાનુભવાર્થં તુ પરિત્યાગઃ પ્રશસ્યતે ।।

(સંન્યાસ[૫-૨-ખ] ના પ્રકારમાં વેશ[૧] ગુરુ[૨] સાધકભાવોદ્બોધનના ઉપાય[૩] અને બાધકો[૪] નું નિરૂપણ)

સ્વીય-બન્ધ-નિવૃત્ત્યર્થં વેશઃ સોડત્ર ન ચાન્યથા[૧] ।।૭।।
કૌંડિન્યો ગોપિકાઃ પ્રોક્તાઃ ગુરવઃ[૨] સાધનં ચ તદ્-।।
ભાવો ભાવનયા સિદ્ધઃ સાધનં નાન્યદ્ ઈષ્યતે[૩] ।।૮।।
વિકલત્વં તથા-ડસ્વાસ્થ્યં પ્રકૃતિઃ પ્રાકૃતં ન હિ ।।
જ્ઞાનં ગુણાશ્ચ તસ્યૈવં વર્તમાનસ્ય બાધકાઃ[૪] ।।૯।।

(સંન્યાસ[૫-૨-ખ] ના આ પ્રકારની ફલાવસ્થાનું નિરૂપણ)

સત્ય-લોકે સ્થિતિર્ જ્ઞાનાત્ સંન્યાસેન વિશેષિતાત્ ।।
ભાવના સાધનં યત્ર ફલં ચાપિ તથા ભવેત્ ।।૧૦।।
તાદશાઃ સત્યલોકાદૌ તિષ્ઠન્ત્યેવ ન સંશયઃ ।।

બહિશ્ ચેત્ પ્રકટઃ સ્વાત્મા વહ્નિવત્ પ્રવિશેદ્ યદિ ।।૧૧।।
તદૈવ સકલો બન્ધો નાશમેતિ ન ચાન્યથા ।।
ગુણાસ્તુ સંગ-રાહિત્યાદ્ જીવનાર્થં ભવન્તિ હિ ।।૧૨।।
ભગવાન્ ફલરૂપત્વાત્ નાત્ર બાધક ઈષ્યતે ।।
સ્વાસ્થ્ય-વાક્યં ન કર્તવ્યં દયાલુર્ ન વિરુધ્યતે ।।૧૩।।
દુર્લભો-ડયં પરિત્યાગઃ પ્રેમ્ણા સિધ્યતિ નાન્યથા ।।

(જ્ઞાનમાર્ગીય સંન્યાસના બે પ્રકારોમાંથી જ્ઞાનાર્થસંન્યાસ[સ-૧] અને જ્ઞાનોત્તર સંન્યાસ[સ-૨] માંથી પ્રથમ પ્રકારનો કર્તવ્ય નથી તેના ચાર હેતુઓ[૧-૪] નું નિરૂપણ અને દ્વિતીય તો કલિકાળમાં દુર્લભ જ છે)

જ્ઞાનમાર્ગે તુ સંન્યાસો દ્વિવિધોડપિ વિચારિતઃ।।૧૪।।
જ્ઞાનાર્થમ્[સ-૧] ઉત્તરાંગં[સ-૨] ચ સિદ્ધિર્ જન્મશતૈઃ પરમ્[૧]।।
જ્ઞાનં ચ સાધનાપેક્ષં યજ્ઞાદિ-શ્રવણાન્ મતમ્[૨]।।૧૫।।
અતઃ કલૌ સ સંન્યાસઃ પશ્ચાત્તાપાય નાન્યથા[૩]।।
પાષંડિત્વં ભવેત્ ચાપિ તસ્માદ્ જ્ઞાને ન સંન્યસેત્ ।।૧૬।।
સુતરાં કલિદોષાણાં પ્રબલત્વાદ્ ઈતિ સ્થિતિઃ[૪]।।

(‘‘જ્ઞાનમાર્ગીય સંન્યાસની જેમ કલિકાલજન્ય દોષો ભક્તિમાર્ગીય સંન્યાસમાં પણ કેમ સમ્ભવી ન શકે ?’’ આ શંકાના સમાધાનો[૧-૫])

ભક્તિમાર્ગેડપિ ચેદ્ દોષઃ તદા કિં કાર્યમ્ ઉચ્યતે ।।૧૭।।
અત્રારમ્ભે ન નાશઃ સ્યાદ્[૧] દૃષ્ટાન્તસ્યાપ્યભાવતઃ[૨] ।।
સ્વાસ્થ્ય-હેતોઃ પરિત્યાગાદ્ બાધઃ કેનાસ્ય સમ્ભવેત્[૩]।।૧૮।।
હરિર્ અત્ર ન શક્નોતિ કર્તું બાધાં કુતો-ડપરે !।।

અન્યથા માતરો બાલાન્ ન સ્તન્યૈઃ પુપુષુઃ ક્વચિત્[૪] **।।૧૯।।**
જ્ઞાનિનામ્ અપિ વાક્યેન ન ભક્તં મોહયિષ્યતિ ।।
આત્મપ્રદઃ પ્રિયશ્ચાપિ કિમર્થં મોહયિષ્યતિ[૫] **।।૨૦।।**
તસ્માદ્ ઉક્ત-પ્રકારેણ પરિત્યાગો વિધીયતામ્ ।।
અન્યથા ભ્રશ્યતે સ્વાર્થાદ્ ઈતિ મે નિશ્ચિતા મતિઃ ।।૨૧।।

(ગ્રન્થોપસંહાર)

ઈતિ કૃષ્ણ-પ્રસાદેન વલ્લભેન વિનિશ્ચિતમ્ ।।
સંન્યાસ-વરણં ભક્તૌ અન્યથા પતિતો ભવેત્ ।।૨૨।।

।। ઈતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતઃ સંન્યાસનિર્ણયઃ સમ્પૂર્ણઃ ।।

।। નિરોધલક્ષણમ્ ।।

(પ્રપંચવિસ્મૃતિપૂર્વક ભગવદાસક્તિરૂપ નિરોધાવસ્થાના પરિપાક માટે ભગવત્સેવા અને ભગવત્કથા બન્નેમાં પરાયણ પુષ્ટિભક્તોએ સેવાના અનવસરમાં = કથાકાલમાં પ્રભુની ગોચારણકાલિક વૃન્દાવનલીલાનું અનુસન્ધાન કરીને વિયોગની ભાવના કરવી[૧]. તે જ પ્રમાણે સેવાના સમયે ગોકુલમાં સ્થિત પ્રભુના સંયોગ[૨] ની ભાવના કરવી)

યચ્ચ દુઃખં યશોદાયા નન્દાદીનાં ચ ગોકુલે ।।
ગોપિકાનાં તુ યદ્દુઃખં તદ્દુઃખં સ્યાન્ મમ ક્વચિત્[૧] **।।૧।।**
ગોકુલે ગોપિકાનાં ચ સર્વેષાં વ્રજવાસિનામ્ ।।
યત્ સુખં સમભૂત્ તન્મે ભગવાન્ કિં વિધાસ્યતિ[૨] **।।૨।।**

(ગોકુલ અને વૃન્દાવન માં ગોપ-ગોપિકાઓમાટે ભગવાનનો સંદેશો લઈને ઉદ્ધવજીના આવવાથી ભગવદ્વાર્તાનો સુમહાન્ મહોત્સવ થયો હતો. તે જ પ્રમાણે જેઓ ભગવત્સેવા કરી ન શકતા હોય તેવા ભગવદીયો તેવા મહોત્સવની

ભાવના કરતા-કરતા ભગવદીયોની સાથે ભગવદ્વાર્તા કે ભગવદ્ગુણગાન કરતા રહે તો પણ તેઓની ભક્તિ નિરોધાવસ્થા સુધી પહોંચી શકે છે)

ઉદ્ધવાગમને જાત ઉત્સવઃ સુમહાન્ યથા ।।
વૃન્દાવને ગોકુલે વા તથા મે મનસિ ક્વચિત્ ।।૩।।
મહતાં કૃપયા યાવદ્ ભગવાન્ દયયિષ્યતિ ।।
તાવદ્ આનન્દ-સન્દોહઃ કીર્ત્યમાનઃ સુખાય હિ ।।૪।।
મહતાં કૃપયા યદ્વત્ કીર્તનં સુખદં સદા ।।
ન તથા લૌકિકાનાં તુ સ્નિગ્ધ-ભોજન-રૂક્ષવત્ ।।૫।।
ગુણગાને સુખાવાપ્તિઃ ગોવિન્દસ્ય પ્રજાયતે ।।
યથા તથા શુકાદીનાં નૈવાત્મનિ કુતોઽન્યતઃ ।।૬।।
ક્લિશ્યમાનાન્ જનાન્ દૃષ્ટ્વા કૃપાયુક્તો યદા ભવેત્ ।।
તદા સર્વં સદાનન્દં હૃદિસ્થં નિર્ગતં બહિઃ ।।૭।।
સર્વાનન્દ-મયસ્યાપિ કૃપાનન્દઃ સુદુર્લભઃ ।।
હૃદ્ગતઃ સ્વગુણાન્ શ્રુત્વા પૂર્ણઃ પ્લાવયતે જનાન્ ।।૮।।
તસ્માત્ સર્વં પરિત્યજ્ય નિરુદ્ધૈઃ સર્વદા ગુણાઃ ।।
સદાનન્દ-પરૈર્ ગેયાઃ સચ્ચિદાનન્દતા તતઃ ।।૯।।

(પોતાના અનુભવને આધારે પ્રપંચવિસ્મૃતિ પૂર્વિકા ભગવદાસક્તિરૂપા ભક્તિની સર્વાતિશાયિતાનું નિરૂપણ અને સ્વમાર્ગમાં તેના ઉપદેશની આવશ્યકતા)

અહં નિરુદ્ધો રોધેન નિરોધપદવીં ગતઃ ।।
નિરુદ્ધાનાં તુ રોધાય નિરોધં વર્ણયામિ તે ।।૧૦।।
હરિણા યે વિનિર્મુક્તાસ્ તે મગ્ના ભવસાગરે ।।
યે નિરુદ્ધાસ્ તએવાત્ર મોદમ્ આયાન્ત્યહર્નિશમ્ ।।૧૧।।

મહાપ્રભુએ કહેલ તનુવિત્તજાને ઠેકાણે કેવળ વિત્તજા સેવા કરનાર અહંકારી બને છે.

(પ્રપંચવિસ્મૃતિપૂર્વિકા ભગવદાસક્તિની સિદ્ધિમાટે સકલ દેહેન્દ્રિયાદિકનો ભગવાન્માં વિનિયોગ કરવો જોઈએ. તેનાથી ભક્તિનો નિરોધાવસ્થામાં પરિપાક થાય છે)

સંસારાવેશ-દુષ્ટાનામ્ ઈન્દ્રિયાણાં હિતાય વૈ ।।
કૃષ્ણસ્ય સર્વવસ્તૂનિ ભૂમ્ન ઈશસ્ય યોજયેત્ ।।૧૨।।
ગુણેષ્વાવિષ્ટ-ચિત્તાનાં સર્વદા મુરવૈરિણઃ ।।
સંસાર-વિરહ-ક્લેશૌ ન સ્યાતાં હરિવત્ સુખમ્ ।।૧૩।।
તદા ભવેદ્ દયાલુત્વમ્ અન્યથા ક્રૂરતા મતા ।।
બાધ-શંકાપિ નાસ્ત્યત્ર તદધ્યાસોડપિ સિધ્યતિ ।।૧૪।।
ભગવદ્-ધર્મ-સામર્થ્યાદ્ વિરાગો વિષયે સ્થિરઃ ।।
ગુણૈર્ હરિ-સુખ-સ્પર્શાત્ ન દુઃખં ભાતિ કર્હિચિત્ ।।૧૫।।
એવં જ્ઞાત્વા જ્ઞાન-માર્ગાદ્ ઉત્કર્ષો ગુણ-વર્ણને ।।
અમત્સરૈર્ અલુબ્ધૈશ્ચ વર્ણનીયાઃ સદા ગુણાઃ ।।૧૬।।

(સકલ દેહેન્દ્રિયાદિનો ભગવાન્માં વિનિયોગ કરવાથી જ તેઓમાં ભગવદ્વ્યસન સિદ્ધ થાય છે. જેનાથી સાંસારિક વિષયોમાં આસક્તિ પણ ક્ષીણ થાય જ છે)

હરિમૂર્તિઃ સદા ધ્યેયા સંકલ્પાદ્ અપિ તત્ર હિ ।।
દર્શનં સ્પર્શનં સ્પષ્ટં તથા કૃતિ-ગતી સદા ।।૧૭।।
શ્રવણં કીર્તનં સ્પષ્ટં પુત્રે કૃષ્ણપ્રિયે રતિઃ ।।
પાયોર્ મલાંશ-ત્યાગેન શેષભાગં તનૌ નયેત્ ।।૧૮।।
યસ્ય વા ભગવત્કાર્યં યદા સ્પષ્ટં ન દશ્યતે ।।
તદા વિનિગ્રહસ્ તસ્ય કર્તવ્ય ઈતિ નિશ્ચયઃ ।।૧૯।।

(નિરોધાવસ્થાપન્ન ભક્તિથી ઉત્કૃષ્ટતર પુષ્ટિભક્તિમાં બીજી કોઈ પણ સિદ્ધિ સમ્ભવ નથી)

મહાપ્રભુએ કહેલ તનુવિત્તજાને ઠેકાણે કેવળ તનુજાસેવા કરનાર પાપી દેવલક બને છે.

નાતઃ પરતરો મન્ત્રો નાતઃ પરતરઃ સ્તવઃ ।।
નાતઃ પરતરા વિદ્યા તીર્થં નાતઃ પરાત્ પરમ્ ।।૨૦।।
।। ઇતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યપ્રકટિતં નિરોધલક્ષણમ્ સમ્પૂર્ણમ્ ।।

।। સેવાફલમ્ ।।

(સેવાકર્તાને તેની ફલરૂપતા ત્રણમાંથી કોઈ એક પ્રકારે અનુભવાય છે : અલૌકિકસામર્થ્ય[ક] સાયુજ્ય[ખ] અને વૈકુંઠ વિગેરે લોકોમાં સેવોપયોગિદેહ[ગ])

યાદૃશી સેવના પ્રોક્તા તત્સિદ્ધૌ ફલમ્ ઉચ્યતે ।।
અલૌકિકસ્ય[ક] દાને હિ ચાદ્યઃ સિધ્યેન્ મનોરથઃ ।।૧।।
ફલં[ગ] વા હ્યધિકારો[ખ] વા ન કાલો-ઽત્ર નિયામકઃ ।।

(સેવા કરતાં વિધ્નો પણ ત્રણ જાતના આવી શકે છે : ઉદ્વેગ[ચ] પ્રતિબન્ધ[છ] અને ભોગ[જ]. તેથી આ ત્રણેઉના સાધનોનો પરિત્યાગ કરવો. ભોગના બે પ્રકાર હોય છે : લૌકિક[જ/૧] અને અલૌકિક[જ/૨]. તેમાં લૌકિકભોગવૃત્તિ તો ત્યાજ્ય જ છે; અલૌકિકભોગનો સમાવેશ તો ફળ[ક] ના પહેલા પ્રકારમાં જ થઈ જાય છે. તે જ પ્રમાણે પ્રતિબન્ધ પણ દ્વિવિધ છે : સાધારણ[છ/૧] અને ભગવત્કૃત[છ/૨]. તેમાં સાધારણ પ્રતિબન્ધનો[છ/૧] ત્યાગ વિચારપૂર્વક કરવો. પ્રતિબન્ધ જો ભગવાન્ દ્વારા[છ/૨] કરવામાં આવ્યો હોય તો ભગવાન્ ફળ આપવા નથી માંગતા એવું સમજી લેવું જોઈએ. તેવી સ્થિતિમાં અન્યસેવા પણ વ્યર્થ બની જાય છે. ત્યારે પોતાનામાં આસુરાવેશ છે એવો નિર્ધાર કરી લેવો જોઈએ. ત્યારે જ્ઞાનમાર્ગનો આશ્રય લઈને રહેવું કે જેથી શોકથી બચી શકાય. ઉદ્વેગને નિવારવાના ઉપાયો તો 'નવરત્ન'ગ્રન્થમાંજ ઉપદેશાયા છે, તેથી અહીં તેમને પુનઃ કહેવાની આવશ્યકતા નથી)

ઉદ્વેગઃ[ચ] પ્રતિબન્ધો[છ/૧-૨] વા ભોગો[જ] વા સ્યાત્ તુ બાધકમ્ ।।૨।।
અકર્તવ્યં ભગવતઃ[છ/૨] સર્વથા ચેદ્ ગતિર્ ન હિ ।।
યથા વા તત્ત્વનિર્ધારો વિવેકઃ સાધનં મતમ્ ।।૩।।

બાધકાનાં પરિત્યાગો ભોગે[જ/૧]ઽપ્યેકં તથા પરમ્ ।।
નિષ્પ્રત્યૂહં મહાન્ ભોગઃ[જ/૨] પ્રથમે[ક] વિશતે સદા ।।૪।।

(તેમાં સાધારણ ભોગ[જ/૧] તો સવિઘ્ન હોવાથી અને અલ્પ હોવાથી ત્યાજ્ય જ છે. તેથી અલ્પભોગ અને સવિઘ્નભોગ બન્નેને પ્રતિબન્ધક જાણવા. બીજો ભગવત્કૃતપ્રતિબન્ધ[છ/૨] જ્યારે થાય છે ત્યારે તો જ્ઞાનમાર્ગનો પણ આશ્રય સુલભ નહીં રહે. તેથી ઉત્કૃષ્ટ ફળ[ક/ખ/ગ] અને પ્રાપ્ત કરવાની ચિન્તા છોડી દેવી એ જ એક ઉપાય બચે છે)

સવિઘ્નો-ઽલ્પો[જ/૧] ઘાતકઃ સ્યાદ્ બલાદ્ એતૌ સદા મતૌ ।।
દ્વિતીયે[છ/૨] સર્વથા ચિન્તા ત્યાજ્યા સંસાર-નિશ્ચયાત્ ।।૫।।

(આંશિક રીતે પણ જો આદ્ય ફળ સિદ્ધ ન થતું હોય તો ભગવાન્ તેનું દાન હાલ કરવા નથી ઈચ્છતાં એમ સમજવું. આવે સમયે ભક્તદ્વારા કરાતી સેવાને આધિદૈવિક ન જાણવી. આવી પરિસ્થિતિમાં ભોગવૃત્તિથી છુટકારો ત્યારે જ પામી શકાય કે જ્યારે ગુણગાનથી વ્યસનદશા સિદ્ધ થાય અને ગૃહપરિત્યાગ કરવો શક્ય બને)

ન ત્વાદ્યે દાતૃતા નાસ્તિ તૃતીયે બાધકં ગૃહમ્ ।।

(ફલદાન ભગવદિચ્છાને આધીન હોય છે[૧] અન્ય કોઈનો તેના ઉપર વશ નથી. કેમકે ભગવદિચ્છા સિવાય અન્ય બાબતોમાં હેતુબુદ્ધિ મનોભ્રમ છે[૧]. ભગવાન્ પણ પુષ્ટિજીવોને પુષ્ટિફલદાનમાં વિલંબ નહિ જ કરે એવો વિશ્વાસ ભગવદીયોએ રાખીને ભજનમાં તત્પર રહેવું[૨]. ભક્તોના અન્તઃકરણમાં તામસાદિ ગુણોને કારણે થતી શંકા-કુશંકાઓને પણ ભ્રમણા જાણીને આ ઉપદેશને ભૂલવો નહિ[૩])

અવશ્યેયં સદા ભાવ્યા સર્વમ્ અન્યન્ મનોભ્રમઃ[૧] ।।૬।।
તદીયૈર્ અપિ તત્કાર્યં પુષ્ટૌ નૈવ વિલમ્બયેત્[૨] ।।
ગુણક્ષોભેઽપિ દ્રષ્ટવ્યમ્ એતદેવેતિ મે મતિઃ ।।૭।।
કુસૃષ્ટિર્ અત્ર વા કાચિદ્ ઉત્પદ્યેત સ વૈ ભ્રમઃ[૩] ।।

।। ઈતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતં સેવાફલં સમ્પૂર્ણમ્ ।।

મહાપ્રભુએ કહેલ તનુવિત્તજાને ઠેકાણે કેવળ વિત્તજા સેવા કરનાર અહંકારી બને છે.

।। પંચશ્લોકી ।।

[ભક્તિવર્ધિની ગ્રન્થમાં કહ્યા અનુસાર પુષ્ટિભક્તિમાર્ગમાં દૃઢ બીજભાવવાળા[ક], અદૃઢબીજભાવવાળા અવ્યાવૃત્ત[ખ/૧], વ્યાવૃત્ત[ખ/૨] એવા અધિકારિઓનો; અને પુષ્ટિપ્રપત્તિમાર્ગના અધિકારિઓમાટે પણ જે ત્યાજ્ય કે ગ્રાહ્ય છે તેનો ત્યાગ કે ગ્રહણ કેમ કરવો તેનો ઉપદેશ]

(પોતાના ઘરમાં ભગવત્સેવા કરવામાં અસમર્થ લોકોએ ભગવત્કથાની પ્રણાલીથી જો પોતાનો બીજભાવ દૃઢ કર્યો હોય તો તેવા અધિકારિઓને[ક] ગૃહત્યાગની અનુજ્ઞા. બીજભાવ જો દૃઢ ન થયો હોય તો અવ્યાવૃત્તોને[ખ/૧] પોતાના ઘરમાં ભગવત્સેવા કરવાની આજ્ઞા)

ગૃહં સર્વાત્મના ત્યાજયં[ક] તચ્ ચેત્ ત્યક્તું ન શક્યતે।।
કૃષ્ણાર્થે તત્ પ્રયુંજીત[ખ/૧] કૃષ્ણો-ઽનર્થસ્ય મોચકઃ।।

(પોતાના ઘરથી બીજે કશે ભગવત્સેવા અને ભગવત્કથા માં પરાયણ એવા ભગવદીયો સાથે ભગવત્પરિચર્યા અને ભગવત્કથાશ્રવણ કરનારા અદૃઢબીજભાવવાળા વ્યાવૃત્તો[ખ/૨]એ સંગ કોનો કરવો તેનો ઉપદેશ)

સંગઃ સર્વાત્મના ત્યાજ્યઃ સ ચેત્ ત્યક્તું ન શક્યતે।।
સ સદ્ભિઃ સહ કર્તવ્યઃ સન્તઃ સંગસ્ય ભેષજમ્।।૨।।

(અદૃઢ બીજભાવાવાળાઓમાં અવ્યાવૃત્તો[ખ/૧]અને ભગવત્સેવામાટે જે ગૃહાદિનો વિનિયોગ કરવાનું કહ્યું છે તે કેવી રીતે કરવો તેની સમજ)

અનુકૂલે કલત્રાદૌ વિષ્ણોઃ કાર્યાણિ કારયેત્।।
ઉદાસીને સ્વયં કુર્યાત્ પ્રતિકૂલે ગૃહં ત્યજેત્ ।।૩।।
તત્-ત્યાગે દૂષણં નાસ્તિ યતઃ કૃષ્ણ-બહિર્મુખાઃ।।

(પુષ્ટિપ્રપત્તિ[ગ] માર્ગમાં શરણાગતિની છ રીતિઓનો ઉપદેશ[૧-૬])

અનુકૂલસ્ય સંકલ્પઃ[૧] પ્રતિકૂલ-વિસર્જનમ્[૨]।।૪।।
કરિષ્યતીતિ વિશ્વાસો[૩] ભર્તૃત્વે વરણં તથા[૪]।।
આત્મનૈવેદ્ય[૫]-કાર્પણ્યે[૬] ષડ્વિધા શરણાગતિઃ।।૫।।

।।ઇતિ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યકૃતા પંચશ્લોકી સમાપ્તા।।

ભક્તિમાર્ગમાં વસ્તુ ત્યાજ્ય તો જ છે જો તેનો ભગવત્સેવામાં વિનિયોગ શક્ય નથી.

।। સાધનપ્રકરણમ્ ।।

::તત્ત્વાર્થદીપનિબન્ધના બીજા સર્વનિર્ણય પ્રકરણમાં આવતું સાધનપ્રકરણ. કારિકા ૨૧૨ થી::

(પાષંડમતોના પ્રચુર પ્રચારવાળા આ કલિયુગમાં ધર્મમાર્ગનો પરિત્યાગ કરીને છલથી અધર્મ કરનારાઓનીજ બહુલતા થઈ છે. સ્વાધ્યાય-આચારાદિના વૈધ પ્રકારોમાં વિકૃતિ આવી જવાને કારણે, તેમજ દેશ કાલ દ્રવ્ય મંત્ર કર્મ કર્તા માં પણ અશુદ્ધિ આવી ગયેલી હોવાથી ધર્માચરણ અસંભવ થઈ ગયું છે. છતાંય જેઓ પાખંડ મતોનું અનુસરણ કર્યા વિના ભાગવતમાર્ગે શ્રીકૃષ્ણભજનપરાયણ બને છે તેઓ કલિના દોષોથી પ્રભાવિત નથી થતાં તેવો સાધનપ્રકરણનો ઉપક્રમ)

અધુના તુ કલૌ સર્વે વિરુદ્ધાચાર-તત્પરાઃ।।
સ્વાધ્યાયાદિ-ક્રિયાહીનાઃ તથા-ऽऽચાર-પરાઙ્મુખાઃ।।૧।।
ક્રિયમાણં તથા-ऽऽચારં વિધિ-હીનં પ્રકુર્વતે।।
વિક્ષિપ્ત-મનસો ભ્રાન્તા જિહ્વોપસ્થ-પરાયણાઃ।।૨।।
વ્રાત્ય-પ્રાયાઃ સ્વતો દુષ્ટાસ્ તત્ર ધર્મઃ કથં ભવેત્!।।
ષડ્ભિઃ સમ્પદ્યતે ધર્મસ્ તે દુર્લભતરાઃ કલૌ।।૩।।
અથાપિ ધર્મ-માર્ગેણ સ્થિત્વા કૃષ્ણં ભજેત્ સદા।।
શ્રીભાગવત-માર્ગેણ સ કથંચિત્ તરિષ્યતિ।।૪।।

(વેદનિન્દા અથવા અધર્માચરણથી હીનયોનિમાં ઉત્પન્ન થનારની પણ પૂર્વજન્મના સંસ્કારથી ભગવદ્‌ભજનમાં પ્રવૃત્તિ થાય તો તેનો ઉદ્ધાર થઈ શકે. પણ જો સંસારમાંથી આસક્તિ જતી ન હોય તો જન્મમરણના ચક્રમાં પુનઃ પાત થાય છે. તેથી જો વેદનિન્દા ક્યારેય કરવામા ન આવે તો ભક્તિમાર્ગ સમીચીન છે.)

અત્રાપિ વેદ-નિન્દાયામ્ અધર્મ-કરણાત્ તથા।।
નરકે ન ભવેત્ પાતઃ કિન્તુ હીનેષુ જાયતે।।૫।।

વેદનિન્દા અને વેદવિરુદ્ધ આચરણ જો ન કરવામાં આવે તો ભક્તિમાર્ગથી ઉદ્ધાર છે.

પૂર્વસંસ્કારતસ્ તત્ર ભજન્ મુચ્યેત જન્મભિઃ।।
અત્યન્તાભિનિવેશશ્ ચેત્ સંસારે ન ભવેત્ તદા।।૬।।
એતાવન્-માર્ગતાપ્યસ્તિ માર્ગે-ઽસ્મિન્ મુરવૈરિણઃ।।

(અન્ય બધા સાધનોને છોડીને, શ્રીકૃષ્ણમાં અનન્ય દાસ્યભાવના રાખીને, શ્રીકૃષ્ણમાં મનોનિવેશનનું ફળ સાયુજ્ય છે. દારાગારપુત્રાપ્તાદિ સર્વેનું શ્રીકૃષ્ણ પ્રતિ સમર્પણ કરીને માહાત્મ્યજ્ઞાન સહિત પ્રેમાત્મિકા ભક્તિ કરવાવાળા તો દુર્લભ હોય છે)

સર્વત્યાગે-ઽનન્યભાવે કૃષ્ણમાત્રૈક-માનસે।।૭।।
સાયુજ્યં કૃષ્ણદેવેન શીઘ્રમેવ ધ્રુવં ફલમ્।।
એતાદૃશસ્તુ પુરુષઃ કોટિષ્વપિ સુદુર્લભઃ।।૮।।
યો દારાગાર-પુત્રાપ્તાન્ પ્રાણાન્ વિત્તમ્ ઈમં પરમ્ ।।
હિત્વા કૃષ્ણે પરં ભાવં ગતઃ પ્રેમપ્લુતઃ સદા।।૯।।

(ભક્તિમાર્ગમાં પ્રમેય[૧] ફલ[૨] સાધન-અવાન્તરસાધન[૩] અને પ્રમાણ[૪] ચારેય ઉત્કૃષ્ટ હોવાથી ભક્તિમાર્ગ સર્વોત્તમ છે.)

વિશિષ્ટ-રૂપં વેદાર્થઃ[૧] ફલં[૨] પ્રેમ ચ સાધનમ્।।
તત્સાધનં નવવિધા ભક્તિસ્[૩] તત્પ્રતિપાદિકા ।।૧૦।।
ગીતા સંક્ષેપતસ્ તસ્યા વક્તા સ્વયમ્ અભૂદ્ હરિઃ ।।
તદ્વિસ્તારો ભાગવતં સર્વનિર્ણય-પૂર્વકમ્।।૧૧।।
વ્યાસઃ સમાધિના સર્વમ્ આહ કૃષ્ણોક્તમ્ આદિતઃ[૪]।।
માર્ગો-ઽયં સર્વમાર્ગાણામ્ ઉત્તમઃ પરિકીર્તિતઃ ।।૧૨।।
યસ્મિન્ પાતભયં નાસ્તિ મોચકઃ સર્વથા યતઃ ।।

(કલિદોષવશાત્ અન્ય ઉપાયો અસાધક થઈ ગયા હોવા છતાં ભક્તિમાર્ગ તો કલિકાળમાં પણ ધ્રુવ ફળ આપનારો છે)

દયા, સંતોષ અને ઇન્દ્રિયો ઊપર કાબૂ રાખવાથી ભગવાન્ જલ્દી પ્રસન્ન થાય છે.

વર્ણાશ્રમવતાં ધર્મે મુખ્યે નષ્ટે છલેન તુ ।।૧૩।।
ક્રિયમાણે ન ધર્મઃ સ્યાદ્ અતસ્ તસ્માન્ ન મોચનમ્ ।।
બુદ્ધિમાનાદરં તસ્મિન્ છલે સાધ્યેડપિ દુઃખતઃ ।।૧૪।।
ત્યક્ત્વા માર્ગે ધ્રુવફલે ભક્તિમાર્ગે સમાવિશેત્ ।।

(ભક્તિમાર્ગમાં શ્રુતિ-સ્મૃતિવિરુદ્ધ આચારો નથી, પ્રમેય પણ વેદવિરુદ્ધ નથી. યદ્યપિ માયાવાદિઓને ભક્તિ પ્રત્યે નિગૂઢ દ્વેષ રહેલો છે છતાં માયાવાદ પોતેજ અપ્રામાણિક છે, ભગવત્કૃપામૂલક હોવાથી ભક્તિમાર્ગ નહીં. તેથી ભગવત્કૃપાપાત્ર જે જીવો છે તેઓનો જ ભક્તિમાર્ગમાં ફલમુખ અધિકાર છે, બધાનો નહિ. કૃપાનું પરિજ્ઞાન પણ ભક્તિમાર્ગમાં રુચિથીજ નિશ્ચિત થાય છે તે સિવાય નહિ)

વિરુદ્ધ-કરણં નાસ્તિ પ્રક્રિયા ન વિરુધ્યતે ।।૧૫।।
કલ્પિતૈર્ એવ બાધઃ સ્યાદ્ અવોચામ પ્રમાણતામ્ ।।
સર્વથા ચેદ્ હરિકૃપા ન ભવિષ્યતિ યસ્ય હિ ।।૧૬।।
તસ્ય સર્વમ્ અશક્યં સ્યાન્ માર્ગે-ડસ્મિન્ સુતરામપિ ।।
કૃપા-યુક્તસ્યતુ યથા સિધ્યેત્ કારણમ્ ઉચ્યતે ।।૧૭।।

(ભક્તિમાર્ગીય સાધનોમાં સર્વપ્રથમ સાધન છે : દમ્ભાદિ દોષોથી રહિત[૨] શ્રીકૃષ્ણસેવાપરાયણ[૧] શ્રીભાગવતતત્ત્વજ્ઞ[૪] પુરુષ[૩]માં ગુરુબુદ્ધિ રાખીને તેનું અનુસરણ કરવું)

કૃષ્ણ-સેવા-પરં[૧] વીક્ષ્ય દમ્ભાદિ-રહિતં[૨] નરમ્[૩] ।।
શ્રીભાગવત-તત્ત્વજ્ઞં[૪] ભજેત્ જિજ્ઞાસુર્ આદરાત્ ।।૧૮।।

(એવા ગુરુ દુર્લભ હોય તો, પૂર્વોપદિષ્ટ કર્તવ્યના અનુકલ્પ રૂપે, જાતે પણ ભગવત્સેવામાં પ્રવૃત્ત થઈ શકાય. કેમકે શ્રીકૃષ્ણમૂર્તિ તો સાક્ષાદ્ ભગવત્સ્વરૂપ છે તેમાં શંકાને કોઈ સ્થાન જ નથી. આ બાબત ત્રણ હેતુઓ[ક,ખ,ગ])

તદભાવે સ્વયં વાપિ મૂર્તિં કૃત્વા હરેઃ ક્વચિત્ ।।

પરિચર્યાં સદા કુર્યાત્ તદ્રૂપં તત્ર ચ સ્થિતમ્[ક]।।૧૯।।
સાકાર-વ્યાપકત્વાત્[ખ] ચ મન્ત્રસ્યાપિ વિધાનતઃ[ગ]।।

(શ્રીકૃષ્ણનું જ પૂજન અને તે પણ ભક્તિમાર્ગાનુસારે જ યથોપલબ્ધ મુખ્ય ઉપચારો વડે ઘરમાં જ પ્રેમપૂર્વક કરવું[૧]. જો તેમાં પત્ની વિગેરે અનુકૂળ હોય તો તેમનો ભગવત્સેવામાં વિનિયોગ કરવાની અનુજ્ઞા[૨], ઉદાસીન હોય તો વિનિયોગનો નિષેધ[૩], જો પ્રતિકૂળ હોય તો તેમના ત્યાગની આજ્ઞા[૪])

શ્રીકૃષ્ણં પૂજયેદ્ ભક્ત્યા યથા-લબ્ધોપચારકૈઃ।।૨૦।।
યથા સુન્દરતાં યાતિ વસ્ત્રૈર્ આભરણૈર્ અપિ।।
અલંકુર્વીત સપ્રેમ તથા સ્થાન-પુરઃસરમ્[૧]।।૨૧।।
ભાર્યાદિર્ અનુકૂલશ્ ચેત્ કારયેદ્ ભગવત્-ક્રિયામ્[૨]।।
ઉદાસીને સ્વયં કુર્યાત્[૩] પ્રતિકૂલે ગૃહં ત્યજેત્।।૨૨।।
તત્-ત્યાગે દૂષણં નાસ્તિ યતો વિષ્ણુ-પરાઙ્-મુખાઃ[૪]।।

(ભક્તિમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત થયેલાથી આજીવિકાવશ જો અધિક ભગવત્સેવા ન બને તો એક યામ સેવામાટે ફાળવીને અન્ય સમયમાં આજીવિકાર્થે યત્ન કરવો. તેમ કરતાં બહિર્મુખ બનેલા ચિત્તને પુનઃ ભગવાન્માં જોડવા માટેનો ઉપાય તો નિયમથી ભાગવતપાઠ જ છે (જો તેવો અધિકાર હોય તો). કારણ કે ભાગવતનો પાઠ કૃષ્ણના આન્તર ભજનનોજ[૧] એક પ્રકાર છે. ભજનના આ પ્રકારમાં મનને અવ્યાકુળ રાખવાનો ઉપાયઃ સર્વત્ર શ્રીકૃષ્ણની ભાવન રાખીને જે કંઈ કડવા વેણ કોઈ કહે તો તેને ધીરજ રાખીને સહન કરવા, વૈરાગ્ય અને પરિતોષ નો કેમે કરીને ત્યાગ ન કરવો[૨])

સર્વથા વૃત્તિ-હીનશ્ ચેદ્ એકં યામં હરૌ નયેત્।।૨૩।।
પઠેચ્ ચ નિયમં કૃત્વા શ્રીભાગવતમ્ આદરાત્[૧]।।
સર્વં સહેત પરુષં સર્વેષાં કૃષ્ણભાવનાત્।।૨૪।।
વૈરાગ્યં પરિતોષં ચ સર્વથા ન પરિત્યજેત્[૨]।।

કૃષ્ણ લૌકિક સ્વામી નથી તેથી લૌકિક કામનાઓથી કરાતી સેવાને સ્વીકારતા નથી.

એતદ્-દેહાવસાને તુ કૃતાર્થઃ સ્યાન્ ન સંશયઃ ।।૨૫।।
ઈતિ નિશ્ચિત્ય મનસા કૃષ્ણં પરિચરેત્ સદા ।।

(ભજન કરવાની રીતિ[૧/ક,ખ,ગ,ઘ], ભજનોપયોગિ સામગ્રી[૨], ભજનકર્તા[૩] અને ભજનકાલ[૪])

સર્વાપેક્ષાં પરિત્યજ્ય[૧-ક] દૃઢં કૃત્વા મનઃ સ્થિરમ્[૧-ખ] ।।૨૬।।
દૃઢવિશ્વાસતો યુક્ત્યા યથા સિધ્યેત્ તથા-ऽऽચરેત્[૧-ગ] ।।
વૃથાલાપ-ક્રિયા-ધ્યાનં સર્વથૈવ પરિત્યજેત્[૧-ઘ] ।।૨૭।।
યદ્-યદ્ ઈષ્ટતમં લોકે યચ્ચાતિપ્રિયમ્ આત્મનઃ ।।
યેન સ્યાન્ નિર્વૃતિશ્ ચિત્તે તત્ કૃષ્ણે સાધયેદ્ ધ્રુવમ્[૨] ।।૨૮।।
સ્વયં પરિચરેદ્ ભક્ત્યા વસ્ત્રપ્રક્ષાલનાદિભિઃ[૩] ।।
એકકાલં દ્વિકાલં વા ત્રિકાલં વાપિ પૂજયેત્[૪] ।।૨૯।।

(શાસ્ત્રોદ્વારા વિહિત નિત્યકર્મરૂપ ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ[૧], નિષિદ્ધ કર્મરૂપ અધર્મથી નિવૃત્તિ[૨]; અને ઈન્દ્રિયોનો વિનિગ્રહ[૩] આ પણ ભગવદ્ભજનના જરૂરી અંગો છે. કારણ કે દુષ્ટસંગ, શક્ય છતાં સ્વધર્મનું પાલન ન કરવું, નિષિદ્ધ કર્મોમાં જાણી જોઈને પ્રવૃત્ત થવું; અને ઈન્દ્રિયોપર સંયમ ન રાખવો આ બધી બાબતો ભક્તિમાં પણ બાધક બને જ છે તેથી તે બધાનો ત્યાગ કરવો. ભક્તિવિરોધી હોય તેવા સ્વધર્માચરણના ત્યાગમાં કોઈ દોષ નથી[૪]. તે જ પ્રમાણે પરોપકારાદિ ધર્મોના ત્યાગમાં પણ કોઈ દોષ નથી[૫])

સ્વધર્માચરણં શક્ત્યા[૧] વિધર્માચ્ચ નિવર્તનમ્[૨] ।।
ઈન્દ્રિયાશ્વ-વિનિગ્રાહઃ[૩] સર્વથા ન ત્યજેત્ ત્રયમ્ ।।૩૦।।
એતદ્-વિરોધિ યત્ કિંચિત્ તત્તુ શીઘ્રં પરિત્યજેત્[૪] ।।
ધર્માદીનાં તથા ચાસ્ય તારતમ્યં વિચારયન્[૫] ।।૩૧।।

(ભક્તિમાર્ગમાં પૂજાસાધનનું પુનરાવર્તન કરતાં ભક્તના મનમાં જેમ-જેમ ભગવદાવેશ વધે છે તેમ-તેમ ભક્તિના સાધનોમાં નિષ્ઠા પણ વૃદ્ધિ[1] પામે છે. અહીં દૈન્યની આવશ્યકતા અને અહંકારની ભક્તિબાધકતા[2] છે. ભક્તિસિદ્ધ્યર્થ ભગવદ્ગુણગાન અને ભગવન્નામોચ્ચારણ નિર્ભય અને નિસ્પૃહ રહીને કરવું[3] જોઈએ. ભાગવતપાઠ તો સર્વહેતુવિવર્જિત હોય તો જ ભગવાન્માં ભાવ ઉત્પન્ન કરી શકે છે[4])

યથા-યથા હરિઃ કૃષ્ણો મનસ્યાવિશતે નિજે।।
તથા-તથા સાધનેષુ પરિનિષ્ઠા વિવર્ધતે[1]।।૩૨।।
કૃષ્ણે સર્વાત્મકે નિત્યં સર્વથા દીનભાવના।।
અહંકારં ન કુર્વીત માનાપેક્ષાં વિવર્જયેત્[2]।।૩૩।।
સર્વથા તદ્ગુણાલાપં નામોચ્ચારણમેવ વા।।
સભાયામપિ કુર્વીત નિર્ભયો નિઃસ્પૃહસ્તતઃ[3]।।૩૪।।
સાધનં પરમ્ એતદ્ધિ શ્રીભાગવતમ્ આદરાત્।।
પઠનીયં પ્રયત્નેન નિર્હેતુકમ્ અદમ્ભતઃ[4]।।૩૫।।

(ભક્તિમાર્ગમાં ભગવત્પૂજાંગભૂત શંખચક્રાદિ મુદ્રા ધારણ કરવી[1], તુલસીકાષ્ઠની માલા અને ઊર્ધ્વપુંડ્ર[2] આદિ વૈષ્ણવચિહ્નોને ધારણ કરવા)

શંખ-ચક્રાદિકં ધાર્યં મૃદા પૂજાંગમેવ તત્[1]।।
તુલસી-કાષ્ઠજા માલા તિલકં લિંગમેવ તત્[2]।।૩૬।।

(દશમીના વેધ વિનાની એકાદશીનો ઉપવાસ[1], તેમજ સપ્તમીના વેધથી વર્જિત જન્માષ્ટમીવ્રત[2], તે જ પ્રમાણે રામનવમી, નૃસિંહચતુર્દશી, વામનદ્વાદશી જયન્તિમાં પણ ઉત્સવ અને ઉપવાસ કરવા જ)

એકાદશ્યુપવાસાદિ કર્તવ્યં વેધ-વર્જિતમ્।।
તથા કૃષ્ણાષ્ટમી ચાપિ સપ્તમીવેધ-વર્જિતા।।૩૭।।

અન્યાન્યપિ તથા કુર્યાદ્ ઉત્સવો યત્ર વૈ હરેઃ ।।

(ગૃહસ્થમાટે આ બધા મુખ્ય કર્તવ્ય છે[1]. બ્રહ્મચારી વગેરેએ પણ જો તેઓને સેવક વિગેરે સાધનોની સગવડ હોય તો આમજ કરવું[2], અન્યથા ન કરવું. સંન્યાસિઓમાટે તો નિરન્તર પર્યટન કરવું તે જ મુખ્ય કલ્પ છે, ભગવત્સેવા નહિ[3])

એતત્ સર્વં પ્રયત્નેન ગૃહસ્થસ્ય પ્રકીર્તિતમ્[1] ।।૩૮।।
અન્યેષાં સમ્ભવેત્ તુ સ્યાદ્[2] યતેઃ પર્યટનં વરમ્[3] ।।

(ગૃહસ્થોને પણ માનસિક[1] શારીરિક[2] પારિવારિક[3] આહંકારિક[4] મામકારિક[5] દોષોની જો સમ્ભાવના હોય તો પૂજાના નિયમનો પરિત્યાગ કરીને તીર્થપર્યટન અથવા દોષરહિત એવા પૂજાનુકૂલદેશમાં દોષરહિત સ્થિતિનો વિકલ્પ)

વિક્ષેપાદ્[1] અથવા-ઽશક્ત્યા[2] પ્રતિબન્ધાદ્[3] અપિ ક્વચિત્ ।।૩૯।।
અત્યાગ્રહ-પ્રવેશે[4] વા પર-પીડા[5]દિ સમ્ભવે ।।
તીર્થ-પર્યટનં શ્રેષ્ઠં સર્વેષાં વર્ણિનાં તથા ।।૪૦।।

(યજ્ઞ અને તીર્થ માંથી જે બને તે કરવા પણ વર્ણાશ્રમમાં સંનિષ્ઠોને પણ વર્ણાશ્રમધર્મના નિર્વાહની સાથોસાથ તીર્થાટન કરવાનું વિકલ્પ તરીકે[1] પ્રાપ્ત હોવાથી નિરન્તર તીર્થાટનના નિયમ[2] અને તીર્થયાત્રાનું ઉત્તમોત્તમ હોવાનું નિરૂપણ)

યજ્ઞાસ્ તીર્થાનિ ચ પુનઃ સમાનિ હરિણા કૃતાઃ[1] ।।
અતસ્ તેષ્વપ્રતિગ્રાહી તદ્દિનાન્ નાધિકસ્ય હિ ।।૪૧।।
હતત્રપઃ પઠેન્ નિત્યં નામાનિ ચ કૃતાનિ ચ ।।
એકાકી નિસ્પૃહઃ શાન્તઃ પર્યટેત્ કૃષ્ણતત્પરઃ ।।૪૨।।
દેહપાતન-પર્યન્તમ્ અવ્યગ્રાત્મા સદાગતિઃ[2] ।।

ઉત્તમોત્તમમ્ એતદ્ધિ પૂર્વમ્ ઉત્તમમ્ ઈરિતમ્ ।।૪૩।।

(દઢ બીજભાવવાળા ભક્તને ભગવદ્વિરહાનુભવાર્થ ઘર–ધન વગેરેના ત્યાગની અનુજ્ઞા=છૂટ[ક], અદઢ બીજભાવવાળાને ગૃહ–ધન આદિનો સંગ્રહ ભગવત્સેવામાટે કરવાની આજ્ઞા[ખ])

ગૃહં સર્વાત્મના ત્યાજ્યં[ક] તચ્ચેત્ ત્યક્તું ન શક્યતે ।।
કૃષ્ણાર્થં તન્ નિયુંજીત[ખ] કૃષ્ણઃ સંસાર–મોચકઃ ।।૪૪।।
ધનં સર્વાત્મના ત્યાજ્યં[ક] તચ્ચેત્ ત્યક્તું ન શક્યતે ।।
કૃષ્ણાર્થં તત્ પ્રયુંજીત[ખ] કૃષ્ણો–ઽનર્થસ્ય વારકઃ ।।૪૫।।

(પૂર્વોક્ત બન્ને કલ્પોના અનુસરણમાં અસામર્થ્ય હોય તો ત્રીજો અનુકલ્પ સર્વહેતુવિવર્જિત ભાગવતનો પાઠ છે[૧]. આ કલ્પમાં પ્રાણસંકટ ઉભું થયું હોય તો પણ અર્થોપાર્જનમાટે દ્રવ્યાદિરૂપે દક્ષિણા લેવામાટે ભાગવતકથા ન કરવી[૨]. ઉપર જણાવેલ ત્રણ માર્ગો કે ઉપાયો માંથી કોઈ પણ એક સરખી રીતે અપનાવીને ભજન કરનારને શ્રીકૃષ્ણસાયુજ્ય થાય જ છે[૩])

અથવા સર્વદા શાસ્ત્રં શ્રીભાગવતમ્ આદરાત્ ।।
પઠનીયં પ્રયત્નેન સર્વ–હેતુ–વિવર્જિતમ્[ક] ।।૪૬।।
વૃત્ત્યર્થં નૈવ યુંજીત પ્રાણૈઃ કંઠગતૈર્ અપિ[ખ] ।।
તદભાવે યથૈવ સ્યાત્ તથા નિર્વાહમ્ આચરેત્ ।।૪૭।।
ત્રયાણાં યેન કેનાપિ ભજન્ કૃષ્ણમ્ અવાપ્નુયાત્[ગ] ।।

(ભાગવતનો પાઠ કરવામાં પણ જે અસમર્થ હોય તેને ચોથો અનુકલ્પ જગદીશ પંઢરપુર શ્રીરંગમ્ તિરુપતિ બાલાજી જેવા વિષ્ણુક્ષેત્રમાં વસીને પ્રપત્તિમાર્ગનું અનુસરણ કરી ભગવત્પૂજન કરવું)

જગન્નાથે વિટ્ઠલે ચ શ્રીરંગે વેંકટે તથા ।।૪૮।।
યત્ર પૂજા–પ્રવાહઃ સ્યાત્ તત્ર તિષ્ઠેત તત્પરઃ ।।

કૃષ્ણસેવાપર, દમ્ભાદિરહિત અને ભાગવતતત્ત્વજ્ઞ પુરુષ પાસેથી માર્ગદર્શન લેવું.

(ભાગવતોક્ત ભક્તિમાર્ગીય અને પ્રપત્તિમાર્ગીય ફલ અને સાધન ના નિર્ધારિણનો ઉપસંહાર)

એતન્ માર્ગદ્વયં પ્રોક્તં ગતિ-સાધન-સંયુતમ્ ।।૪૯।।

।। ઈતિ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યવિરચિતે શ્રીભાગવતતત્ત્વદીપે
સર્વનિર્ણયાન્તર્ગતે સાધનપ્રકરણં સમ્પૂર્ણમ્ ।।

।। શિક્ષાપદાનિ ।।

(આચાર્યચરણે જે કંઈ ઉપદેશ આપ્યા તે બધા ઉપદેશોનો સારભૂત નિષ્કર્ષ: પુષ્ટિમાર્ગમાં બહિર્મુખતા=ભગવદ્વિમુખતા સહુથી મોટો દોષ છે. ભગવદભિમુખ પુષ્ટિજીવને ફલાદિ આપવામાં કાલાદિ નિયામક નથી કિન્તુ જો પુષ્ટિજીવ પણ ભગવદ્વિમુખ હોય તો તેને કાલ-કર્મ-સ્વભાવાદિ બાધક તો થાયજ છે)

યદા બહિર્મુખા યૂયં ભવિષ્યથ કથંચન ।।
તદા કાલ-પ્રવાહસ્થા દેહ-ચિત્તાદયો-ऽપ્યુત ।।૧।।
સર્વથા ભક્ષયિષ્યન્તિ યુષ્માન્ ઈતિ મતિર્ મમ ।।

(પુષ્ટિમાર્ગમાં લોકાર્થિતયા કોઈ ભગવદ્ભક્તિ કે ભગવત્પ્રપત્તિ કરે તો તે બન્નેઉ બહિર્મુખતાથી બચી ન શકે)

ન લૌકિકઃ પ્રભુઃ કૃષ્ણો મનુતે નૈવ લૌકિકમ્ ।।૨।।

(પુષ્ટિમાર્ગીય જીવોએ તો આ લોક કે પરલોક માં શ્રીવ્રજાધિપ પુષ્ટિપ્રભુનેજ સર્વસ્વ જાણવા)

ભાવસ્ તત્રાપ્યસ્મદીયઃ સર્વસ્વશ્ચૈહિકશ્ચ સઃ ।।
પરલોકશ્ચ... ... ...।।

(તેથી પુષ્ટિમાર્ગીએ શ્રીકૃષ્ણાર્થીબનીનેજ સર્વભાવથી શ્રીકૃષ્ણની સેવા કરવી)

... ... તેનાયં સર્વભાવેન સર્વથા ।।૩।।
સેવ્યઃ... ... ... ।।

બીજે ઠેકાણે શિષ્યની પરીક્ષા ગુરુ કરે છે પણ પુષ્ટિમાર્ગમાં શિષ્યે ગુરુની પરીક્ષા કરવી.

(પુષ્ટિજીવનું હિત જેમાં હોય તે જ ભગવાન્ કરે છે એવો વિશ્વાસ ભગવાન્ શ્રીગોપીજનવલ્લભમાં સ્થાપિત કરવો જોઈએ નહીં કે કાલ-કર્મ-સ્વભાવાદિના સામર્થ્યમાં)

... સએવ ગોપીશો વિધાસ્યત્યખિલં હિ નઃ ।।

।। ઈતિ શ્રીવલ્લભાચાર્ય વિરચિતાનિ શિક્ષાપદ્યાનિ સમાપ્તાનિ ।।

।। સાધનદીપિકા ।।

(મંગલાચરણમ્)

તા નઃ શ્રીતાત-પત્-પદ્મરેણવઃ કામધેનવઃ ।।
નાકસ્ય તરવોઽન્યેષાં સ્યુઃ કલ્પતરવો યથા ।।૧।।
શ્રુતિ-સ્મૃતિ-શિરોરત્નદ્યુ નીરાજિત-પદામ્બુજમ્ ।।
યશોદોત્સંગ-લલિતં વન્દે શ્રીનન્દ-નન્દનમ્ ।।૨।।

(આ ગ્રન્થમાં ઉપદિષ્ટ બાબતોમાં પ્રમાણ શ્રુતિ સ્મૃતિ સૂત્ર પુરાણ તન્ત્ર આદિ શાસ્ત્રોની શ્રીમદાચાર્યચરણદ્વારા પ્રકટ કરેલ વ્યાખ્યા છે)

ભક્તિમાર્ગ-વિતાનાય યો-ઽવતીર્ણો હુતાશનઃ ।।
સ એવ નઃ પરં માનં શેષમ્ અસ્ય પ્રમાન્તરમ્ ।।૩।।
વેદત્રયી-શિરોભાગ-સૂત્ર-વ્યાખ્યાન-સમ્મતામ્ ।।
ભક્તિ-શાસ્ત્રાનુસારેણ કુર્વે સાધન-દીપિકામ્ ।।૪।।

(શ્રીહરિભજનની આવશ્યકતાના નિરૂપણદ્વારા ગ્રન્થોનો ઉપક્રમ)

‘આત્મા વાર’ ઈતિ શ્રુત્યા દર્શનૈક-ફલો વિધિઃ ।।
શ્રવણાદ્યૈઃ પ્રતિજ્ઞાતઃ ‘તં ભજેત્’-‘તં રસેદ્’ ઈતિ ।।૫।।
‘‘તસ્માદ્ ભારત સર્વાત્મા ભગવાન્ હરિરીશ્વરઃ ।।
શ્રોતવ્યઃ કીર્તિતવ્યશ્ચ સ્મર્તવ્યશ્ચેચ્છતાભયમ્’’ ।।૬।।

પુરુષસ્યાવિશેષેણ સંસારં પ્રજિહાસતઃ ।।
હરેર્ આરાધને મુક્તિઃ ... ... ।।

(શામાટે[1] અને કેવા[2] ગુરુની આવશ્યકતા છે તેનું નિરૂપણ)

... ... તત્પ્રકારો નિરૂપ્યતે।।૭।।
''માહાત્મ્યજ્ઞાન-પૂર્વો હિ સુદૃઢઃ સર્વતો-ऽધિકઃ ।।
સ્નેહો 'ભક્તિ'રિતિ પ્રોક્તઃ તયા મુક્તિર્ન ચાન્યથા'' ।।૮।।
માહાત્મ્ય-જ્ઞાપનાયૈવ શ્રવણં ગુણ-કર્મણામ્ ।।
શાસ્ત્રાણામ્ ઉપયોગો-ऽત્ર તત્રાકાંક્ષા[1] ગુરોર્ ભવેત્।।૯।।
''કૃષ્ણ-સેવા-પરં વીક્ષ્ય દમ્ભાદિ-રહિતં નરમ્।।
શ્રીભાગવત-તત્ત્વજ્ઞં ભજેદ્ જિજ્ઞાસુરાદરાત્''[2]।।૧૦।।

(સ્વમાર્ગીય ગુરુનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે ભગવાન્‌ની શરણાગતિ સ્વીકારવા માટે દૈવિજીવોને પ્રેરણા આપવી)

દેહદ્રોણ્યા યિયાસૂનાં પરં પારં ભવામ્બુધેઃ ।।
ગુરુણા કર્ણધારેણ [1*]હ્યુત્તાર્યા સ્વોપદેશતઃ।।૧૧।।
''યો બ્રહ્માણં વિદધાતિ પૂર્વં યો વૈ વેદાંશ્ચ પ્રહિણોતિ તસ્મૈ ।।
તં હ દેવમ્ આત્મ-બુદ્ધિપ્રકાશં
મુમુક્ષુર્ વૈ શરણમ્ અહં પ્રપદ્યે''।।૧૨।।
''સર્વધર્માન્ પરિત્યજ્ય મામ્ એકં શરણં વ્રજ''।।
ઈતિ શ્રુત્યા તથા સ્મૃત્યા પ્રપત્ત્યાદેશમ્ આદિતઃ।।૧૩।।

(સ્વમાર્ગીય દ્વિજકુળના શિષ્યોના કર્તવ્યો)

પ્રેમ્ણોપદેશ-શ્રવણાત્ [2*]પ્રપત્તિઃ પ્રેમ-કારણમ્ ।।
અતો મૂલાભિષેકો હિ કાર્યસ્ તેનાસ્ય સેવને।।૧૪।।

ન હિ દેહભૃતા શક્યં કર્મ ત્યક્તુમ્ અશેષતઃ ।।
અતઃ સ્વધર્માચરણં ભારદ્વૈગુણ્યમ્ અન્યથા ।।૧૫।।
સ્વધર્માચરણં શક્ત્યા હ્યધર્માત્તુ નિવર્તનમ્ ।।
ઇન્દ્રિયાઽશ્વ-વિનિગ્રાહઃ સર્વથા ન ત્યજેત્ ત્રયમ્ ।।૧૬।।
ઇતિ ભાગવતો ધર્મઃ શ્રીમદાચાર્ય-સમ્મતઃ ।।
ભક્તિ-શાસ્ત્રાનુકૂલ્યેન સ્વધર્માચરણં ભવેત્ ।।૧૭।।

(તેમાં સ્વ-સ્વ શાખાનુસારે ષોડશસંસ્કાર તથા તન્મૂલક આહ્નિક શૌચાચાર[૧-૬] વગેરે ભક્ત્યુપયોગી હોવાથી દ્વિજશરીરધારિમાટે આવશ્યક છે)

ગર્ભાધાનાદિ-સંસ્કારૈર્ દ્વિજૈર્ મૌઞ્જ્યન્ત-સમ્ભવૈઃ ।।
દેહઃ સંશોધનીયો હિ હરિભાવો ન ચાન્યથા ।।૧૮।।
શૌચાચાર-વિહીનસ્ય આસુરાવેશ-સમ્ભવાત્ ।।
તતઃ સ્વાહ્નિક-ધર્માણામ્ આચારોઽપિ પ્રસજ્યતે ।।૧૯।।
સ્નાનં[૧] સન્ધ્યા-જપો[૨] હોમઃ[૩] સ્વાધ્યાયઃ[૪] પિતૃતર્પણં[૫] ।।
વૈશ્વદેવક-દેવાર્ચા[૬] ઇતિ ષટ્કર્મકૃદ્ ભવેત્ ।।૨૦।।
યથા હિ સ્કન્ધ-શાખાનાં તરોર્ મૂલાભિષેચનમ્ ।।
તથા સર્વાર્હણં યસ્માત્ પરિચર્યા-વિધિર્ હરેઃ ।।૨૧।।
અતસ્ તદનુરોધેન નિત્ય-કર્મ-કૃતિર્ વરા ।।
અન્યથા તુ કૃતિર્ વ્યર્થા ત્રૈવર્ગ્ય-વિષયા યતઃ ।।૨૨।।
ગર્ભાધાનાદિ-સંસ્કારૈઃ સ્વશાખોક્તૈર્ દ્વિજો યુતઃ ।।
ગુરું પ્રપદ્યેદ્... ... ... ।।

(દ્વિજેતર શિષ્યોના કર્તવ્યનું નિરૂપણ)

... ... અન્યસ્તુ સદાચારો-ઽસ્ય સંશ્રયાત્ ।।૨૩।।

(પ્રપત્તિમાર્ગમાં દીક્ષિતોએ[ક] વૈષ્ણવાચારનું[ખ] પાલન કરવું તેથી સપ્તવિધ-ભક્તિ[ગ/૧-૭] વૈષ્ણવવ્રતોત્સવ[ઘ] પંચયજ્ઞ[ઙ] તીર્થવાસ[ચ] વૈષ્ણવતિલકાદિ બાહ્ય[છ] અને આભ્યન્તર ચિહ્નો[જ] ધારણ કરવા વિગેરે ઉપદેશો)

[૩*]લબ્ધ્વા-ઽનુગ્રહમ્ આચાર્યાત્ શ્રીકૃષ્ણ-શરણં જનઃ[ક] ।।
ધારયેત્ તિલકં માલાં વૈષ્ણવાચાર-તત્પરઃ।।૨૪।।
સર્વસ્વં હરિસાત્ કાર્યં ત્યજેત્ સર્વમ્ અવૈષ્ણવમ્।।
હિંસ્ર-કામ્યા-ઽન્યદેવાર્ચા યદિ નિત્યં ચ લૌકિકમ્।।૨૫।।
પૂર્વ-ભાંડાદિકં સર્વં પરિત્યજ્ય વિશુદ્ધિતઃ[ખ]।।
શ્રવણાદિ[ગ/૧-૭]પરો નિત્યં હરેઃ પ્રેમાસ્પદો ભવેત્ ।।૨૬।।
હરેર્ ગુણાનાં શ્રવણં જ્યાયોભ્યઃ શૃણુયાત્ સદા[ગ/૧]।।
જાત-શિક્ષઃ યવીયોભ્યઃ કીર્તયેદ્ અન્યથૈકલઃ[ગ/૨]।।૨૭।।
અતિ-સુન્દર-રૂપાણિ લીલા-ધામાનિ સંસ્મરેત્[ગ/૩]।।
પાદ-સેવા હરેઃ કાર્યા સર્વ-સમ્પન્નિકેતનૈઃ[ગ/૪]।।૨૮।।
અર્ચનં પ્રત્યહં તસ્ય વિધિના નિયમેન ચ[ગ/૫]।।
વન્દનં ચરણામ્ભોજે તસ્ય ભાવનયા-ઽખિલે[ગ/૬]।।૨૯।।
દાસ્યં તદેક-શરણં તત્પ્રસાદૈક-ભોજનમ્[ગ/૭]।।
એવં સપ્તવિધા ભક્તિઃ પ્રપન્નાધિકૃતા ભવેત્।।૩૦।।
પૂર્વ-વિદ્ધં પરિત્યાજ્યં વ્રતં તદ્વિષ્ણુપંચકમ્ ।।
[*૪]જયન્તી તૂદયે-ઽન્યેન દુષ્ટાન્યાપ્યરુણોદયાત્ ।।૩૧।।
વર્ષાશ્રિતાન્યુત્સવાનિ સ્વાશ્રિતાન્યપિ યાન્યુત[ઘ]।।
તાનિ સર્વાણિ હરયે [*૫]હ્યનુકૂલાનિ ચાર્પયેત્।।૩૨।।

શ્રાદ્ધાનિ ચોત્તમાન્યેવ વૈશ્વદેવં ચ દૈવકમ્ ।।
હરેઃ પ્રસાદતઃ કુર્યાત્ તતસ્ તૃપ્તિર્ અનુત્તમા ।।૩૩।।
પ્રસાદોઽપિ બલિઃ કાર્યઃ સ્વાત્મ-સંસ્કાર એવ સઃ ।।
અન્નસ્ય ચાત્મનશ્ચાપિ તત્સંસ્કારેણ તત્પરઃ ।।૩૪।।
વિપ્રા ગાવો હરેર્ ભક્તાઃ સદા પૂજ્યા હરેઃ પ્રિયાઃ ।।
ગૃહસ્થસ્યાતિથિર્ યસ્માત્ પૂજ્યો દીનો દયાસ્પદઃ[ઙ] ।।૩૫।।
જગન્નાથે દ્વારિકાયાં શ્રીરંગે વ્રજમંડલે ।।
યત્ર પૂજાપ્રવાહઃ સ્યાત્ તત્ર તિષ્ઠેચ્ચ તત્પરઃ ।।૩૬।।
ગંગાદિ-તીર્થ-વર્યેષુ યથા ચિત્તં ન દુષ્યતિ[ચ] ।।
શ્રવણાદ્યૈઃ ભજેદ્ એવં શ્રીભાગવતતત્પરઃ ।।૩૭।।
ઊર્ધ્વ-પુંડ્રાણિ મૃન્મુદ્રાઃ તુલસી-કાષ્ઠજાપિ સ્રક્[છ] ।।
બાહ્યાંકાન્યાન્તરાણિ સ્યુઃ ભક્તે શાન્તિ-વિરક્તયઃ ।।૩૮।।
શમો દમસ્તપઃ શૌચં ક્ષાન્તિર્ આર્જવમેવ ચ ।।
દયા દાનં ચ વિજ્ઞાનં શ્રદ્ધા દૈવાત્મ-સમ્પદઃ ।।૩૯।।
દૈવાત્મ-સમ્પદઃ પુંસઃ ભક્તિર્ ભવતિ નૈષ્ઠિકી[જ] ।।

(આ ગુણોને કારણે જો ભક્તિ સર્વાત્મભાવ[૧] તરીકે વિકસિત થાય તો આ લોકમાં પ્રપંચવિસ્મૃતિપૂર્વક ભગવદાસક્તિ[૨] અને વૈકુંઠાદિ ભગવલ્લોકમાં સેવોપયોગિદેહની પ્રાપ્તિ[૩] પણ ફલિત થાય છે)

યયા 'સર્વાત્મભાવા[ક]'ખ્યા પરા સિદ્ધિઃ સ્વયં ભવેત્ ।।૪૦।।
સર્વવસ્તુષુ વૈરાગ્યં દોષદષ્ટ્યા વિભાવયેત્[૧] ।।
દમનાદ્ ઈન્દ્રિયાણાં ચ સન્તુષ્ટ્યાપિ ચ સિધ્યતિ ।।૪૧।।
સર્વત્રૈવ વિરક્તસ્ય રાગઃ સ્યાદ્ નન્દ-નન્દને ।।

જે પરિજનો સેવામાં ઉદાસીનતા દેખાડે તેમને બળજબરીથી પ્રભુની સેવામાં ન જોડવા.

તેનાસક્તિશ્ચ વ્યસનં પ્રપંચાસ્ફુરણં ભવેત્[૨] ।।૪૨।।
એવં નિરુદ્ધ-ચિત્તસ્યાનુગૃહીતસ્ય ચેશિતુઃ।।
લીલાપ્રવેશો-ઽપીષ્ટશ્ચ ‘તસ્માત્ મચ્છરણો’ક્તિતઃ[ગ/૩] ।।૪૩।।

(આવા તાદશી વૈષ્ણવોની આ ભૂતલ ઉપર સ્થિતિ અન્ય જીવોની જેવી કાલ-કર્મ-સ્વભાવાધીન નથી હોતી)

ન પાપં સ કરોત્યેવ પ્રમાદે ત્વાશુ નિષ્કૃતિઃ ।।
અજ્ઞાત-સ્ખલિતાનાં ચ હરિરેવ પરા ગતિઃ ।।૪૪।।
હરિર્ [*૬]ભક્તાપરાધેષુ દયયૈવ પ્રસીદતિ ।।
દોષેષુ ન ગતિસ્ તસ્માદ્ દોષાન્ સમ્પરિવર્જયેત્ ।।૪૫।।
અશૂન્યા દિવસા યામાઃ મુહૂર્ત-ઘટિકા-લવાઃ ।।
ભગવદ્ભજનૈઃ કાર્યાઃ સંસારાસક્તિર્ અન્યથા ।।૪૬।।

(શ્રીહરિનું ભજન, તે જ પ્રમાણે શ્રીહરિની ભાવના રાખીને ગુરુને તેમજ વૈષ્ણવ ભક્તો પ્રત્યે પણ નમન-અર્ચન કરવા તથા દૈન્ય રાખવું)

ગુરુસેવા ગુરોરાજ્ઞા ગુરૌ શ્રીહરિભાવના ।।
ગુરૌ ભયં ગુરૌ સિદ્ધિઃ પ્રપન્નઃ પરિભાવયેત્ ।।૪૭।।
ભક્ત-વૃન્દાન્ નમેદ્ અર્ચેદ્ દષ્ટ્વા [૭]હૃષ્યેત્(/હર્ષે) સમાનયેત્ ।।
ભક્તેષ્વેવં હરિં સાક્ષાત્ પ્રસાદેન વ્યવસ્થિતમ્ ।।૪૮।।
વિના ભક્ત-પ્રસંગેન સદ્ગુરોઃ કૃપયા વિના ।।
શ્રીભાગવત-શાસ્ત્રેણ વિના ભક્તિઃ કથં ભવેત્ ।।૪૯।।
વિના ગદ્ગદ-કણ્ઠેન દ્રવતા ચેતસા વિના ।।
વિના નૃત્યેન ગાનેન હરિ-પ્રીતિઃ કથં ભવેત્ ?।।૫૦।।
‘‘દૈવી હ્યેષા ગુણમયી મમ માયા દુરત્યયા ।।

મામેવ યે પ્રપદ્યન્તે માયામેતાં તરન્તિ તે”।।૫૧।।

(સૃષ્ટિના કર્તા કેવલ ભગવાન્ છે, તેથી આ સૃષ્ટિ ભગવદાત્મિકા છે[૧], તેથી આ સૃષ્ટિમાં પુષ્ટિજીવ ભજનાનન્દાનુભવના પ્રદાનમાટે જ સરજાયા છે[૨]. તેથી પુષ્ટિજીવોને ભગવદનુગ્રહાર્થ નિયોજિત કરવા તે પણ ભગવત્સેવા જ છે[૩])

ક્રીડાર્થમ્ અસૃજત્ પૂર્વં સ્વાત્મના સ્વાત્મકં જગત્[૧]।।
તત્ર કાયભવા પુષ્ટિઃ લીલાસૃષ્ટિર્ અનુત્તમા ।।૫૨।।
વામાંશ-સમ્ભવાનાન્તુ ભજનાનન્દ-લબ્ધયે ।।
વિસૃષ્ટાનાં તતો-ऽન્યેષાં નાન્યા સાધન-પદ્ધતિઃ ।।૫૩।।
“યસ્યાયમ્ અનુગૃહ્ણાતિ ભગવાન્ આત્મભાવિતઃ।।
સ જહાતિ મતિં લોકે વેદે ચ પરિનિષ્ઠિતામ્”[૨]।।૫૪।।
[*૮]અનુગ્રહે નિયોજ્યો-ऽતઃ સંગ્રહઃ શ્રુતિ-સમ્મતઃ।।
મહતાં સમયો માનં મહાન્તો-ऽત્ર હરેઃ પ્રિયાઃ[૩]।।૫૫।।

(શ્રીમદ્ભાગવતના “રતિરાસો …”(૩।૭।૧૮) શ્લોકમાં નિરૂપિત ભજનાનન્દની ઉપલબ્ધિમાટે આત્મસમર્પણાદિ સાધનોનું નિરૂપણ)

અતસ્ તદનુરોધેન ‘રતિરાસો’ યથા ભવેત્।।
તદર્થં વરણં કાર્યં શ્રીગોપાલ-મહામનોઃ।।૫૬।।
નાયમાત્મા પ્રવચનૈર્ ન ધિયા ન બહુશ્રુતૈઃ।।
લભ્યતે વરણં હિત્વા વૃતં સંવૃણુતે શ્રુતેઃ।।૫૭।।
સ્મૃત્વા સ્વીય-વિયોગાગ્નિં તાપદાહો ભવામ્બુધૌ ।।
તતઃ સર્વં સમર્પ્યૈવ શ્રીગોપાલ-મનું શ્રયેત્ ।।૫૮।।
‘ઈષ્ટં દત્તં તપો જપ્તં વૃતં યચ્ચાત્મનઃ પ્રિયમ્।।

દારાન્ સુતાન્ ગૃહાન્ પ્રાણાન્ યત્ પરસ્મૈ નિવેદનમ્'।।૫૯।।
'ઈતિ ભાગવતાન્ ધર્માન્ શિક્ષન્ ભક્ત્યા તદુત્થયા।।
નારાયણપરો માયામ્ અંજસ્તરતિ દુસ્તરામ્'।।૬૦।।
એવં યોગીશ્વરોક્તેન ભક્તિમાર્ગેણ યો યજેત્।।
સએવાતીત્ય કલિજાન્ દોષાન્ ગચ્છેત્ પરં પદમ્ ।।૬૧।।

(ભક્તિમાર્ગમાં નિષિદ્ધ કેટલીક બાબતોનું નિરૂપણ)

નાવૈષ્ણવૈઃ સહ વસેન્ ન તૈઃ સંસર્ગમ્ આચરેત્ ।।
પ્રસંગેષુ હરિં ધ્યાયેત્ સ્નાયાત્ કર્મણિ મન્ત્રતઃ ।।૬૨।।
દેહશુદ્ધિઃ સદા કાર્યા કરશુદ્ધિર્ વિશેષતઃ ।।
સ્વપાત્રં ભગવત્પાત્રં સ્નાનપાત્રં ન મેલયેત્ ।।૬૩।।
એવં વસ્ત્રેઽપિ વિજ્ઞેયે [*૯]શુદ્ધ્યશુદ્ધી સ્વવૈષ્ણવૈઃ ।।
ગોપયેત્ સ્વાગમાચારં પાકસેવાં હરેરપિ ।।૬૪।।

(ભગવત્સેવોપયોગી શુદ્ધ વસ્તુઓનો ઉપદેશ)

સૌવર્ણૈઃ રાજતૈસ્ તામ્રૈઃ પાત્રૈર્ વ્યવહરેત્ પરૈઃ ।।
પાકે સ્વીયાન્ સતીર્થ્યાંશ્ચ સવર્ણાન્ સંનિયોજયેત્ ।।૬૫।।
સમર્પ્યૈવ શુચિઃ પૂર્વં હરયે-ઽન્યત્ર યોજયેત્ ।।
[*૧૦]દ્વિમુખં શુચિ પાત્રં તુ હ્યંશુકં લોમજં શુચિઃ ।।૬૬।।
કાર્પાસમ્ આહતં શુદ્ધં નવકૌસુમ્ભયુક્ શુચિઃ ।।
વિપ્રૈર્ વ્યવહૃતં તીર્થમ્ આરામં ચ ગૃહં શુચિઃ ।।૬૭।।

(ભગવત્સેવાપરાયણને અન્ય દેવનો આશ્રય સર્વથા નિષિદ્ધ હોવા છતાં અન્ય દેવોનું અપમાન ક્યારેય ન કરવું જોઈએ. તેથી અન્ય દેવો સાથે કેવો વ્યવહાર રાખવો તેનો પ્રકાર)

નાન્યદેવં વ્રજેદ્ નૈવ [*૧૧]પ્રસક્તૌ હ્યપમાનયેત્ ।।
તીર્થેષુ તીર્થદેવાનાં ભૂદેવાનાં સમર્ચનમ્।।૬૮।।

(કલિકાલમાં સંન્યાસ અગ્નિહોત્રાદિ અશક્ય બની ગયા હોવાથી સ્માર્તાગ્નિ ધારણ કરવાનું વિધાન)

સંન્યાસશ્ચાગ્નિહોત્રં ચ કલૌ નૈવ યથાવિધિઃ।।
સન્દિગ્ધ-ધર્મસેવાપિ ક્લેશાયૈવાલ્પમેધસામ્।।૬૯।।
સમર્થસ્તુ તયોઃ કુર્યાદ્ વિદ્વાન્ સ્માર્તાગ્નિ-ધારણમ્।।
ન્યાસાશ્રમાત્ પતન્ મર્ત્ય આરૂઢ-પતિતો-ઽગતિઃ।।૭૦।।
યદ્યપ્યેવં હિ ગાર્હસ્થ્યં વર્ણધર્મેણ દુષ્કરમ્।।
તથાપ્યાયાત-પતિતં તદ્[૧૧*૧૨] બિભૃયાદ્ દેહયાત્રયા ।।૭૧।।
ન ગાર્હસ્થ્યં વિના દેહ-યાત્રા-ધર્મોઽપિ સિધ્યતિ ।।
અતસ્તસ્મિન્ સ્થિતસ્યૈવ યત્કિંચિત્ સિદ્ધિસંભવઃ ।।૭૨।।
આશ્રમો દ્વિવિધઃ કૌર્મે તત્રોદાસીનકો ગૃહી ।।
[*૧૩]આદ્યોઽપિ નૈષ્ઠિકશ્ચાન્ત્યે વૈષ્ણવોઽધિકૃતસ્તતઃ।।૭૩।।

(દ્વિજેતર પુષ્ટિમાર્ગીઓના કર્તવ્યોનો નિર્દેશ)

શૂદ્રસ્તુ હિંસ્ર-કાર્યેણ નિષિદ્ધસ્યાશનેન ચ ।।
નિવૃત્ત્યાસૌ ભજેત્ કૃષ્ણં મહદ્ભિર્ અનુકમ્પિતઃ ।।૭૪।।
સ હિતં હરિભક્તાનાં બ્રાહ્મણાનાં ચરેદ્ ગવામ્ ।।
પાદસેવા ચ મહતાં યદ્વૃત્ત્યા તુષ્યતે હરિઃ ।।૭૫।।
દાનં વ્રતં પૈતૃકં ચ શૌચં શાન્તિમ્ અથાશ્રયેત્ ।।
હરિમેવ ભજેત્ પ્રેમ્ણા તેન સિધ્યતિ સત્વરમ્ ।।૭૬।।
ન વેદ-શ્રવણં કાર્યં સ્પર્ધાસૂયાદિનાન્યતઃ ।।

ન્યગ્ભાવેન પ્રપન્નો-ઽસૌ ભવેદ્ દાસો હરેર્ગુરોઃ ।।૭૭।।

(સ્ત્રીઓમાટે ભગવદ્ભજનના પ્રકારનું નિરૂપણ)

સધવા ભર્તૃ-ભાવેન વિધવા પુત્ર-ભાવતઃ ।।
શ્રીકૃષ્ણં સંશ્રયેત્ સાધ્વી જિત-ચિત્તેન્દ્રિયા શુચિઃ।।૭૮।।
પતિ-પુત્રાદિ-બન્ધૂનામ્ આનુકૂલ્યે-ઽસ્ય સેવનમ્ ।।
તદભાવે ભજેદ્ ભક્ત્યા કીર્તનૈઃ શ્રવણૈઃ [*૧૪]સ્મૃતૈઃ।।૭૯।।
તેષામેવ તથાત્વે તુ પરિચર્યા સમન્દિરાત્।।
હરેર્ ગુરોઃ સમ્ભવતિ હ્યસ્વતન્ત્રાઃ સ્ત્રિયો યતઃ।।૮૦।।
સ્વતન્ત્રતાયાં દોષો હિ સ્ત્રીણાં સર્વત્ર જાયતે ।।
અતસ્ તયા તથા ભૂત્વા હરિઃ સેવ્યસ્ તદિચ્છયા ।।૮૧।।
ચિત્રમાત્રેઽપિ સેવા સ્યાત્ પ્રતિબન્ધે ગુરોર્ગિરા ।।
છલેનાપિ ભજન્ કૃષ્ણં મુચ્યતે ગોપિકાદિવત્ ।।૮૨।।
પુરુષાપેક્ષયા સ્ત્રીણાં હૃદયં મૃદુ દશ્યતે ।।
અતસ્ તદનુરાગોઽત્ર સદ્ય એવાભિષજ્યતે ।।૮૩।।
કામદોષો હિ નારીણાં કનકાનાં યથા રજઃ ।।
તજ્જયે વિજિતઃ કૃષ્ણઃ કૃષ્ણઃ સ્ત્રીણાં પ્રિયો યતઃ।।૮૪।।
ઉદકી ચ પ્રસૂતા સ્ત્રી અશુચિશ્ચ તથા પુમાન્ ।।
દર્શન-સ્પર્શનાદીનિ સેવ્યમૂર્તેર્ વિવર્જયેત્ ।।૮૫।।

(સેવ્ય ભગવત્સ્વરૂપના પ્રકારો[૧], સેવાનો પ્રકાર[૨], સ્વરૂપપ્રતિષ્ઠાનો પ્રકાર[૩], તેની શુદ્ધિનો પ્રકાર[૪]; અને ભગવત્સ્વરૂપ ક્યાંથી પ્રાપ્ત કરવું તેનો પ્રકાર[૫] ઈત્યાદિ બાબતોના ઉપદેશ)

ચિત્ર-મૂર્તિર્ અવિજ્ઞાનાં પરાધીનાત્મનામપિ ।।

---

૭૦ જે ઇન્દ્રિયનો પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ ભગવદ્વિનિયોગ ન દેખાય તે ઇન્દ્રિયનો નિગ્રહ કરવો.

શુચિશ્લક્ષ્ણામ્ અપીચ્યાં ચ ગુરુદત્તાં ભજેદ્ વરૈઃ ।।૮૬।।
તીર્થ-તોયૈર્-નિજૈર્-મન્ત્રૈઃ સંસ્કૃતાં સુમનોહરામ્ ।।
લઘ્વીમેવ ભજેદ્ મૂર્તિં[1] યથાલબ્ધોપચારકૈઃ[2] ।।૮૭।।
નાત્ર પ્રાણપ્રતિષ્ઠાદિ વ્યાપકત્વાદ્ અજીવતઃ ।।
સ્થાન-શુદ્ધ્યર્થમેવૈતત્ શબ્દાર્થમપિ સદ્ગુરોઃ[3] ।।૮૮।।
અશુચિસ્પર્શને તસ્યાઃ તથા-પંચામૃતૈરપિ ।।
હોમૈર્-દાનેન સંશોધ્યા વૈદિકેન નિજાત્મવત્[4] ।।૮૯।।
ગુરુ-દત્તાં સ્વયં-લબ્ધાં ભક્તૈરપિ સુપૂજિતામ્ ।।
વ્યંગાંગીમપિ સેવેત યદિ ભાવો ન બાધ્યતે[5] ।।૯૦।।

(નિત્યસેવાના સ્વરૂપનો ઉપક્રમ)

પ્રાતરારભ્ય મધ્યાહ્નાવધિઃ ચૈવાપરાહ્ણકે ।।
તત્તલ્લીલાનુભાવેન ભજેત્ સ્વ-ગુરુ-સમ્મતામ્ ।।૯૧।।
વસ્ત્રૈશ્ચ ભૂષણૈર્ ગન્ધૈઃ નૈવેદ્યૈર્ વ્યંજનૈઃ શુભૈઃ ।।
દેશ-કાલ-વિભૂતીનામ્ અનુસારેણ સેવનમ્ ।।૯૨।।
પ્રેમ્ણા પરિચરેત્ સાધુઃ યાવજ્જીવં સમાહિતઃ ।।
તેનાસ્ય ભાવના-સિદ્ધિઃ યયા સ્યાત્ કૃતકૃત્યતા ।।૯૩।।

(પ્રાતઃકાલમાં જાગ્યા પછી[1] ભગવત્સ્મરણ[2] શૌચ[3] આચમનાદિ[4] સ્નાન[5] આદિના નિયમો)

પ્રાતઃ પાશ્ચાત્ય-યામે-ડસૌ સમુત્થાય[1] શુચિર્ ધિયા ।।
સ્મરેદ્ ભગવતો લીલાં ગાયેત્ તસ્ય ગુણાન્ ગિરા[2] ।।૯૪।।
પ્રાતઃ કૃત્યં તતઃ કાર્યં બહિર્ગત્વા યથોદિતમ્[3] ।।

ભગવત્સેવા દરમ્યાન ભક્તે પ્રભુની ગોકુળમાં નન્દાલયની લીલાનું ભાવન કરવું.

મુખ-શુદ્ધિઃ તતો નિત્યં સૌગન્ધાભ્યંજનં ભવેત્[૪] ।।૯૫।।
મલ-સ્નાનં ગૃહે કાર્યં તપ્તોદક-પરોદકૈઃ ।।
તસ્યોપરિ શ્રીયમુના-જલૈઃ સ્નાનં સ્તવૈશ્ચ વા।।૯૬।।
તીર્થ-સ્થાને મલ-સ્નાનં કૃત્વા તીરે-ઽભિમજ્જનમ્[૫]।।

(સ્નાન પછી વસ્ત્ર ધારણ કરવાની[૧], ઘરે પાછા આવવાની[૨], તિલક-છાપા ધારાણ કરવાની[૩], ચરણામૃત લેવાની[૪], તુલસીમાળા ધારણ કરવાની[૫], પ્રાતઃસન્ધ્યા-જપ કરવાની[૬] રીતિ)

તતસ્તુ ધારણં શુદ્ધદ્ધ કૌશેયામ્બર-યુગ્મયોઃ[૧]।।૯૭।।
પાદુકાભિર્ ગૃહે યાનં સ્પર્શનં નૈવ કસ્યચિત્[૨]।।
કુંકુમસ્યોર્ધ્વપુંડ્રાણિ દ્વાદશાંગેષુ નામભિઃ।।૯૮।।
શંખ-ચક્રાદિ-મુદ્રાશ્ચ ગોપી-ચન્દન-મૃત્સ્નયા[૩]।।
ચરણામૃત-પાનં ચ લેપશ્ચાપિ વિશુદ્ધયે[૪]।।૯૯।।
તતસ્તુ તુલસી-માલાં ધૃત્વા સન્ધ્યાં સમાચરેત્[૫]।।

(તે પછી પોતાના પરિવારજનોને સાથે લઈને[૧] સેવ્યપ્રભુના મન્દિરમાં પ્રવેશ[૨], મન્દિરની ભૂમિનું માર્જન[૩], સેવાના પાત્રો માંજવા[૪], મંગલભોગની તૈયારી કરીને[૫] પ્રભુને જગાવીને સિંહાસન ઉપર પધરાવવા[૬])

પરિચર્યા હરેઃ કાર્યા પરિવારજનૈઃ સહ[૧]।।૧૦૦।।
ગત્વા હરિપદં પદ્ભ્યાં સ્તુત્વા દ્વારં પ્રણમ્ય ચ ।।
પ્રવિશ્ય માર્જનૈર્[૨] લેપૈઃ પાત્રાણાં શોધનં ચરેત્[૩] ।।૧૦૧।।
સમ્ભૃત્ય સર્વસમ્ભારં પ્રાતરાશાદિ-પૂર્વકમ્[૪]।।
પ્રબોધ્ય શ્રીહરિં પ્રેમ્ણા મુખ-શુધ્યંશુકાદિભિઃ[૫]।।૧૦૨।।

અલંકૃત્ય તતઃ સિંહાસને સમુપવેશયેત્[૬] ।।

(તે પછી ભોગ સરાવીને મંગલાના પદ ગાવા અને મંગલા આરતી કરવી[૧], પ્રભુને સ્નાન-અંગવસ્ત્ર કરાવવા[૨], શૃંગાર ધરાવવા[૩], બીડા ધરવા[૪], આરસી દેખાડવી અને ઋતુ-કાળ અનુસાર સજાવટ કરવી[૫]. તે પછી ગાયન-વાદન સહિત ધૂપ-દીપ-આરતી કરતી વખતે જો નિજજન ભક્ત હોય તો તેઓને દર્શન કરવા હોય તો કરાવવા[૬])

હૈયંગવીન-પક્વાન્નૈઃ તામ્બૂલૈઃ સુજલૈર્ યજેત્[૧] ।।૧૦૩।।
તતો નીરાજનં કાર્યં મંગલં ગીત-વાદ્યકૈઃ[૨] ।।
[*૧૫]અભ્યંગોન્મર્દનૈઃ સ્નાનં ગૃહસ્નાન-વિધાનતઃ ।।૧૦૪।।
સ્તુત્વા [*૧૬]કલિન્દજાં સ્નાતે કુર્યાત્ સમ્પ્રોંછનાંશુકમ્[૩] ।।
શૃંગારં રંજિતૈર્ વસ્ત્રૈઃ ચિત્રૈર્ આભરણૈરપિ ।।૧૦૫।।
માયુર-મુકુટૈ રમ્યૈઃ વેણુવેત્રૈઃ સુમાલ્યકૈઃ ।।
વિતાનૈઃ પ્રસરૈઃ શુભ્રૈઃ પ્રતિસારૈર્ નવૈર્ નવૈઃ[૪] ।।૧૦૬।।
જલ-ક્રીડોપસ્કરૈશ્ચ તામ્બૂલામોદ-દર્પણૈઃ ।।
વ્યજનૈર્ જલ-ભૃંગારૈઃ દેશ-કાલાનુસારિભિઃ[૫] ।।૧૦૭।।
અલંકૃત્યૈવ સપ્રેમ સ્વીયાન્ ભક્તાન્ પ્રદર્શયેત્[૬] ।।
દરિદ્રશ્ચ કુટુમ્બાર્તઃ વિદ્વાન્ ભાગવતં પઠેત્[૪] ।।
અવિદ્વાન્ અસ્ય સેવાયાં સાહાય્યં શ્રવણં ચ વા[૫] ।।૧૧૯।।

(તે પછી સાંજ પડે આચમન કરી તાંબૂલ લઈ મુખને શુદ્ધ કરીને તિલક ધારણ કરવું[૧] આ પ્રમાણે પોતે પણ શુદ્ધ થવું[૨])

સાયં સન્ધ્યા-ऽથ પુંડ્રાણિ ધૃત્વા તામ્બૂલતો મુખમ્ ।।
સંશોધ્યાચમ્ય[૧] શુદ્ધો-ऽસૌ[૨]... ... ...

પ્રભુસેવા કરવા અસમર્થે પ્રભુના ગોકુળથી મથુરા પધારી જવાની લીલાનું ભાવન કરવું.

(તે પછી પ્રભુના ઉત્થાપન કરાવવા[૧], ઉત્થાપન ભોગમાં કન્દમૂલ-ફલ ધરવા, પુષ્પમાલા ધરાવી ઝારી ભરવી[૨]. પછી આવનીના પદ ગાતા-વગાડતા આરતી કરવી[૩], સાયંકાલમાં પણ પોતાની શક્તિ અનુસાર શયનભોગ ધરવા[૪]. પછી આરતી કરીને પ્રભુને શય્યા ઉપર પોઢાડવા[૫])

... ... પ્રભોર્ ઉત્થાપનં ચરેત્[૧]।।૧૨૦।।
કન્દ-મૂલૈઃ ફલૈર્ ગવ્યૈઃ સુમાલ્યૈઃ સુજલૈરપિ[૨]।।
સન્તોષ્ય મુરજાદીનાં સંગીતેનાપિ તોષયેત્ ।।૧૨૧।।
ગાયેદ્ ભક્ત-કૃતૈઃ પદ્યૈઃ હૃદ્યૈર્ લીલા-રહસ્યકૈઃ।।
તતો નીરાજયેન્ નાથમ્ આયાન્તં વ્રજ-મંડલે[૩]।।૧૨૨।।
સાયંકાલેઽપિ નૈવેદ્યં યથા-વિભવ-વિસ્તરઃ[૪]।।
નીરાજનં ચ શયનં યથાયોગ્યં વિભાવયેત્[૫]।।૧૨૩।।

(પ્રભુને પોઢાડીને ઉત્થાપનથી પૂર્વે જો સંધ્યા કરી ન હોય તો સાયંસંધ્યા અને સાયંહોમ કરીને મહાપ્રસાદ લેવો[૧]. નિત્ય ભાગવતકથા વાંચી-સાંભળીને[૨] ભગવચ્ચરણારવિન્દનું ધ્યાન ધરીને સુવામાટે જવું[૩]. આ રીતે જીવનક્રમને નભાવવાવાળો કૃતકૃત્ય થઈ શ્રીહરિને પ્રાપ્ત થાય છે[૪])

[*૧૯]સાયંસન્ધ્યા-ઽઽહુતીશ્ચાપિ કૃત્વા ભુક્ત્વા નિવેદિતમ્[૧] ।।
કથયેદ્ શૃણુયાદ્ વાપિ લીલાં ભગવતો-ઽન્વહમ્[૨]।।૧૨૪।।
તતઃ શયીત શુદ્ધો-ઽસૌ ભાવયન્ ભગવત્પદમ્।।
સુતાર્થિની સ્વપત્ની ચેદ્ વ્રજેત્ તાં જેતુમ્ ઈન્દ્રિયમ્[૩]।।૧૨૫।।
ઈત્યેવં યસ્ય દિવસા યાન્તિ ભક્તસ્ય ભૂતલે।।
સએવ કૃતકૃત્યો-ઽસ્તિ હરિસ્ તમ્ અનુશ્લિષ્યતિ[૪]।।૧૨૬।।

(ગ્રન્થોપસંહાર)

ઈત્યેવં ભક્તિશાસ્ત્રેષુ યદાચારો નિરૂપિતઃ ।।
તદાચારં ભજેદ્ અત્ર નાન્યથા ગતિરિષ્યતે ।।૧૨૭।।

।। ઈતિ શ્રીમદ્ભગવદ્-વદનાવતાર-શ્રીવલ્લભદીક્ષિત-તનુજ
શ્રીગોપીનાથ-દીક્ષિત-વિરચિતા
[*૨૦]સાધનદીપિકા સમાપ્તા ।।

ઉપર સંશોધિત પાઠોના મુદ્રિત પાઠો :

[*૧]ઉત્તાર્યાઃ, [*૨]પ્રપત્તેઃ, [*૩]લબ્ધાનુગ્રહમ્, [*૪]જયન્તિ, [*૫]હરયેડનુકૂલાનિ, [*૬]હરિભક્તાપરાધેષુ, [*૭]હર્ષં સમાનયેત્, [*૮]અનુગ્રહો નિયોજ્યોતઃ સંગ્રહઃ શ્રુતિસમ્મતેઃ, [*૯]શુદ્ધાશુદ્ધિં, [*૧૦]દ્વિમુખં તુ શુચિ પાત્રમંશુકં..., [*૧૧]પ્રશક્તો, [*૧૨]તદ્વય ભ, [*૧૩]આદ્યેડપિ નેષ્ટકશ્ચાન્ત્યે વૈષ્ણવોધિકૃતોત્રતઃ, [*૧૪]સ્મૃતઃ, [*૧૫]અભ્યજ્ઞાન્મર્દનૈઃ, [*૧૬]સ્તુત્વા કાલિન્દિનીસ્નાનં, [*૧૭]તુલસીશંખતોયેન, [*૧૮]સ્વીયજનૈર્ભુક્તિઃ, [*૧૯]સાયંસન્ધ્યાહુતિશ્ચાપિ, [*૨૦]સાધનદીપકં સમાપ્તમ્.

।।ચતુઃશ્લોકી ।।

(પુષ્ટિમાર્ગીય જીવોમાટે ઐહિક પારલૌકિક સર્વવિધ હિતના સિદ્ધ કરવાવાળા વ્રજાધિપ જ સર્વાત્મભાવથી સેવનીય)

સદા સર્વાત્મ-ભાવેન ભજનીયો વ્રજેશ્વરઃ ।।
કરિષ્યતિ સએવાસ્મદ્ ઐહિકં પારલૌકિકમ્ ।।૧।।

(પુષ્ટિમાર્ગમાં અન્યાશ્રય તેમજ જે સ્વમાર્ગીય જન હોય તેમાં અનાત્મભાવ પણ ક્યારેય ન કરવો)

અન્યાશ્રયો ન કર્તવ્યઃ સર્વથા બાધકસ્તુ સઃ ।।
સ્વકીયેષ્વાત્મભાવશ્ચ કર્તવ્યઃ સર્વથા સદા ।।૨।।

(કાલ-કર્મ-સ્વભાવ આદિ દોષો દૂર કરનારા શ્રીકૃષ્ણ જ સદા સર્વાત્મના સેવ્ય છે; શ્રીકૃષ્ણભક્તોમાં દોષબુદ્ધિ ન કરવી)

સદા સર્વાત્મના કૃષ્ણઃ સેવ્યઃ કાલાદિ-દોષનુત્ ।।

તદ્ભક્તેષુ ચ નિર્દોષ-ભાવેન સ્થેયમ્ આદરાત્ ।।૩।।

(ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણમાંજ આપણું મન લગાવવું કે જેથી કલિકાલ કઠિન હોવા છતાં બાધક નહિ થાય)

ભગવત્યેવ સતતં સ્થાપનીયં મનઃ સ્વયમ્ ।।
કાલો-ઽયં કઠિનોઽપિ શ્રીકૃષ્ણ-ભક્તાન્ ન બાધતે ।।૪।।

।। ઈતિ શ્રીવિટ્ઠલેશ્વરપ્રભુચરણવિરચિતા ચતુઃશ્લોકી સમાપ્તા ।।

।।શ્રીપરિવૃઢાષ્ટકમ્ ।।

કલિન્દોદ્ભૂતાયાસ્ તટમ્ અનુચરન્તીં પશુપજાં
રહસ્યેકાં દૃષ્ટ્વા નવ-સુભગ-વક્ષોજ-યુગલામ્ ।।
દૃઢં નીવિગ્રન્થિં શ્લથયતિ મૃગાક્ષ્યા હઠતરં
રતિ-પ્રાદુર્ભાવો ભવતુ સતતં શ્રીપરિવૃઢે ।।૧।।
સમાયાતે સ્વસ્મિન્ સુર-નિલય-સામ્યં ગતવતિ
વ્રજે વૈશિષ્ટ્યં યો નિજ-પદગતાબ્જાંકુશ-યવૈઃ ।।
અકાર્ષીત્ તસ્મિન્ મે યદુકુલ-સમુદ્ભાસિત-મણૌ
રતિ-પ્રાદુર્ભાવો ભવતુ સતતં શ્રીપરિવૃઢે ।।૨।।
‘હિહી-હી-હીં’કારાન્ પ્રતિપશુ વને કુર્વતિ સદા
નમદ્-બ્રહ્મેશેન્દ્ર-પ્રભૃતિષુ ચ મૌનં ધૃતવતિ ।।
મૃગાક્ષીભિઃ સ્વેક્ષા-નવ-કુવલયૈર્ અર્ચિત-પદે
રતિ-પ્રાદુર્ભાવો ભવતુ સતતં શ્રીપરિવૃઢે ।।૩।।
સકૃત્ સ્મૃત્વા કુમ્ભી યમ્ ઈહ પરમં લોકમ્ અગમત્
ચિરં ધ્યાત્વા ધાતા સમધિગતવાન્ યં ન તપસા ।।

સાંસારિક બાબતોમાં રચેલ-પચેલ દેહેન્દ્રિય-મનમાં હરિનો આવેશ થઈ શકતો નથી.

વિભૌ તસ્મિન્ મહ્યં સજલ-જલદાલી-નિભ-તનૌ
રતિ-પ્રાદુર્ભાવો ભવતુ સતતં શ્રીપરિવૃઢે ।।૪।।
પરાકાષ્ઠા પ્રેમ્ણઃ પશુપ-તરુણીનાં ક્ષિતિભુજાં
સુદપ્તાનાં ત્રાસાસ્પદમ્ અખિલ-ભાગ્યં યદુપતેઃ ।।
વિભુર્ યસ્ તસ્મિન્ મે દર-વિકચ-જમ્બાલજ-મુખે
રતિ-પ્રાદુર્ભાવો ભવતુ સતતં શ્રીપરિવૃઢે ।।૫।।
દર-પ્રાદુર્ભૂત-દ્વિજ-ગણ-મહઃ-પૂરિત-વને
ચરન્ કુહ્વાં રાકા-રુચિરતર-શોભાધિક-રુચિઃ ।।
હરિર્ યસ્ તસ્મિન્ સ્ત્રી-ગણ-પરિવૃતો નૃત્યતિ સદા
રતિ-પ્રાદુર્ભાવો ભવતુ સતતં શ્રીપરિવૃઢે ।।૬।।
સ્ફુરદ્-ગુંજા-પુંજાકલિત-નિજ-પાદાબ્જ-વિલુઠત્-
સ્રજિ શ્યામા-કામાસ્પદ-પદ-યુગે મેચક-રુચિઃ ।।
વરાંગે શૃંગારં દધતિ શિખિનાં પિચ્છ-પટલૈ
રતિ-પ્રાદુર્ભાવો ભવતુ સતતં શ્રીપરિવૃઢે ।।૭।।
દુરન્તં દુઃખાબ્ધિં હસિત-સુધયા શોષયતિ યો
યદાસ્યેન્દુર્ ગોપી-નયન-નલિનાનન્દ-કરણમ્ ।।
અનંગઃ સાંગત્વં વ્રજતિ મમ તસ્મિન્ મુરરિપૌ
રતિ-પ્રાદુર્ભાવો ભવતુ સતતં શ્રીપરિવૃઢે ।।૮।।
ઈદં યઃ સ્તોત્રં શ્રીપરિવૃઢ-સમીપે પઠતિ વા
શૃણોતિ શ્રદ્ધાવાન્ રતિ-પતિ-પિતુઃ પાદયુગલે ।।
રતિં પ્રેપ્સુઃ શશ્વત્ કુવલય-દલ-શ્યામલ-તનૌ
રતિઃ પ્રાદુર્ભૂતા ભવતિ ન ચિરાત્ તસ્ય સુદઢા ।।૯।।

।। ઈતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતં શ્રીપરિવૃઢાષ્ટકં સમાપ્તમ્ ।।

।।શ્રીકૃષ્ણાષ્ટકમ્।।

શ્રીગોપ-ગોકુલ-વિવર્ધન ! નન્દસૂનો !
રાધાપતે ! વ્રજજનાર્તિ-હરાવતાર ! ।।
મિત્રાત્મજા-તટ-વિહારણ ! દીનબન્ધો !
દામોદરા(!)ઽચ્યુત ! વિભો ! મમ દેહિ દાસ્યમ્ ।।૧।।
શ્રીરાધિકારમણ ! માધવ ! ગોકુલેન્દ્ર-
સૂનો ! યદૂત્તમ ! રમાર્ચિત-પાદપદ્મ ! ।।
શ્રીશ્રીનિવાસ ! પુરુષોત્તમ ! વિશ્વમૂર્તે !
ગોવિન્દ ! યાદવપતે ! મમ દેહિ દાસ્યમ્ ।।૨।।
ગોવર્ધનોદ્ધરણ ! ગોકુલવલ્લભાદ્ય !
વંશોદ્ભટા(!)ઽઽલય ! હરે(!)ઽખિલલોકનાથ ! ।।
શ્રીવાસુદેવ ! મધુસૂદન ! વિશ્વનાથ !
વિશ્વેશ ! ગોકુલપતે ! મમ દેહિ દાસ્યમ્ ।।૩।।
રાસોત્સવપ્રિય ! બલાનુજ ! સત્વરાશે !
ભક્તાનુકમ્પિત ! ભવાર્તિહરા(!)દિનામ ! ।।
વિજ્ઞાનધામ ! ગુણધામ ! કિશોરમૂર્તે !
સર્વેશ ! મંગલતનો ! મમ દેહિ દાસ્યમ્ ।।૪।।
સદ્ધર્મપાલ ! ગરુડાસન ! યાદવેન્દ્ર !
બ્રહ્મણ્યદેવ ! યદુનન્દન ! ભક્તિદાન ! ।।
સંકર્ષણપ્રિય ! કૃપાલય ! દેવ ! વિષ્ણો !
સત્યપ્રતિજ્ઞ ! ભગવન્ ! મમ દેહિ દાસ્યમ્ ।।૫।।
ગોપીજન-પ્રિયતમ-ક્રિયયૈકલભ્ય !

રાધાવર ! પ્રિયવરેણ્ય ! શરણ્યનાથ ! ।।
આશ્ચર્યબાલ ! વરદેશ્વર ! પૂર્ણકામ !
વિદ્વત્તમાશ્રય ! વિભો ! મમ દેહિ દાસ્યમ્ ।।૬।।
કન્દર્પ-કોટિ-મદ-હારણ ! તીર્થકીર્તે !
વિશ્વૈકવન્દ્ય ! કરુણાર્ણવ ! તીર્થપાદ ! ।।
સર્વજ્ઞ ! સર્વવરદા(!)ઽઽશ્રયકલ્પવૃક્ષ !
નરાયણા(!)ઽખિલગુરો ! મમ દેહિ દાસ્યમ્ ।।૭।।
વૃન્દાવનેશ્વર ! મુકુન્દ ! મનોજ્ઞવેષ !
વંશી-વિભૂષિત-કરામ્બુજ ! પદ્મનેત્ર !।।
વિશ્વેશ ! કેશવ ! વ્રજોત્સવ ! ભક્તિવશ્ય !
દેવેશ ! પાંડવપતે ! મમ દેહિ દાસ્યમ્ ।।૮।।
શ્રીકૃષ્ણસ્તવ-રત્નમષ્ટકમિદં સર્વાર્થદં વર્ણ્યતામ્
ભક્તાનાં ચ હિતં હરેશ્ચ નિતરાં યો વૈ પઠેત્ પાવનમ્ ।।
તસ્યાસૌ વ્રજરાજ-સૂનુર્ અતુલાં ભક્તિં સ્વપાદામ્બુજે
સત્સેવ્યે પ્રદદાતિ ગોકુલપતિઃ શ્રીરાધિકા-વલ્લભઃ ।।૯।।
।। ઈતિ શ્રીમદ્-વલ્લભાચાર્યવિરચિતં શ્રીકૃષ્ણાષ્ટકં સમાપ્તમ્ ।।

।। શ્રીગિરિરાજધાર્યષ્ટકમ્ ।।

ભક્તાભિલાષા-ચરિતાનુસારી
દુગ્ધાદિ-ચૌર્યેણ યશો-વિસારી ।।
કુમારતાનન્દિત-ઘોષ-નારિઃ
મમ પ્રભુઃ શ્રીગિરિરાજધારી ।।૧।।
વ્રજાંગના-વૃન્દ-સદા-વિહારી

અંગૈર્ગુહાંગારતમોપહારી ।।
ક્રીડા–રસાવેશ–તમો–ડભિસારી
મમ પ્રભુઃ શ્રી ગિરિરાજધારી ।।૨।।
વેણુસ્વનાનન્દિત–પન્નગારી
રસાતલાનૃત્યપદ–પ્રચારી ।।
ક્રીડન્‌વયસ્યાકૃતિ–દૈત્યમારી
મમ પ્રભુઃ શ્રી ગિરિરાજધારી ।।૩।।
પુલિન્દદારાહિત–શમ્બરારી
રમાસદોદાર–દયાપ્રકારી ।।
ગોવર્ધને કન્દફલોપહારી
મમ પ્રભુઃ શ્રી ગિરિરાજધારી ।।૪।।
કલિન્દજા–કૂલ–દુકૂલહારી
કુમારિકા–કામકલા–વિતારી ।।
વૃન્દાવને ગોધન–વૃન્દ–ચારી
મમ પ્રભુઃ શ્રી ગિરિરાજધારી ।।૫।।
વ્રજેન્દ્ર–સર્વાધિક–શર્મકારી
મહેન્દ્ર–ગર્વાધિક–ગર્વહારી ।।
વૃન્દાવને કન્દફલોપહારી
મમ પ્રભુઃ શ્રી ગિરિરાજધારી ।।૬।।
મનઃકલાનાથ–તમો–વિદારી
વંશીરવાકારિત–તત્કુમારી ।।
રાસોત્સવોદ્વેલ્લ–રસાબ્ધિસારી
મમ પ્રભુઃ શ્રી ગિરિરાજધારી ।।૭।।

---

(૩)પ્રભુ પર દૃઢ વિશ્વાસ રાખવો (૪)એક માત્ર પ્રભુને જ પોતાના સ્વામી માનવા.

મત્તદ્વિપોદ્દામ-ગતાનુકારી
લુંઠત્પ્રસૂનાપ્રપદીનહારી।।
રામોરસ-સ્પર્શ-કર-પ્રસારી
મમ પ્રભુઃ શ્રીગિરિરાજધારી।।૮।।

।।ઇતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતં ગિરિરાજધાર્યષ્ટકં સમ્પૂર્ણમ્।।

।।શ્રીગોપીજનવલ્લભાષ્ટકમ્।।

નવામ્બુદાનીક-મનોહરાય
પ્રફુલ્લ-રાજીવ-વિલોચનાય।।
વેણુસ્વનૈર્ મોદિત-ગોકુલાય
નમોઽસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય।।૧।।
કિરીટ-કેયૂર-વિભૂષિતાય
ગ્રૈવેય-માલા-મણિ-રંજિતાય।।
સ્ફુરત્ ચલત્ કાંચન-કુંડલાય
નમોઽસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય।।૨।।
દિવ્યાંગના-વૃન્દ-નિષેવિતાય
સ્મિત-પ્રભા-ચારુ-મુખામ્બુજાય।।
ત્રૈલોક્ય-સમ્મોહન-સુન્દરાય
નમોઽસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય।।૩।।
રત્નાદિ-મૂલાલય-સંશ્રિતાય
કલ્પદ્રુમચ્છાય-સમાશ્રિતાય।।
હેમસ્ફુરન્મંડલ-મધ્યગાય

---

(૫)આત્મા-આત્મીય સકલ પદાર્થોનું પ્રભુને નિવેદન કરવું. (૬)સદા દૈન્ય રાખવું.

નમોડસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય ।।૪।।
શ્રીવત્સરોમાવલિ-રંજિતાય
વક્ષઃસ્થલે કૌસ્તુભ-ભૂષિતાય ।।
સરોજ-કિંજલ્ક-નિભાંશુકાય
નમોડસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય ।।૫।।
દિવ્યાંગુલીયાંગુલિ-રંજિતાય
મયૂર-પિચ્છચ્છવિ-શોભિતાય ।।
વન્ય-સ્રજાલંકૃત-વિગ્રહાય
નમોડસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય ।।૬।।
મુનીન્દ્ર-વૃન્દૈર્ અભિસંસ્તુતાય
ક્ષરત્પયો-ગોકુલ-ગોકુલાય ।।
ધર્માર્થકામામૃત-સાધકાય
નમોડસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય ।।૭।।
એનસ્તમઃસ્તોમ-દિવાકરાય
ભક્તસ્ય ચિન્તામણિ-સાધકાય ।।
અશેષ-દુઃખામય-ભેષજાય
નમોડસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય ।।૮।।

।। ઈતિ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યવિરચિતં ગોપીજનવલ્લભાષ્ટકં સમાપ્તમ્ ।।

।। શ્રીમધુરાષ્ટકમ્ ।।

અધરં મધુરં વદનં મધુરં નયનં મધુરં હસિતં મધુરમ્ ।।
હૃદયં મધુરં ગમનં મધુરં મધુરાધિપતેરખિલં મધુરમ્ ।।૧।।

વચનં મધુરં ચરિતં મધુરં વસનં મધુરં વલિતં મધુરમ્ ।।
ચલિતં મધુરં ભ્રમિતં મધુરં મધુરાધિપતેરખિલં મધુરમ્ ।।૨।।
વેણુર્ મધુરો રેણુર્ મધુરો પાણિર્ મધુરઃ પાદૌ મધુરૌ ।।
નૃત્યં મધુરં સખ્યં મધુરં મધુરાધિપતેરખિલં મધુરમ્ ।।૩।।
ગીતં મધુરં પીતં મધુરં ભુક્તં મધુરં સુપ્તં મધુરમ્ ।।
રૂપં મધુરં તિલકં મધુરં મધુરાધિપતેરખિલં મધુરમ્ ।।૪।।
કરણં મધુરં તરણં મધુરં હરણં મધુરં રમણં મધુરમ્ ।।
વમિતં મધુરં શમિતં મધુરં મધુરાધિપતેરખિલં મધુરમ્ ।।૫ ।।
ગુંજા મધુરા માલા મધુરા યમુના મધુરા વીચી મધુરા ।।
સલિલં મધુરં કમલં મધુરં મધુરાધિપતેરખિલં મધુરમ્ ।।૬ ।।
ગોપી મધુરા લીલા મધુરા યુક્તં મધુરં મુક્તં મધુરમ્ ।।
દૃષ્ટં મધુરં શિષ્ટં મધુરં મધુરાધિપતેરખિલં મધુરમ્ ।।૭।।
ગોપા મધુરા ગાવો મધુરા યષ્ટિર્ મધુરા સૃષ્ટિર્ મધુરા ।।
દલિતં મધુરં ફલિતં મધુરં મધુરાધિપતેરખિલં મધુરમ્ ।।૮।।

।। ઈતિ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યપ્રકટિતં મધુરાષ્ટકં સમ્પૂર્ણમ્ ।।

।।શ્રીગોકુલેશાષ્ટકમ્।।

નન્દ–ગોપ–ભૂપ–વંશ–ભૂષણં વિદૂષણં
ભૂમિ–ભૂતિ–ભૂરિ–ભાગ્ય–ભાજનં ભયાપહમ્ ।।
ધેનુ–ધર્મ–રક્ષણાવતીર્ણ–પૂર્ણ–વિગ્રહં
નીલ–વારિ–વાહકાન્તિ–ગોકુલેશમ્ આશ્રયે ।।૧।।
ગોપ–બાલ–સુન્દરી–ગણાવૃતં કલા–નિધિં

રાસ–મંડલી–વિહાર–કારિ–કામ–સુન્દરમ્ ।।
પદ્મયોનિ–શંકરાદિ–દેવ–વૃન્દ–વન્દિતં
નીલ–વારિ–વાહકાન્તિ–ગોકુલેશમ્ આશ્રયે ।।૨।।
ગોપરાજ–રત્નરાજિ–મન્દિરાનુરિંગણં
ગોપબાલ–બાલિકા–કલાનુરુદ્ધ–ગાયનમ્ ।।
સુન્દરી–મનોજ–ભાવ–ભાજનામ્બુજાનનં
નીલ–વારિ–વાહકાન્તિ–ગોકુલેશમ્ આશ્રયે ।।૩।।
કંસ–કેશિ–કુંજરાજ–દુષ્ટ–દૈત્ય–દારણમ્
ઈન્દ્ર–સૃષ્ટ–વૃષ્ટિ–વારિ–વારણોદ્ધૃતાચલમ્ ।।
કામધેનુ–કારિતાભિધાન–ગાન–શોભિતં
નીલ–વારિ–વાહકાન્તિ–ગોકુલેશમ્ આશ્રયે ।।૪।।
ગોપિકા–ગૃહાન્ત–ગુપ્ત–ગવ્ય–ચૌર્ય–ચંચલં
દુગ્ધ–ભાંડ–ભેદ–ભીત–લજ્જિતાસ્ય–પંકજમ્ ।।
ધેનુ–ધૂલિ–ધૂસરાંગ–શોભિ–હાર–નૂપુરં
નીલ–વારિ–વાહકાન્તિ–ગોકુલેશમ્ આશ્રયે ।।૫।।
વત્સ–ધેનુ–ગોપ–બાલ–ભીષણાસ્યવહ્નિપં
કેકિપિચ્છ– કલ્પિતાવતંસ–શોભિતાનનમ્ ।।
વેણુવાદ્ય–મત્ત–ઘોષ–સુન્દરી–મનોહરં
નીલ–વારિ–વાહકાન્તિ–ગોકુલેશમ્ આશ્રયે ।।૬।।
ગર્વિતામરેન્દ્રકલ્પ–કલ્પિતાન્ન–ભોજનં
શારદારવિન્દ–વૃન્દ–શોભિ–હંસજારતમ્ ।।
દિવ્યગન્ધ–લુબ્ધભૃંગ–પારિજાત–માલિનં
નીલ–વારિ–વાહકાન્તિ–ગોકુલેશમ્ આશ્રયે ।।૭।।

વાસરાવસાન-ગોષ્ઠ-ગામિ-ગો-ગણાનુગં
ધેનુદોહ-દેહ-ગેહ-મોહ-વિસ્મયક્રિયમ્ ।।
સ્વીય-ગોકુલેશદાન-દત્ત-ભક્ત-રક્ષણં
નીલ-વારિ-વાહકાન્તિ-ગોકુલેશમ્ આશ્રયે ।।૮।।
।। ઇતિ શ્રીરઘુનાથજીકૃતં શ્રીગોકુલેશાષ્ટકં સમ્પૂર્ણમ્ ।।

।।શ્રીગોપીજનવલ્લભાષ્ટકમ્।।

સરોજ-નેત્રાય કૃપા-યુતાય મન્દાર-માલા-પરિભૂષિતાય ।।
ઉદાર-હાસાય લસન્મુખાય નમોસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય।।૧।।
આનન્દ-નન્દાદિક-દાયકાય બકીબક-પ્રાણ-વિનાશકાય ।।
મૃગેન્દ્ર-હસ્તાગ્રજભૂષણાય નમોસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય।।૨।।
ગોપાલ-લીલા-કૃત-કૌતુકાય ગોપાલકાજીવન-જીવનાય ।।
ભક્તૈક-ગમ્યાય નવપ્રિયાય નમોસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય ।।૩।।
મથાન-ભંડાખિલ-ભંજનાય હૈયંગવીનાશન-રંજનાય ।।
ગોસ્વાદુદુગ્ધામૃત-પોષિતાય નમોસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય।।૪।।
કલિન્દજા-કૂલ-કુતૂહલાય કિશોર-રૂપાય મનોહરાય ।।
પિશંગ-વસ્ત્રાય નરોત્તમાય નમોસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય ।।૫।।
ધરાધરાભાય ધરાધરાય શૃંગાર-હારાવલિ-શોભિતાય ।।
સમસ્ત-ગર્ગોક્તિ-સુલક્ષણાય નમોસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય।।૬।।
ઈભેન્દ્ર-કુમ્ભસ્થલ-ખંડનાય વિદેશ-વૃન્દાવન-મંડનાય ।।
હંસાય કંસાસુર-મર્દનાય નમોસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય ।।૭।।
શ્રીદેવકી-સૂનુ-વિમોક્ષણાય ક્ષત્તોદ્ધવાક્રૂર-વર-પ્રદાય ।।
ગદાસિશંખાબ્જ- ચતુર્ભુજાય નમોસ્તુ ગોપીજનવલ્લભાય।।૮।।
।।ઇતિ શ્રીહરિદાસોક્તં શ્રીગોપીજનવલ્લભાષ્ટકં સમ્પૂર્ણમ્।।

।।સ્વસ્વામિપાણિયુગલાષ્ટકમ્।।

આસાતામ્ એક-શરણે વિહિતાકરણે હૃદિ ।।
સ્વામિનૌ વલ્ભાધીશ-વિટ્ઠલેશાભિધૌ સદા ।।૧।।
કૃપાં પ્રકુરુતાં દીને સ્વતએવ કૃપાકરૌ।।
સ્વામિનૌ વલ્ભાધીશ-વિટ્ઠલેશાભિધૌ સદા ।।૨।।
પ્રસીદેતાં મયિ શ્રીમદ્ વ્રજેશચરણાશ્રયે ।।
સ્વામિનૌ વલ્ભાધીશ-વિટ્ઠલેશાભિધૌ સદા ।।૩।।
દાસ્યં પ્રયચ્છતાં મહ્યં સમસ્ત-ફલ-મૂર્ધગમ્ ।।
સ્વામિનૌ વલ્ભાધીશ-વિટ્ઠલેશાભિધૌ સદા ।।૪।।
કદાપિ મામ્ અનન્યં મા ત્યજેતાં નિજ-સેવકમ્ ।।
સ્વામિનૌ વલ્ભાધીશ-વિટ્ઠલેશાભિધૌ સદા ।।૫।।
પ્રમેય-બલ-માત્રેણ ગૃહ્ણીતાં મત્કરં દઢમ્ ।।
સ્વામિનૌ વલ્ભાધીશ-વિટ્ઠલેશાભિધૌ સદા ।।૬।।
આર્તિં નિવારયેતાં મે મસ્તકે હસ્ત-ધારણૈઃ।।
સ્વામિનૌ વલ્ભાધીશ-વિટ્ઠલેશાભિધૌ સદા ।।૭।।
મન્મૂર્ધનિ વિરાજેતાં પ્રભુર્ લોકવિલક્ષણમ્ ।।
સ્વામિનૌ વલ્ભાધીશ-વિટ્ઠલેશાભિધૌ સદા ।।૮।।

।।ઈતિ શ્રીહરિદાસવિરચિતં સ્વસ્વામિપાણિયુગલાષ્ટકં સમ્પૂર્ણમ્।।

।।શ્રીકૃષ્ણશરણાષ્ટકમ્।।

સર્વ-સાધન-હીનસ્ય પરાધીનસ્ય સર્વતઃ।।

સામે ચાલીને અન્ય દેવના દર્શન-પૂજન-પ્રાર્થના-સ્તુતિ વગેરે પુષ્ટિમાર્ગીએ છોડવા.

પાપ-પીનસ્ય દીનસ્ય શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ।।૧।।
સંસાર-સુખ-સમ્પ્રાપ્તિ-સમ્મુખસ્ય વિશેષતઃ ।।
બહિર્મુખસ્ય સતતં શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ।।૨।।
સદા વિષય-કામસ્ય દેહારામસ્ય સર્વથા ।।
દુષ્ટ-સ્વભાવ-વામસ્ય શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ।।૩।।
સંસાર-સર્પ-દંષ્ટસ્ય ધર્મ-ભ્રષ્ટસ્ય દુર્મતેઃ ।।
લૌકિક-પ્રાપ્તિ-કષ્ટસ્ય શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ।।૪।।
વિસ્મૃત-સ્વીય-ધર્મસ્ય કર્મ-મોહિત-ચેતસઃ ।।
સ્વરૂપ-જ્ઞાન-શૂન્યસ્ય શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ।।૫।।
સંસાર-સિન્ધુ-મગ્નસ્ય ભગ્ન-ભાવસ્ય દુષ્કૃતેઃ ।।
દુર્ભાવ-લગ્ન-મનસઃ શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ।।૬।।
વિવેક-ધૈર્ય-ભકત્યાદિ-રહિતસ્ય વિશેષતઃ ।।
વિરુદ્ધ-કરણાસક્તેઃ શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ।।૭।।
વિષયાક્રાન્ત-દેહસ્ય વૈમુખ્ય-હૃત-સન્મતેઃ ।।
ઈન્દ્રિયાશ્વ-ગૃહીતસ્ય શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ।।૮।।
એતદ્ અષ્ટક-પાઠેન હ્યેતદ્ ઉક્તાર્થ-ભાવનાત્ ।।
નિજાચાર્ય-પદામ્ભોજ-સેવકો દૈન્યમ્ આપ્નુયાત્ ।।૯।।

।।ઈતિ શ્રીહરિદાસોક્તં શ્રીકૃષ્ણશરણાષ્ટકં સમ્પૂર્ણમ્।।

।।પઞ્ચાક્ષરમન્ત્રગર્ભસ્તોત્રમ્।।

દુષ્ટતમો-ડમિ દયા-રહિતોડપિ
વિધર્મ-વિશેષ-કૃતિ-પ્રાર્થિતોડપિ।।

દુર્જન-સંગરતો-ડપ્યવરોપિ ચ
‘કૃષ્ણ તવાસ્મિ’ ન ચાસ્મિ પરસ્ય।।૧।।
લોભરતો-ડપ્યભિમાન-યુતોડપિ
પરહિત-કરણ-કૃત્યકરોડપિ।।
ક્રોધપરો-ડપ્યવિવેક-હતોડપિ
‘કૃષ્ણ તવાસ્મિ’ ન ચાસ્મિ પરસ્ય।।૨।।
કામમયોડપિ ગતાશ્રયણોડપિ
પરાશ્રયગાશય-ચંચલિતોડપિ।।
વૈષયિકાદર-સંવલિતોડપિ ચ
‘કૃષ્ણ તવાસ્મિ’ ન ચાસ્મિ પરસ્ય।।૩।।
ઉત્તમ-ધૈર્ય-વિભિન્ન-તરોડપિ
નિજોદર-પોષણ-હેતુપરોડપિ।।
સ્વીકૃત-મત્સર-મોહ-મદોડપિ ચ
‘કૃષ્ણ તવાસ્મિ’ ન ચાસ્મિ પરસ્ય।।૪।।
ભક્તિ-પથાદર-માત્રકૃતોડપિ
વ્યર્થ-વિરુદ્ધ-કૃતિ-પ્રસૃતોડપિ।।
ત્વત્પદ-સમ્મુખતા-પતિતોડપિ ચ।।
‘કૃષ્ણ તવાસ્મિ’ ન ચાસ્મિ પરસ્ય।।૫।।
સંસૃતિ-ગેહ-કલત્ર-રતોડપિ
વ્યર્થ-ધનાર્જન-ખેદસહોડપિ।।
ઉન્મદ-માનસ-સંશ્રયણોડપિ ચ
‘કૃષ્ણ તવાસ્મિ’ ન ચાસ્મિ પરસ્ય।।૬।।

સ્વવર્ણાશ્રમધર્મનું પાલન શક્તિ અનુસાર કરવું. વિધર્મના આરણથી તો દુર જ રહેવું.

કૃષ્ણ-પથેતર-ધર્મ-રતોઽપિ
સ્વસ્થિતિ-વિસ્મૃતિમદ્-હૃદયોઽપિ।।
દુર્જન-દુર્વચનાદરણોઽપિ ચ
'કૃષ્ણ તવાસ્મિ' ન ચાસ્મિ પરસ્ય।।૭।।
વલ્લભ-વંશજનુઃ-સબલોઽપિ
સ્વપ્રભુ-પાદસરોજ-ફલોઽપિ।।
લૌકિક-વૈદિક-વાદખલોઽપિ ચ
'કૃષ્ણ તવાસ્મિ' ન ચાસ્મિ પરસ્ય।।૮।।
પંચાક્ષર-મહામન્ત્રદ્ગગર્ભિતસ્તોત્ર-પાઠતઃ।।
શ્રીમદાચાર્યદાસાનાં તદીયત્વં ભવેદ્ ધ્રુવમ્।।૯।।
।। ઈતિ શ્રીહરિદાસોક્તં પઞ્ચાક્ષરમન્ત્રગર્ભસ્તોત્રં સમાપ્તમ્ ।।

।।શ્રીપુરુષોત્તમનામસહસ્રં સ્તોત્રમ્।।

પુરાણ-પુરુષો વિષ્ણુઃ 'પુરુષોત્તમ' ઉચ્યતે।।
નામ્નાં સહસ્રં વક્ષ્યામિ તસ્ય ભાગવતોદ્ધૃતમ્।।૧।।
યસ્ય પ્રસાદાદ્ વાગીશાઃ પ્રજેશા વિભવોન્નતાઃ।।
ક્ષુદ્રાઅપિ ભવન્ત્યાશુ શ્રીકૃષ્ણં તં નતોઽસ્મ્યહમ્।।૨।।
અનન્તાએવ કૃષ્ણસ્ય લીલા નામપ્રવર્તિકાઃ।।
ઉક્તા ભાગવતે ગૂઢાઃ પ્રકટા અપિ કુત્રચિત્।।૩।।
અતસ્ તાનિ પ્રવક્ષ્યામિ નામાનિ મુરવૈરિણઃ।।
સહસ્રં યૈસ્તુ પઠિતૈઃ પઠિતં સ્યાત્ શુકામૃતમ્।।૪।।
કૃષ્ણનામ-સહસ્રસ્ય ઋષિર્ અગ્નિર્ નિરૂપિતઃ।।

ગાયત્રી ચ તથા છન્દો દેવતા પુરુષોત્તમઃ।।૫।।
વિનિયોગઃ સમસ્તેષુ પુરુષાર્થેષુ વૈ મતઃ।।
બીજં ભક્તિપ્રિયઃ શક્તિઃ સત્યવાગ્ ઉચ્યતે હરિઃ।।૬।।
ભકતોદ્ધરણ-યત્નસ્તુ મન્ત્રોઽત્ર પરમો મતઃ।।
અવતારિત-ભકતાંશઃ કીલકં પરિકીર્તિતમ્।।૭।।
અસ્ત્રં સર્વસમર્થશ્ચ ગોવિન્દઃ કવચં મતમ્।।
પુરુષો ધ્યાનમ્ અત્રોક્તઃ સિદ્ધિઃ શરણ સંસ્મૃતિઃ।।૮।।

પ્રથમસ્કન્ધનામાનિ

(અધિકારલીલા)

શ્રીકૃષ્ણઃ સચ્ચિદાનન્દો નિત્યલીલા-વિનોદકૃત્।।
સર્વાગમ-વિનોદી ચ લક્ષ્મીશઃ પુરુષોત્તમઃ।।૯।।
આદિકાલઃ સર્વકાલઃ કાલાત્મા માયયાવૃતઃ।।
ભક્તોદ્ધાર-પ્રયત્નાત્મા જગત્કર્તા જગન્મયઃ।।૧૦।।
નામ-લીલા-પરો વિષ્ણુઃ વ્યાસાત્મા શુકમોક્ષદઃ।।
વ્યાપિ-વૈકુંઠ-દાતા ચ શ્રીમદ્ભાગવતાગમઃ।।૧૧।।
શુકવાગમૃતાબ્ધીન્દુઃ શૌનકાદ્યખિલેષ્ટદઃ।।
ભક્તિ-પ્રવર્તકસ્ત્રાતા વ્યાસ-ચિન્તા-વિનાશકઃ।।૧૨।।
સર્વસિદ્ધાન્ત-વાગાત્મા નારદાદ્યખિલેષ્ટદઃ।।
અન્તરાત્મા ધ્યાનગમ્યો ભક્તિ-રત્ન-પ્રદાયકઃ।।૧૩।।
મુકતોપસૃપ્યઃ પૂર્ણાત્મા મુકતાનાં રતિવર્ધનઃ।।
ભકત-કાર્યૈક-નિરતો દ્રૌણ્યસ્ત્ર-વિનિવારકઃ।।૧૪।।
ભકત-સ્મય-પ્રણેતા ચ ભકતવાક્-પરિપાલકઃ।।

શ્રીકૃષ્ણ સામે કદિ અહંકાર ન કરવો કે પ્રભુ પાસે માનની અપેક્ષા પણ રાખવી નહીં.

બ્રહ્મણ્ય-દેવો ધર્માત્મા ભક્તાનાં ચ પરીક્ષકઃ।।૧૫।।
આસન્ન-હિત-કર્તા ચ માયા-હિત-કરઃ પ્રભુઃ।।
ઉત્તરા-પ્રાણદાતા ચ બ્રહ્માસ્ત્ર-વિનિવારકઃ।।૧૬।।
સર્વતઃ પાંડવપતિઃ પરીક્ષિચ્છુદ્ધિ-કારણમ્।।
ગૂઢાત્મા સર્વવેદેષુ ભકતૈક-હૃદયંગમઃ।।૧૭।।
કુન્તી-સ્તુત્યઃ પ્રસન્નાત્મા પરમાદ્ભુત-કાર્ય-કૃત્।।
ભીષ્મ-મુક્તિ-પ્રદઃ સ્વામી ભક્તમોહ-નિવારકઃ ।।૧૮।।
સર્વાવસ્થાસુ સંસેવ્યઃ સમઃ સુખ-હિત-પ્રદઃ।।
કૃતકૃત્યઃ સર્વસાક્ષી ભકત-સ્ત્રી-રતિ-વર્ધનઃ।।૧૯।।
સર્વ-સૌભાગ્ય-નિલયઃ પરમાશ્ચર્ય-રૂપ-ધૃક્।।
અનન્ય-પુરુષ-સ્વામી દ્વારકા-ભાગ્ય-ભાજનમ્।।૨૦।।
બીજ-સંસ્કાર-કર્તા ચ પરીક્ષિજ્જ્ઞાન-પોષકઃ।।
સર્વત્ર-પૂર્ણ-ગુણકઃ સર્વ-ભૂષણ-ભૂષિતઃ।।૨૧।।
સર્વ-લક્ષણ-દાતા ચ ધૃતરાષ્ટ્ર-વિમુક્તિ-દઃ।।
સન્માર્ગ-રક્ષકો નિત્યં વિદુર-પ્રીતિ-પૂરકઃ।।૨૨।।
લીલા-વ્યામોહ-કર્તા ચ કાલ-ધર્મ-પ્રવર્તકઃ।।
પાંડવાનાં મોક્ષદાતા પરીક્ષિદ્-ભાગ્ય-વર્ધનઃ।।૨૩।।
કલિ-નિગ્રહ-કર્તા ચ ધર્માદીનાં ચ પોષકઃ।।
સત્સંગ-જ્ઞાન-હેતુશ્ચ શ્રીભાગવત-કારણમ્।।૨૪।।
પ્રાકૃતાદષ્ટમાર્ગશ્ચ ... ...

દ્વિતીયસ્કન્ધનામાનિ

(જ્ઞાન-સાધનલીલા)

... ... શ્રોતવ્યઃ સકલાગમૈઃ ।।
કીર્તિતવ્યઃ શુદ્ધભાવૈઃ સ્મર્તવ્યશ્ચાત્મવિત્તમૈઃ।।૨૫।।
અનેક-માર્ગ-કર્તા ચ નાનાવિધ-ગતિ-પ્રદઃ।।
પુરુષઃ સકલાધારઃ સત્ત્વૈક-નિલયાત્મભૂઃ।।૨૬।।
સર્વધ્યેયો યોગગમ્યો ભકત્યા ગ્રાહ્યઃ સુરપ્રિયઃ।।
જન્માદિ-સાર્થક-કૃતિઃ લીલાકર્તા પતિઃ સતામ્।।૨૭।।
આદિ-કર્તા તત્ત્વ-કર્તા સર્વ-કર્તા વિશારદઃ।।
નાનાવતાર-કર્તા ચ બ્રહ્માવિર્ભાવ-કારણમ્।।૨૮।।
દશ-લીલા-વિનોદી ચ નાના-સૃષ્ટિ-પ્રવર્તકઃ।।
અનેક-કલ્પ-કર્તા ચ સર્વદોષ-વિવર્જિતઃ।।૨૯।।

તૃતીયસ્કન્ધનામાનિ

(સર્ગલીલા)

વૈરાગ્યહેતુઃ તીર્થાત્મા સર્વ-તીર્થ-ફલ-પ્રદઃ।।
તીર્થ-શુદ્ધૈક-નિલયઃ સ્વમાર્ગ-પરિપોષકઃ।।૩૦।।
તીર્થ-કીર્તિઃ ભકત-ગમ્યો ભકતાનુશય-કાર્યકૃત્।।
ભકતતુલ્યઃ સર્વતુલ્યઃ સ્વેચ્છા-સર્વ-પ્રવર્તકઃ।।૩૧।।
ગુણાતીતો-ઽનવદ્યાત્મા સર્ગલીલા-પ્રવર્તકઃ।।
સાક્ષાત્-સર્વજગત્કર્તા મહદાદિ-પ્રવર્તકઃ।।૩૨।।
માયા-પ્રવર્તકઃ સાક્ષી માયા-રતિ-વિવર્ધનઃ।।
આકાશાત્મા ચતુર્મૂર્તિઃ ચતુર્ધા ભૂતભાવનઃ।।૩૩।।
રજઃ-પ્રવર્તકો બ્રહ્મા મરીચ્યાદિ-પિતામહઃ।।
વેદકર્તા યજ્ઞકર્તા સર્વકર્તા-ઽમિતાત્મકઃ।।૩૪।।

અનેક-સૃષ્ટિ-કર્તા ચ દશધા-સૃષ્ટિ-કારકઃ।।
યજ્ઞાંગો યજ્ઞ-વારાહો ભૂ-ધરો ભૂમિ-પાલકઃ।।૩૫।।
સેતુર્વિધરણો જૈત્રો હિરણ્યાક્ષાન્તકઃ સુરઃ।।
દિતિ-કશ્યપ-કામૈક-હેતુદ્ગ સૃષ્ટિ-પ્રવર્તકઃ।।૩૬।।
દેવાભય-પ્રદાતા ચ વૈકુંઠાધિપતિર્ મહાન્।।
સર્વ-ગર્વ-પ્રહારી ચ સનકાદ્યખિલાર્થદઃ।।૩૭।।
સર્વાશ્વાસન-કર્તા ચ ભકત-તુલ્યાહવ-પ્રદઃ।।
કાલ-લક્ષણ-હેતુશ્ચ સર્વાર્થ-જ્ઞાપકઃ પરઃ।।૩૮।।
ભકતોન્નતિ-કરઃ સર્વદ્ગ પ્રકાર-સુખ-દાયકઃ।।
નાના-યુદ્ધ-પ્રહરણો બ્રહ્મ-શાપ-વિમોચકઃ।।૩૯।।
પુષ્ટિ-સર્ગ-પ્રણેતા ચ ગુણ-સૃષ્ટિ-પ્રવર્તકઃ।।
કર્દમેષ્ટ-પ્રદાતા ચ દેવહૂત્યખિલાર્થ-દઃ।।૪૦।।
શુક્લ-નારાયણઃ સત્ય-કાલધર્મ-પ્રવર્તકઃ।।
જ્ઞાનાવતારઃ શાન્તાત્મા કપિલઃ કાલ-નાશકઃ।।૪૧।।
ત્રિગુણાધિપતિઃ સાંખ્ય-શાસ્ત્ર-કર્તા વિશારદઃ।।
સર્ગ-દૂષણ-હારી ચ પુષ્ટિ-મોક્ષ-પ્રવર્તકઃ।।૪૨।।
લૌકિકાનન્દ-દાતા ચ બ્રહ્માનન્દ-પ્રવર્તકઃ।।
ભક્તિ-સિદ્ધાન્ત-વકતા ચ સગુણ-જ્ઞાન-દીપકઃ।।૪૩।।
આત્મ-પ્રદઃ પૂર્ણ-કામો યોગાત્મા યોગ-ભાવિતઃ।।
જીવન્મુક્તિપ્રદઃ શ્રીમાન્ અન્ય-ભક્તિ-પ્રવર્તકઃ।।૪૪।।
કાલ-સામર્થ્ય-દાતા ચ કાલ-દોષ-નિવારકઃ।।
ગર્ભોત્તમ-જ્ઞાન-દાતા કર્મમાર્ગ-નિયામકઃ।।૪૫।।

સર્વમાર્ગ-નિરાકર્તા ભક્તિ-માર્ગૈક-પોષકઃ।।
સિદ્ધિ-હેતુઃ સર્વ-હેતુઃ સર્વાશ્ચર્યૈક-કારણમ્।।૪૬।।
ચેતનાચેતન-પતિઃ સમુદ્ર-પરિ-પૂજિતઃ।।
સાંખ્યાચાર્ય-સ્તુતઃ સિદ્ધ-પૂજિતઃ સર્વ-પૂજિતઃ।।૪૭।।

ચતુર્થસ્કન્ધનામાનિ

(વિસર્ગલીલા)

વિસર્ગ-કર્તા સર્વેશઃ કોટિ-સૂર્ય-સમ-પ્રભઃ।।
અનન્ત-ગુણ-ગમ્ભીરો મહાપુરુષ-પૂજિતઃ।।૪૮।।
અનન્ત-સુખ-દાતા ચ બ્રહ્મ-કોટિ-પ્રજાપતિઃ।।
સુધા-કોટિ-સ્વાસ્થ્ય-હેતુઃ કામધુક્ કોટિકામદઃ।।૪૯।।
સમુદ્ર-કોટિ-ગમ્ભીરઃ તીર્થ-કોટિ-સમાહ્વયઃ।।
સુમેરુ-કોટિ-નિષ્કમ્પઃ કોટિ-બ્રહ્માંડ-વિગ્રહઃ।।૫૦।।
કોટ્યશ્વમેધ-પાપઘ્નો વાયુ-કોટિ-મહાબલઃ।।
કોટીન્દુ-જગદાનન્દી શિવ-કોટિ-પ્રસાદકૃત્।।૫૧।।
સર્વ-સદ્ગુણ-માહાત્મ્યઃ સર્વ-સદ્ગુણ-ભાજનમ્।।
મન્વાદિ-પ્રેરકો ધર્મો યજ્ઞનારાયણઃ પરઃ।।૫૨।।
આકૂતિ-સૂનુઃ દેવેન્દ્રો રુચિ-જન્માઽભય-પ્રદઃ।।
દક્ષિણા-પતિરોજસ્વી ક્રિયા-શક્તિઃ પરાયણઃ।।૫૩।।
દત્તાત્રેયો યોગ-પતિઃ યોગ-માર્ગ-પ્રવર્તકઃ।।
અનસૂયા-ગર્ભ-રત્નમ્ ઋષિ-વંશ-વિવર્ધનઃ।।૫૪।।
ગુણ-ત્રય-વિભાગ-જ્ઞઃ ચતુર્વર્ગ-વિશારદઃ।।
નારાયણો ધર્મ-સૂનુઃ મૂર્તિ-પુણ્ય-યશસ્કરઃ।।૫૫।।

ભગવત્સેવામાં ચિંતા-ઉદ્વેગ-ક્રોધ-અભિમાન વગેરે ન થાય તેની સાવધાની રાખવી.

સહસ્ર-કવચચ્છેદી તપઃ-સારો નર-પ્રિયઃ।।
વિશ્વાનન્દ-પ્રદઃ કર્મ-સાક્ષી ભારત-પૂજિતઃ।।૫૬।।
અનન્તાદ્ભુત-માહાત્મ્યો બદરીસ્થાન-ભૂષણમ્।।
જિતકામો જિતક્રોધો જિતસંગો જિતેન્દ્રિયઃ।।૫૭।।
ઉર્વશી-પ્રભવઃ સ્વર્ગ-સુખદાયી સ્થિતિપ્રદઃ।।
અમાની માનદો ગોપ્તા ભગવચ્છાસ્ત્ર-બોધકઃ।।૫૮।।
બ્રહ્માદિ-વન્દ્યો હંસઃ શ્રીઃ માયા-વૈભવ-કારણમ્।।
વિવિધાનન્ત-સર્ગાત્મા વિશ્વ-પૂરણ-તત્પરઃ।।૫૯।।
યજ્ઞ-જીવન-હેતુશ્ચ યજ્ઞ-સ્વામીષ્ટ-બોધકઃ।।
નાના-સિદ્ધાંત-ગમ્યશ્ચ સપ્ત-તંતુશ્ચ ષડ્ગુણઃ।।૬૦।।
પ્રતિ-સર્ગ-જગત્કર્તા નાના-લીલા-વિશારદઃ।।
ધ્રુવપ્રિયો ધ્રુવસ્વામી ચિન્તિતાધિક-દાયકઃ।।૬૧।।
દુર્લભાનન્ત-ફલદો દયા-નિધિરમિત્ર-હા।।
અંગસ્વામી કૃપાસારો વૈન્યો ભૂમિ-નિયામકઃ।।૬૨।।
ભૂમિ-દોગ્ધા પ્રજા-પ્રાણ-પાલનૈક-પરાયણઃ।।
યશો-દાતા જ્ઞાન-દાતા સર્વ-ધર્મ-પ્રદર્શકઃ।।૬૩।।
પુરંજનો જગન્મિત્રં વિસર્ગાન્ત-પ્રદર્શકઃ।।
પ્રચેતસાં પતિશ્ ચિત્ર-ભક્તિ-હેતુઃ જનાર્દનઃ।।૬૪।।
સ્મૃતિ-હેતુ-બ્રહ્મભાવ-સાયુજયાદિ-પ્રદઃ શુભઃ।।
વિજયી ... ...

પંચમસ્કન્ધનામાનિ

(સ્થાન લીલા)

અવસ્થા-રોગાદિ જન્ય અશક્તિને કારણે ભગવત્સેવામાં અપરાધ ન થાય તે જોવું.

... સ્થિતિ-લીલાબ્ધિઃ અચ્યુતો વિજય-પ્રદઃ।।૬૫।।
સ્વ-સામર્થ્ય-પ્રદો ભક્ત-કીર્તિ-હેતુઃ અધોક્ષજઃ।।
પ્રિયવ્રત-પ્રિય-સ્વામી સ્વેચ્છા-વાદ-વિશારદઃ।।૬૬।।
સંગ્યગમ્યઃ સ્વ-પ્રકાશઃ સર્વ-સંગ-વિવર્જિતઃ।।
ઈચ્છાયાં ચ સમર્યાદઃ ત્યાગ-માત્રોપલમ્ભનઃ।।૬૭।।
અચિન્ત્ય-કાર્ય-કર્તા ચ તર્કાગોચર-કાર્ય-કૃત્।।
શૃંગાર-રસ-મર્યાદા આગ્નીધ્ર-રસ-ભાજનમ્।।૬૮।।
નાભીષ્ટ-પૂરકઃ કર્મ-મર્યાદા-દર્શનોત્સુકઃ।।
સર્વ-રૂપો-ઽદ્ભુત-તમો મર્યાદા-પુરુષોત્તમઃ।।૬૯।।
સર્વરૂપેષુ સત્યાત્મા કાલસાક્ષી શશિપ્રભઃ।।
મેરુદેવી-વ્રત-ફલમ્ ઋષભો ભગલક્ષણઃ।।૭૦।।
જગત્-સન્તર્પકો મેઘ-રૂપી દેવેન્દ્ર-દર્પ-હા।।
જયન્તી-પતિરત્યન્તદૃક્પ્રમાણાશેષ-લૌકિકઃ।।૭૧।।
શતધા-ન્યસ્ત-ભૂતાત્મા શતાનન્દો ગુણપ્રસૂઃ।।
વૈષ્ણવોત્પાદનપરઃ સર્વ-ધર્મોપદેશકઃ।।૭૨।।
પર-હંસ-ક્રિયા-ગોપ્તા યોગ-ચર્યા-પ્રદર્શકઃ।।
ચતુર્થાશ્રમ-નિર્ણેતા સદાનન્દ-શરીરવાન્।।૭૩।।
પ્રદર્શિતાન્ય-ધર્મશ્ચ ભરત-સ્વામ્યપાર-કૃત્।।
યથાવત્-કર્મ-કર્તા ચ સંગાનિષ્ટ-પ્રદર્શકઃ।।૭૪।।
આવશ્યક-પુનર્જન્મદૃક્કર્મ-માર્ગ-પ્રદર્શકઃ।।
યજ્ઞ-રૂપ-મૃગઃ શાન્તઃ સહિષ્ણુઃ સત્પરાક્રમઃ।।૭૫।।
રહૂગણ-ગતિ-જ્ઞશ્ચ રહૂગણ-વિમોચકઃ।।

---

૯૬ અન્ય લોકોદ્ધારા કરતા વિઘ્નનો સામનો કરવો ન પડે તે રીતે ભગવત્સેવા કરવી.

ભવાટવી-તત્ત્વ-વક્તા બહિર્મુખ-હિતે રતઃ।।૭૬।।
ગયસ્વામી સ્થાન-વંશ-કર્તા સ્થાન-વિભેદકૃત્।।
પુરુષાવયવો ભૂમિ-વિશેષ-વિનિરૂપકઃ।।૭૭।।
જમ્બૂ-દ્વીપ-પતિઃ મેરુ-નાભિ-પદ્મરુહાશ્રયઃ।।
નાનાવિભૂતિ-લીલાઢ્યો ગંગોત્પત્તિ-નિદાનકૃત્।।૭૮।।
ગંગા-માહાત્મ્ય-હેતુશ્ચ ગંગા-રૂપો-ऽતિ-ગૂઢ-કૃત્।।
વૈકુંઠ-દેહ-હેત્વમ્બુ-જન્મ-કૃત્ સર્વ-પાવનઃ।।૭૯।।
શિવસ્વામી શિવોપાસ્યો ગૂઢઃ સંકર્ષણાત્મકઃ।।
સ્થાન-રક્ષાર્થ-મત્સ્યાદિ-રૂપઃ સર્વૈક-પૂજિતઃ।।૮૦।।
ઉપાસ્ય-નાના-રૂપાત્મા જ્યોતિરૂપો ગતિપ્રદઃ।।
સૂર્યનારાયણો વેદ-કાન્તિરુજ્વલ-વેષ-ધૃક્।।૮૧।।
હંસોऽન્તરિક્ષ-ગમનઃ સર્વ-પ્રસવ-કારણમ્।।
આનન્દ-કર્તા વસુદો બુધો વાક્પતિરુજ્વલઃ।।૮૨।।
કાલાત્મા કાલ-કાલશ્ચ કાલચ્છેદકૃદુત્તમઃ।।
શિશુમારઃ સર્વમૂર્તિઃ આધિદૈવિક-રૂપ-ધૃક્।।૮૩।।
અનન્ત-સુખ-ભોગાઢ્યો વિવરૈશ્વર્ય-ભાજનમ્।।
સંકર્ષણો દૈત્યપતિઃ સર્વાધારો બૃહદ્-વપુઃ।।૮૪।।
અનન્ત-નરકચ્છેદી સ્મૃતિ-માત્રાર્તિ-નાશનઃ।।
સર્વાનુગ્રહ-કર્તા ચ ... ...

ષષ્ઠસ્કન્ધનામાનિ

(પોષણ લીલા)

... ... મર્યાદા-ભિન્ન-શાસ્ત્રકૃત્।।૮૫।।

કાલાન્તક-ભયચ્છેદી નામ-સામર્થ્ય-રૂપ-ધૃક્।।
ઉદ્ધારાનર્હ-ગોપ્તાત્મા નામાદિ-પ્રેરકોત્તમઃ।।૮૬।।
અજામિલ-મહાદુષ્ટ-મોચકોઽઘ-વિમોચકઃ।।
ધર્મવક્તાઽક્લિષ્ટવકતા વિષ્ણુ-ધર્મ-સ્વરૂપધૃક્।।૮૭।।
સન્માર્ગ-પ્રેરકો ધર્તા ત્યાગહેતુઃ અધોક્ષજઃ।।
વૈકુંઠ-પુર-નેતા ચ દાસ-સંવૃદ્ધિ-કારકઃ।।૮૮।।
દક્ષ-પ્રસાદ-કૃદ્-હંસદ્ગગુહ્ય-સ્તુતિ-વિભાવનઃ।।
સ્વાભિપ્રાય-પ્રવક્તા ચ મુકતજીવ-પ્રસૂતિ-કૃત્।।૮૯।।
નારદ-પ્રેરણાત્મા ચ હર્યશ્વ-બ્રહ્મ-ભાવનઃ।।
સુબલાશ્વ-હિતો ગૂઢ-વાક્યાર્થ-જ્ઞાપન-ક્ષમઃ।।૯૦।।
ગુઢાર્થ-જ્ઞાપનઃ સર્વ-મોક્ષાનન્દ-પ્રતિષ્ઠિતઃ।।
પુષ્ટિ-પ્રરોહ-હેતુશ્ચ દાસૈક-જ્ઞાત-હૃદ્ગતઃ।।૯૧।।
શાન્તિકર્તા સુહિતકૃત્ સ્ત્રીપ્રસૂઃ સર્વકામધૃક્।।
પુષ્ટિ-વંશ-પ્રણેતા ચ વિશ્વરૂપેષ્ટ-દેવતા।।૯૨।।
કવચાત્મા પાલનાત્મા ચ(?) વર્મોપચિતિ-કારણમ્।।
વિશ્વરૂપ-શિરચ્છેદી ત્વાષ્ટ્ર-યજ્ઞ-વિનાશકઃ।।૯૩।।
વૃત્ર-સ્વામી વૃત્ર-ગમ્યો વૃત્ર-વ્રત-પરાયણઃ।।
વૃત્ર-કીર્તિઃ વૃત્ર-મોક્ષો મઘવત્-પ્રાણ-રક્ષકઃ।।૯૪।।
અશ્વમેધ-હવિર્-ભોકતા દેવેન્દ્રામીવ-નાશકઃ।।
સંસાર-મોચકશ્ ચિત્રદ્ગકેતુ-બોધન-તત્પરઃ।।૯૫।।
મન્ત્રસિદ્ધિઃ સિદ્ધિહેતુઃ સુસિદ્ધિ-ફલ-દાયકઃ।।
મહાદેવ-તિરસ્કર્તા ભકત્યૈ પૂર્વાર્થ-નાશકઃ।।૯૬।।

પ્રભુસેવા પરપીડાનું કારણ ન બને તે ખાસ જોવું. પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે સેવા કરવી

દેવ-બ્રાહ્મણ-વિદ્વેષઘ્ન વૈમુખ્ય-જ્ઞાપકઃ શિવઃ।।
આદિત્યો દૈત્ય-રાજશ્ચ મહત્પતિરચિન્ત્યકૃત્।।૯૭।।
મરુતાં ભેદકસ્ત્રાતા વ્રતાત્મા પુમ્પ્રસૂતિકૃત્।।

સપ્તમસ્કન્ધનામાનિ

(ઊતિ લીલા)

કર્માત્મા વાસનાત્મા ચ ઊતિ-લીલા-પરાયણઃ।।૯૮।।
સમ-દૈત્યસુરઃ સ્વાત્મા વૈષમ્ય-જ્ઞાન-સંશ્રયઃ।।
દેહાદ્યુપાધિ-રહિતઃ સર્વજ્ઞઃ સર્વ-હેતુ-વિદ્।।૯૯।।
બ્રહ્મવાક્-સ્થાપનપરઃ સ્વ-જન્માવધિ-કાર્યકૃત્।।
સદસદ્-વાસના-હેતુઃ ત્રિસત્યો ભક્ત-મોચકઃ।।૧૦૦।।
હિરણ્યકશિપુ-દ્વેષી પ્રવિષ્ટાત્માતિ-ભીષણઃ।।
શાન્તિ-જ્ઞાનાદિ-હેતુશ્ચ પ્રહ્લાદોત્પત્તિ-કારણમ્।।૧૦૧।।
દૈત્ય-સિદ્ધાન્ત-સદ્-વક્તા તપઃ-સાર ઉદાર-ધીઃ।।
દૈત્ય-હેતુ-પ્રકટનો ભક્તિ-ચિહ્ન-પ્રકાશકઃ।।૧૦૨।।
સદ્વેષ-હેતુઃ સદ્વેષઘ્ન વાસનાત્મા નિરન્તરઃ।।
નૈષ્ઠુર્ય-સીમા પ્રહ્લાદ-વત્સલઃ સંગ-દોષ-હા।।૧૦૩।।
મહાનુભાવઃ સાકારઃ સર્વાકારઃ પ્રમાણ-ભૂઃ।।
સ્તમ્ભ-પ્રસૂતિર્-નૃહરિઃ નૃસિંહો ભીમ-વિક્રમઃ।।૧૦૪।।
વિકટાસ્યો લલજ્જિહ્વો નખ-શસ્ત્રો જવોત્કટઃ।।
હિરણ્યકશિપુચ્છેદી ક્રૂર-દૈત્ય-નિવારકઃ।।૧૦૫।।
સિંહાસનસ્થઃ ક્રોધાત્મા લક્ષ્મી-ભય-વિવર્ધનઃ।।
બ્રહ્માદ્યત્યન્ત-ભયભૂઃ અપૂર્વાચિન્ત્ય-રૂપ-ધૃક્।।૧૦૬।।

ગુરુએ શાસ્ત્રીય સદુપદેશ રૂપી નૌકાથી શિષ્યને ભવસાગરના પાર ઊતારવો.

ભકતૈક-શાન્ત-હૃદયો ભકત-સ્તુત્યઃ સ્તુતિ-પ્રિયઃ।।
ભક્તાંગ-લેહનોદ્ધૂત-ક્રોધ-પુંજઃ પ્રશાન્ત-ધીઃ।।૧૦૭।।
સ્મૃતિ-માત્ર-ભય-ત્રાતા બ્રહ્મ-બુદ્ધિ-પ્રદાયકઃ।।
ગોરૂપ-ધાર્યમૃત-પાઃ શિવ-કીર્તિ-વિવર્ધનઃ।।૧૦૮।।
ધર્માત્મા સર્વકર્માત્મા વિશેષાત્મા-શ્રમ-પ્રભુઃ।।
સંસાર-મગ્ન-સ્વોદ્ધર્તા સન્માર્ગાખિલ-તત્ત્વવાક્।।૧૦૯।।
આચારાત્મા સદાચારઃ ... ...

અષ્ટમસ્કન્ધનામાનિ

(મન્વન્તર લીલા)

... ... મન્વન્તર-વિભાવનઃ।।
સ્મૃત્યા-ડશેષાશુભ-હરો ગજેન્દ્ર-સ્મૃતિ-કારણમ્।।૧૧૦।।
જાતિ-સ્મરણ-હેત્વૈક-પૂજા-ભકિત-સ્વરૂપ-દઃ।।
યજ્ઞો ભયાન્ મનુત્રાતા વિભુઃ બ્રહ્મ-વ્રતાશ્રયઃ।।૧૧૧।।
સત્યસેનો દુષ્ટ-ઘાતી હરિર્ગજ-વિમોચકઃ।।
વૈકુંઠો લોકકર્તા ચ અજિતો-ડમૃત-કારણમ્।।૧૧૨।।
ઉરુક્રમો ભૂમિ-હર્તા સાર્વભૌમો બલિ-પ્રિયઃ।।
વિભુઃ સર્વ-હિતૈકાત્મા વિષ્વક્સેનઃ શિવ-પ્રિયઃ।।૧૧૩।।
ધર્મ-સેતુઃ લોક-ધૃતિઃ સુધામાન્તર-પાલકઃ।।
ઉપહર્તા-યોગ-પતિઃ બૃહદ્ભાનુઃ ક્રિયા-પતિઃ।।૧૧૪।।
ચતુર્દશ-પ્રમાણાત્મા ધર્મો મન્વાદિ-બોધકઃ।।
લક્ષ્મી-ભોગૈક-નિલયઃ દેવ-મન્ત્ર-પ્રદાયકઃ।।૧૧૫।।
દૈત્ય-વ્યામોહકઃ સાક્ષાદ્-ગરુડ-સ્કન્ધ-સંશ્રયઃ।।

---

૧૦૦ મનુષ્ય કર્મ કર્યા વિના રહીજ ન શકે તેથી સ્વવર્ણાશ્રમ ધર્મનું જ આચરણ કરવું.

લીલા-મન્દર-ધારી ચ દૈત્ય-વાસુકિ-પૂજિતઃ॥૧૧૬॥
સમુદ્રોન્મન્થનાયત્તઃ વિઘ્ન-કર્તા સ્વવાક્ય-કૃત્॥
આદિ-કૂર્મઃ પવિત્રાત્મા મન્દરા-ઘર્ષણોત્સુકઃ॥૧૧૭॥
શ્વાસૈજદબ્ધિર્વા-વીચિઃ કલ્પાન્તાવધિ-કાર્યકૃત્॥
ચતુર્દશ-મહા-રત્નો લક્ષ્મી-સૌભાગ્ય-વર્ધનઃ॥૧૧૮॥
ધન્વન્તરિઃ સુધા-હસ્તો યજ્ઞ-ભોક્તાર્તિ-નાશનઃ॥
આયુર્વેદ-પ્રણેતા ચ દેવ દૈત્યાખિલાર્ચિતઃ॥૧૧૯॥
બુદ્ધિ-વ્યામોહકો દેવદ્ધકાર્ય-સાધન-તત્પરઃ॥
સ્ત્રીરૂપો માયયા વક્તા દૈત્યાન્તઃકરણ-પ્રિયઃ॥૧૨૦॥
પાયિતામૃત-દેવાંશો યુદ્ધ-હેતુ-સ્મૃતિ-પ્રદઃ॥
સુમાલિ-માલિ-વધકૃત્ માલ્યવત્-પ્રાણ-હારકઃ॥૧૨૧॥
કાલનેમિ-શિરચ્છેદી દૈત્ય-યજ્ઞ-વિનાશકઃ॥
ઈન્દ્ર-સામર્થ્ય-દાતા ચ દૈત્ય-શેષ-સ્થિતિપ્રિયઃ॥૧૨૨॥
શિવ-વ્યામોહકો માયી ભૃગુ-મન્ત્ર-સ્વશક્તિદઃ॥
બલિ-જીવન-કર્તા ચ સ્વર્ગહેતુઃ વ્રતાર્ચિતઃ॥૧૨૩॥
આદિત્યાનન્દ-કર્તા ચ કશ્યપાદિતિ-સમ્ભવઃ॥
ઉપેન્દ્ર ઈન્દ્રાવરજો વામન-બ્રહ્મરૂપ-ધૃક્॥૧૨૪॥
બ્રહ્માદિ-સેવિત-વપુઃ યજ્ઞ-પાવન-તત્પરઃ॥
યાચ્ઞોપદેશ-કર્તા ચ જ્ઞાપિતાશેષ-સંસ્થિતિઃ॥૧૨૫॥
સત્યાર્થ-પ્રેરકઃ સર્વ-હર્તા ગર્વ-વિનાશકઃ॥
ત્રિ-વિક્રમઃ ત્રિ-લોકાત્મા વિશ્વમૂર્તિઃ પૃથુશ્રવાઃ॥૧૨૬॥
પાશ-બદ્ધ-બલિઃ સર્વદ્ધદૈત્ય-પક્ષોપમર્દકઃ॥

સુતલ-સ્થાપિત-બલિઃ સ્વર્ગાધિક-સુખ-પ્રદઃ।।૧૨૭।।
કર્મ-સમ્પૂર્તિ-કર્તા ચ સ્વર્ગ-સંસ્થાપિતામરઃ।।
જ્ઞાતત્રિવિધ-ધર્માત્મા મહામીનો-ઽબ્ધિસંશ્રયઃ।।૧૨૮।।
સત્યવ્રત-પ્રિયો ગોપ્તા મત્સ્ય-મૂર્તિ-ધૃત-શ્રુતિઃ।।
શૃંગ-બદ્ધ-ધૃત-ક્ષોણિઃ સર્વાર્થ-જ્ઞાપકો ગુરુઃ।।૧૨૯।।

નવમસ્કન્ધનામાનિ

(ઈશાનુકથાલીલા)

ઈશ-સેવક-લીલાત્મા સૂર્ય-વંશ-પ્રવર્તકઃ।।
સોમ-વંશોદ્ભવ-કરઃ મનુ-પુત્ર-ગતિ-પ્રદઃ।।૧૩૦।।
અમ્બરીષ-પ્રિયઃ સાધુઃ દુર્વાસા-ગર્વ-નાશકઃ।।
બ્રહ્મ-શાપોપસંહર્તા ભક્ત-કીર્તિ-વિવર્ધનઃ।।૧૩૧।।
ઈક્ષ્વાકુ-વંશ-જનકઃ સગરાદ્યખિલાર્થદઃ।।
ભગીરથ-મહાયત્નો ગંગા-ધૌતાંઘ્રિ-પંકજઃ।।૧૩૨।।
બ્રહ્મ-સ્વામી શિવ-સ્વામી સગરાત્મજ-મુક્તિ-દઃ।।
ખટ્વાંગ-મોક્ષ-હેતુશ્ચ રઘુવંશ-વિવર્ધનઃ।।૧૩૩।।
રઘુનાથો રામચન્દ્રો રામભદ્રો રઘુપ્રિયઃ।।
અનન્તકીર્તિઃ પુણ્યાત્મા પુણ્યશ્લોકૈક-ભાસ્કરઃ।।૧૩૪।।
કોશલેન્દ્રઃ પ્રમાણાત્મા સેવ્યો દશરથાત્મજઃ।।
લક્ષ્મણો ભરતશ્ચૈવ શત્રુઘ્નો વ્યૂહવિગ્રહઃ।।૧૩૫।।
વિશ્વામિત્ર-પ્રિયો દાન્તઃ તાડકા-વધ-મોક્ષ-દઃ।।
વાયવ્યાસ્ત્રાબ્ધિ-નિક્ષિપ્ત-મારીચશ્ચ સુબાહુહા।।૧૩૬।।
વૃષધ્વજ-ધનુર્ભંગ-પ્રાપ્ત-સીતા-મહોત્સવઃ।।

---

૧૦૨ સન્ધ્યાદિ નિત્ય તેમજ શ્રાદ્ધાદિ નૈમિત્તિક બધા કર્મો પ્રભુના મહાપ્રસાદથી જ કરવા.

સીતાપતિઃ ભૃગુપતિ-ગર્વ-પર્વત-નાશકઃ।।૧૩૭।।
અયોધ્યાસ્થ-મહાભોગશ્ચ યુક્ત-લક્ષ્મી-વિનોદવાન્।।
કૈકેયી-વાક્ય-કર્તા ચ પિતૃવાક્-પરિપાલકઃ।।૧૩૮।।
વૈરાગ્ય-બોધકોઽનન્ય-સાત્ત્વિક-સ્થાન-બોધકઃ।।
અહલ્યા-દુઃખ-હારી ચ ગુહસ્વામી સલક્ષ્મણઃ।।૧૩૯।।
ચિત્રકૂટ-પ્રિય-સ્થાનો દંડકારણ્ય-પાવનઃ।।
શરભંગ-સુતીક્ષ્ણાદિશ્ચ પૂજિતોઽગસ્ત્ય-ભાગ્ય-ભૂઃ।।૧૪૦।।
ઋષિ-સમ્પ્રાર્થિત-કૃતિઃ વિરાધ-વધ-પંડિતઃ।।
છિન્ન-શૂર્પણખા-નાસઃ ખર-દુષણ-ઘાતકઃ।।૧૪૧।।
એક-બાણ-હતાઽનેક-સહસ્ર-બલ-રાક્ષસઃ।।
મારીચ-ઘાતી નિયતશ્ચ સીતા-સમ્બન્ધ-શોભિતઃ।।૧૪૨।।
સીતા-વિયોગ-નાટ્યશ્ચ જટાયુર્વધ-મોક્ષદઃ।।
શબરી-પૂજિતો ભક્તશ્ચ હનુમત્-પ્રમુખાવૃતઃ।।૧૪૩।।
દુન્દુભ્યસ્થિ-પ્રહરણઃ સપ્ત-તાલ-વિભેદનઃ।।
સુગ્રીવ-રાજ્ય-દો વાલીશ્ચ ઘાતી સાગર-શોષણઃ।।૧૪૪।।
સેતુ-બન્ધન-કર્તા ચ વિભીષણ-હિત-પ્રદઃ।।
રાવણાદિ-શિરશ્છેદી રાક્ષસાઘૌઘ-નાશકઃ।।૧૪૫।।
સીતાઽભય-પ્રદાતા ચ પુષ્પકાગમનોત્સુકઃ।।
અયોધ્યા-પતિરત્યન્તશ્ચ સર્વ-લોક-સુખ-પ્રદઃ ।।૧૪૬।।
મથુરા-પુર-નિર્માતા સુકૃતજ્ઞ-સ્વરૂપદઃ।।
જનક-જ્ઞાન-ગમ્યશ્ચ ઐલાન્ત-પ્રકટ-શ્રુતિઃ।।૧૪૭।।
હૈહયાન્ત-કરો રામઃ દુષ્ટ-ક્ષત્ર-વિનાશકઃ।।

ભગવાન્ જેના ઊપર કૃપા કરે છે તેની લોક-વેદમાંની દૃઢાસક્તિ પણ છૂટી જાય છે.

સોમ-વંશ-હિતૈકાત્મા યદુ-વંશ-વિવર્ધનઃ।।૧૪૮।।

દશમસ્કન્ધપૂર્વાર્ધનામાનિ

(નિરોધલીલા)

પરબ્રહ્માવતરણઃ કેશવઃ ક્લેશ-નાશનઃ।।
ભૂમિ-ભારાવતરણો ભક્તાર્થાઽખિલ-માનસઃ।।૧૪૯।।
સર્વ-ભકત-નિરોધાત્મા લીલાઽનન્ત-નિરોધકૃત્।।
ભૂમિષ્ઠ-પરમાનન્દો દેવકી-શુદ્ધિ-કારણમ્।।૧૫૦।।
વસુદેવ-જ્ઞાન-નિષ્ઠદ્ગ સમ-જીવ-નિવારકઃ।।
સર્વ-વૈરાગ્ય-કરણદ્ગ સ્વ-લીલાધાર-શોધકઃ।।૧૫૧।।
માયા-જ્ઞાપન-કર્તા ચ શેષ-સમ્ભાર-સમ્ભૃતિઃ।।
ભકત-ક્લેશ-પરિજ્ઞાતા તન્નિવાર-ણતત્પરઃ।।૧૫૨।।
આવિષ્ટ-વસુદેવાંશઃ દેવકી-ગર્ભ-ભૂષણમ્।।
પૂર્ણ-તેજો-મયઃ પૂર્ણઃ કંસાધૃષ્ય-પ્રતાપવાન્।।૧૫૩।।
વિવેક-જ્ઞાન-દાતા ચ બ્રહ્માદ્યખિલ-સંસ્તુતઃ।।
સત્યો જગત્કલ્પતરુઃ નાના-રૂપ-વિમોહનઃ।।૧૫૪।।
ભકિત-માર્ગ-પ્રતિષ્ઠાતા વિદ્વન્-મોહ-પ્રવર્તકઃ।।
મૂલ-કાલ-ગુણ-દ્રષ્ટા નયનાનન્દ-ભાજનમ્।।૧૫૫।।
વસુદેવ-સુખાબ્ધિશ્ચ દેવકી-નયનામૃતમ્।।
પિતૃ-માતૃ-સ્તુતઃ પૂર્વ દ્ગ સર્વવૃત્તાન્ત-બોધકઃ।।૧૫૬।।
ગોકુલાગતિ-લીલાપ્તદ્ગ વસુદેવ-કર-સ્થિતિઃ।।
સર્વેશત્વ-પ્રકટનઃ માયા-વ્યત્યય-કારકઃ।।૧૫૭।।
જ્ઞાન-મોહિત-દુષ્ટેશઃ પ્રપંચાસ્મૃતિ-કારણમ્।।

---

૧૦૪ સમય વગેરેની ખુબજ પ્રતિકુળતા હોય તો પણ એક સમય તો પ્રભુસેવા કરવી જ.

યશોદા-નન્દનો નન્દદ્વભાગ્યભૂ-ગોકુલોત્સવઃ॥૧૫૮॥
નન્દ-પ્રિયો નન્દ-સૂનુઃ યશોદાયાઃ સ્તનન્ધયઃ॥
પૂતના-સુપયઃ-પાતા મુગ્ધ-ભાવાતિ-સુન્દરઃ॥૧૫૯॥
સુન્દરી-હૃદયાનન્દો ગોપી-મન્ત્રાભિમન્ત્રિતઃ॥
ગોપાલાશ્ચર્યરસકૃત્ શકટાસુર-ખંડનઃ॥૧૬૦॥
નન્દ-વ્રજ-જનાનન્દી નન્દ-ભાગ્ય-મહોદયઃ॥
તૃણાવર્ત-વધોત્સાહો યશોદા-જ્ઞાન-વિગ્રહઃ॥૧૬૧॥
બલભદ્ર-પ્રિયઃ કૃષ્ણઃ સંકર્ષણ-સહાયવાન્।
રામાનુજો વાસુદેવઃ ગોષ્ઠાંગણ-ગતિ-પ્રિયઃ॥૧૬૨॥
કિંકિણી-રવ-ભાવ-જ્ઞો વત્સ-પુચ્છાવલમ્બનઃ।
નવનીત-પ્રિયો ગોપીદ્વમોહ-સંસાર-નાશકઃ॥૧૬૩॥
ગોપ-બાલક-ભાવ-જ્ઞઃ ચૌર્ય-વિદ્યા-વિશારદઃ॥
મૃત્સ્ના-ભક્ષણ-લીલાસ્ય-માહાત્મ્ય-જ્ઞાનદાયકઃ॥૧૬૪॥
ધરા-દ્રોણ-પ્રીતિ-કર્તા દધિ-ભાંડ-વિભેદનઃ॥
દામોદરો ભકત-વશ્યો યમલાર્જુન-ભંજનઃ॥૧૬૫॥
બૃહદ્વન-મહાશ્ચર્યઃ વૃન્દાવન-ગતિ-પ્રિયઃ॥
વત્સ-ઘાતી બાલ-કેલિઃ બકાસુર-નિષૂદનઃ॥૧૬૬॥
અરણ્ય-ભોકતાપ્યથવા બાલ-લીલા-પરાયણઃ॥
પ્રોત્સાહ-જનકશ્ચૈવમ્ અઘાસુર-નિષૂદનઃ॥૧૬૭॥
વ્યાલ-મોક્ષ-પ્રદઃ પુષ્ટો બ્રહ્મ-મોહ-પ્રવર્ધનઃ॥
અનન્તમૂર્તિઃ સર્વાત્મા જંગમ-સ્થાવરાકૃતિઃ॥૧૬૮॥
બ્રહ્મ-મોહન-કર્તા ચ સ્તુત્ય આત્મા સદા-પ્રિયઃ॥

પૌગંડ-લીલાભિરતિઃ ગોચારણ-પરાયણઃ।।૧૬૯।।
વૃન્દાવન-લતા-ગુલ્મદ્ગ વૃક્ષ-રૂપ-નિરૂપકઃ।।
નાદ-બ્રહ્મ-પ્રકટનો વયઃ-પ્રતિકૃતિ-સ્વનઃ।।૧૭૦।।
બર્હિ-નૃત્યાનુકરણો ગોપાલાનુકૃતિ-સ્વનઃ।।
સદાચાર-પ્રતિષ્ઠાતા બલશ્રમ-નિરાકૃતિઃ।।૧૭૧।।
તરુ-મૂલ-કૃતાઽશેષદ્ગ તલ્પ-શાયી સખિ-સ્તુતઃ।।
ગોપાલ-સેવિત-પદઃ શ્રીલાલિત-પદામ્બુજઃ।।૧૭૨।।
ગોપ-સમ્પ્રાર્થિત-ફલદ્ગ દાન-નાશિત-ધેનુકઃ।।
કાલીય-ફણિ-માણિક્યદ્ગ રંજિત-શ્રીપદામ્બુજઃ।।૧૭૩।।
દૃષ્ટિ-સંજીવિતાશેષદ્ગ ગોપ-ગો-ગોપિકાપ્રિયઃ।।
લીલા-સમ્પીત-દાવાગ્નિઃ પ્રલમ્બવધ-પંડિતઃ।।૧૭૪।।
દાવાગ્ન્યાવૃત-ગોપાલદ્ગ દૃષ્ટ્યાચ્છાદન-વહ્નિપઃ।।
વર્ષા-શરદ્-વિભૂતિ-શ્રીઃ ગોપી-કામ-પ્રબોધકઃ।।૧૭૫।।
ગોપી-રત્ન-સ્તુતાઽશેષદ્ગ વેણુવાદ્ય-વિશારદઃ।।
કાત્યાયની-વ્રત-વ્યાજ દ્ગ સર્વ-ભાવાશ્રિતાંગનઃ।।૧૭૬।।
સત્સંગતિ-સ્તુતિ-વ્યાજદ્ગ સ્તુત-વૃન્દાવનાંઘ્રિપઃ।।
ગોપક્ષુચ્છાન્તિ-સંવ્યાજદ્ગ વિપ્ર-ભાર્યા-પ્રસાદકૃત્।।૧૭૭।।
હેતુ-પ્રાપ્તેન્દ્ર-યાગસ્વદ્ગ કાર્ય-ગોસવ-બોધકઃ।।
શૈલ-રૂપ-કૃતાઽશેષદ્ગ રસ-ભોગ-સુખાવહઃ।।૧૭૮।।
લીલા-ગોવર્ધનોદ્ધારદ્ગ પાલિત-સ્વ-વ્રજપ્રિયઃ।।
ગોપ-સ્વચ્છન્દ-લીલાર્થદ્ગ ગર્ગવાક્યાર્થ-બોધકઃ।।૧૭૯।।
ઈન્દ્ર-ધેનુ-સ્તુતિ-પ્રાપ્તદ્ગ ગોવિન્દેન્દ્રાભિધાનવાન્।।

પ્રેમથી જાતે કરવામાં આવે તે સેવા, કરાવવામાં આવે તે તો મજૂરી જ, સેવા નહીં.

વ્રતાદિ-ધર્મ-સંસક્તઌ નન્દ-ક્લેશ-વિનાશકઃ।।૧૮૦।।
નન્દાદિ-ગોપ-માત્રેષ્ટઌ વૈકુંઠ-ગતિ-દાયકઃ।।
વેણુ-વાદ-સ્મર-ક્ષોભઌ મત્ત-ગોપી-વિમુક્તિદઃ।।૧૮૧।।
સર્વ-ભાવ-પ્રાપ્ત-ગોપીઌ સુખ-સંવર્ધન-ક્ષમઃ।।
ગોપી-ગર્વ-પ્રણાશાર્થઌ તિરોધાન-સુખ-પ્રદઃ।।૧૮૨।।
કૃષ્ણ-ભાવ-વ્યાપ્ત-વિશ્વઌ ગોપી-ભાવિત-વેષધૃક્।।
રાધા-વિશેષ-સમ્ભોગઌ પ્રાપ્ત-દોષ-નિવારકઃ।।૧૮૩।।
પરમ-પ્રીતિ-સંગીતઌ સર્વાદ્ભુત-મહાગુણઃ।।
માનાપનોદનાક્રન્દઌ ગોપી-દૃષ્ટિ-મહોત્સવઃ।।૧૮૪।।
ગોપિકા-વ્યાપ્ત-સર્વાંગઃ સ્ત્રી-સમ્ભાષા-વિશારદઃ।।
રાસોત્સવ-મહાસૌખ્યઌ ગોપી-સમ્ભોગ-સાગરઃ।।૧૮૫।।
જલ-સ્થલ-રતિ-વ્યાપ્તઌ ગોપી-દૃષ્ટ્યભિપૂજિતઃ।।
શાસ્ત્રાનપેક્ષ-કામૈકઌ મુક્તિ-દ્વાર-વિવર્ધનઃ।।૧૮૬।।
સુદર્શન-મહાસર્પઌ ગ્રસ્ત-નન્દ-વિમોચકઃ।।
ગીત-મોહિત-ગોપી-ધૃક્ઌ શંખચૂડ-વિનાશકઃ।।૧૮૭।।
ગુણ-સંગીત-સન્તુષ્ટિઃ ગોપી-સંસાર-વિસ્મૃતિઃ।।
અરિષ્ટ-મથનો દૈત્યઌ બુદ્ધિ-વ્યામોહ-કારકઃ।।૧૮૮।।
કેશી-ઘાતી નારદેષ્ટઃ વ્યોમાસુર-વિનાશકઃ।।
અક્રૂર-ભક્તિ-સંરાદ્ધઌ પાદ-રેણુ-મહાનિધિઃ।।૧૮૯।।
રથાવરોહ-શુદ્ધાત્મા ગોપી-માનસ-હારકઃ।।
હ્રદ-સન્દર્શિતા-ડશેષઌ વૈકુંઠાક્રૂર-સંસ્તુતઃ।।૧૯૦।।
મથુરા-ગમનોત્સાહઃ મથુરા-ભાગ્ય-ભાજનમ્।।

મથુરા-નગરી-શોભા-દર્શનોત્સુક-માનસઃ।।૧૯૧।।
દુષ્ટ-રંજક-ઘાતી ચ વાયકાર્ચિત-વિગ્રહઃ।।
વસ્ત્ર-માલા-સુશોભાંગઃ કુબ્જા-લેપન-ભૂષિતઃ।।૧૯૨।।
કુબ્જા-સુરૂપ-કર્તા ચ કુબ્જા-રતિ-વર-પ્રદઃ।।
પ્રસાદરૂપ-સન્તુષ્ટ-હર-કોદંડ-ખંડનઃ।।૧૯૩।।
શકલાહત-કંસાપ્ત-ધનૂ-રક્ષક-સૈનિકઃ।।
જાગ્રત્-સ્વપ્ન-ભયવ્યાપ્ત-મૃત્યુલક્ષણ-બોધકઃ।।૧૯૪।।
મથુરા-મલ્લ ઓજસ્વી મલ્લ-યુદ્ધ-વિશારદઃ।।
સદ્યઃ કુવલયાપીડ-ઘાતી ચાણૂર-મર્દનઃ।।૧૯૫।।
લીલા-હત-મહામલ્લઃ શલ-તોશલ-ઘાતકઃ।।
કંસાન્તકો જિતામિત્રો વસુદેવ-વિમોચકઃ।।૧૯૬।।
જ્ઞાત-તત્ત્વ-પિતૃજ્ઞાન-મોહનામૃત-વાઙ્મયઃ।।
ઉગ્રસેન-પ્રતિષ્ઠાતા યાદવાધિ-વિનાશકઃ।।૧૯૭।।
નન્દાદિ-સાન્ત્વન-કરઃ બ્રહ્મચર્યવ્રતે સ્થિતઃ।।
ગુરુ-શુશ્રૂષણ-પરઃ વિદ્યા-પારમિતેશ્વરઃ।।૧૯૮।।
સાન્દીપનિમૃતાપત્ય-દાતા કાલાન્તકાદિજિત્।।
ગોકુલાશ્વાસન-પરઃ યશોદા-નન્દ-પોષકઃ।।૧૯૯।।
ગોપિકા-વિરહ-વ્યાજ-મનો-ગતિ-રતિ-પ્રદઃ।।
સમોદ્ધવ-ભ્રમરવાક્ ગોપિકા-મોહ-નાશકઃ।।૨૦૦।।
કુબ્જા-રતિ-પ્રદો-ઽક્રૂર-પવિત્રીકૃત-ભૂ-ગૃહઃ।।
પૃથા-દુઃખ-પ્રણેતા ચ પાંડવાનાં સુખપ્રદઃ।।૨૦૧।।

દર્શન એ ભક્તિ નથી. જો દર્શન કરો તો ઘરમાં બિરાજતા પોતાના સેવ્યપ્રભુનાં.

દશમસ્કન્ધોત્તરાર્ધનામાનિ

(નિરોધ લીલા)

જરાસન્ધ-સમાનીતદ્ગ સૈન્ય-ઘાતી વિચારકઃ।।
યવન-વ્યાપ્ત-મથુરાદ્ગ જન-દત્ત-કુશસ્થલિઃ।।૨૦૨।।
દ્વારકાદ્ભુત-નિર્માણદ્ગ વિસ્માપિત-સુરાસુરઃ।।
મનુષ્ય-માત્ર-ભોગાર્થદ્ગ ભૂમ્યાનીતેન્દ્ર-વૈભવઃ।।૨૦૩।।
યવન-વ્યાપ્ત-મથુરાદ્ગ નિર્ગમાનન્દ-વિગ્રહઃ।।
મુચુકુન્દ-મહાબોધદ્ગ યવન-પ્રાણ-દર્પ-હા।।૨૦૪।।
મુચુકુન્દ-સ્તુતાશેષદ્ગ ગુણ-કર્મ-મહોદયઃ।।
ફલ-પ્રદાન-સન્તુષ્ટિઃ જન્માન્તરિત-મોક્ષ-દઃ।।૨૦૫।।
શિવ-બ્રાહ્મણ-વાક્યાપ્તદ્ગ જય-ભીતિવિભાવનઃ।।
પ્રવર્ષણ-પ્રાર્થિતાગ્નિદ્ગ દાન-પુણ્ય-મહોત્સવઃ।।૨૦૬।।
રુક્મિણી-રમણઃ કામદ્ગ પિતા પ્રદ્યુમ્ન-ભાવનઃ।।
સ્યમન્તક-મણિ-વ્યાજદ્ગ પ્રાપ્ત-જામ્બવતી-પતિઃ।।૨૦૭।।
સત્યભામા-પ્રાણપતિઃ કાલિન્દી-રતિ-વર્ધનઃ।।
મિત્રવિન્દા-પતિઃ સત્યાદ્ગ પતિઃ વૃષ-નિષૂદનઃ।।૨૦૮।।
ભદ્રા-વાંછિત-ભર્તા ચ લક્ષ્મણા-વરણ-ક્ષમઃ।।
ઈન્દ્રાદિ-પ્રાર્થિત-વધદ્ગ નરકાસુર-સૂદનઃ।।૨૦૯।।
મુરારિઃ પીઠ-હન્તા ચ તામ્રાદિ-પ્રાણ-હારકઃ।।
ષોડશ-સ્ત્રી-સહસ્રેશઃ છત્ર-કુંડલ-દાનકૃત્।।૨૧૦।।
પારિજાતાપહરણઃ દેવેન્દ્ર-મદ-નાશકઃ।।
રુક્મિણી-સમ-સર્વસ્ત્રીદ્ગ સાધ્યભોગ-રતિપ્રદઃ।।૨૧૧।।

રુક્મિણી-પરિહાસોક્તિદ્વ વાક્તિરોધાન-કારકઃ।।
પુત્ર-પૌત્ર-મહાભાગ્યદ્વ ગૃહ-ધર્મ-પ્રવર્તકઃ।।૨૧૨।।
શમ્બરાન્તક-સત્પુત્રદ્વ વિવાહ-હત-રુક્મિકઃ ।।
ઉષાપહૃત-પૌત્ર-શ્રીઃ બાણ-બાહુ-નિવારકઃ।।૨૧૩।।
શીત-જવર-ભય-વ્યાપ્તદ્વ વર-સંસ્તુત-ષડ્ગુણઃ।।
શંકર-પ્રતિ-યોદ્ધા ચ દ્વન્દ્વ-યુદ્ધ-વિશારદઃ।।૨૧૪।।
નૃગ-પાપ-પ્રભેત્તા ચ બ્રહ્મસ્વ-ગુણ-દોષ-દૃક્।।
વિષ્ણુ-ભક્તિ-વિરોધૈકદ્વ બ્રહ્મસ્વ-વિનિવારકઃ।।૨૧૫।।
બલ-ભદ્રાહિત-ગુણઃ ગોકુલ-પ્રીતિ-દાયકઃ।।
ગોપી-સ્નેહૈક-નિલયઃ ગોપી-પ્રાણ-સ્થિતિપ્રદઃ।।૨૧૬।।
વાક્યાતિગામિ-યમુનાદ્વ હલાકર્ષણ-વૈભવઃ।।
પૌંડ્રક-ત્યાજિત-સ્પર્ધઃ કાશી-રાજ-વિભેદનઃ।।૨૧૭।।
કાશી-નિદાહ-કરણઃ શિવ-ભસ્મ-પ્રદાયકઃ।।
દ્વિવિદ-પ્રાણ-ઘાતી ચ કૌરવાખર્વ-ગર્વ-નુત્।।૨૧૮।।
લાંગલાકૃષ્ટ-નગરીદ્વ સંવિગ્નાઽખિલ-નાગરઃ।।
પ્રપન્નાભયદઃ સામ્બદ્વ પ્રાપ્તસન્માનભાજનમ્।।૨૧૯।।
નારદાવિષ્ટ-ચરણઃ ભકત-વિક્ષેપ-નાશકઃ।।
સદાચારૈક-નિલયઃ સુધર્માધ્યાસિતાસનઃ।।૨૨૦।।
જરાસન્ધાવરુદ્ધેન વિજ્ઞાપિત-નિજક્લમઃ।।
મન્ત્ર્યુદ્ધવાદિ-વાકયોક્તદ્વ પ્રકારૈક-પરાયણઃ।।૨૨૧।।
રાજસૂયાદિ-મખ-કૃત્ સમ્પ્રાર્થિત-સહાયકૃત્।।
ઈન્દ્રપ્રસ્થ-પ્રયાણાર્થદ્વ મહત્સમ્ભાર-સમ્ભૃતિઃ।।૨૨૨।।

---

૧૧૦ પ્રાણ જાય તો ભલે જાય પણ ભાગવત કથાની દક્ષિણા તો પુષ્ટિમાર્ગીએ ન જ લેવી.

જરાસન્ધ-વધ-વ્યાજદ્ગમોચિતાડશેષ-ભૂમિપઃ।।
સન્માર્ગબોધકો યજ્ઞદ્ગક્ષિતિ-વારણ-તત્પરઃ।।૨૨૩।।
શિશુપાલ-હતિવ્યાજદ્ગજય-શાપ-વિમોચકઃ।।
દુર્યોધનાભિમાનાબ્ધિદ્ગશોષ-બાણ-વૃકોદરઃ।।૨૨૪।।
મહાદેવ-વર-પ્રાપ્તદ્ગપુર-શાલ્વ-વિનાશકઃ।।
દન્તવક્ત્ર-વધ-વ્યાજદ્ગવિજયાઘૌઘ-નાશકઃ।।૨૨૫।।
વિદૂરથ-પ્રાણ-હર્તા ન્યસ્ત-શસ્ત્રાસ્ત્ર-વિગ્રહઃ।।
ઉપધર્મ-વિલિપ્તાંગદ્ગસૂત-ઘાતી વર-પ્રદઃ।।૨૨૬।।
બલ્વલ-પ્રાણ-હરણદ્ગપાલિતર્ષિ-શ્રુતિ-ક્રિયઃ।।
સર્વ-તીર્થાઘ-નાશાર્થદ્ગતીર્થ-યાત્રા-વિશારદઃ।।૨૨૭।।
જ્ઞાન-ક્રિયા-વિભેદેષ્ટદ્ગફલ-સાધન-તત્પરઃ।।
સારથ્યાદિ-ક્રિયા-કર્તા ભક્ત-વશ્યત્વ-બોધકઃ।।૨૨૮।।
સુદામા(મ?)રંક-ભાર્યાર્થદ્ગભૂમ્યાનીતેન્દ્ર-વૈભવઃ।।
રવિગ્રહ-નિમિત્તાપ્તદ્ગકુરુક્ષેત્રૈક-પાવનઃ।।૨૨૯।।
નૃપ-ગોપી-સમસ્ત-સ્ત્રીદ્ગપાવનાર્થાખિલક્રિયઃ।।
ઋષિમાર્ગ-પ્રતિષ્ઠાતા વસુદેવ-મખક્રિયઃ।।૨૩૦।।
વસુદેવ-જ્ઞાન-દાતા દેવકી-પુત્ર-દાયકઃ।।
અર્જુન-સ્ત્રી-પ્રદાતા ચ બહુલાશ્વ-સ્વરૂપદઃ।।૨૩૧।।
શ્રુતદેવેષ્ટ-દાતા ચ સર્વ-શ્રુતિ-નિરૂપિતઃ।।
મહાદેવાદ્યતિ-શ્રેષ્ઠો ભક્તિ-લક્ષણ-નિર્ણયઃ।।૨૩૨।।
વૃક-ગ્રસ્ત-શિવ-ત્રાતા નાના-વાકય-વિશારદઃ।।
નર-ગર્વ-વિનાશાર્થદ્ગહૃત-બ્રાહ્મણ-બાલકઃ।।૨૩૩।।

લોકાલોક-પરસ્થાનદ્વ સ્થિત-બાલક-દાયકઃ।।
દ્વારકાસ્થ-મહાભોગદ્વ નાના-સ્ત્રી-રતિ-વર્ધનઃ।।૨૩૪।।
મનસ્તિરોધાન-કૃતદ્વ વ્યગ્ર-સ્ત્રી-ચિત્ત-ભાવિતઃ।।

એકાદશસ્કન્ધનામાનિ

(મુક્તિ લીલા)

મુક્તિ-લીલા-વિહરણઃ મૌશલ-વ્યાજ-સંહૃતિઃ।।૨૩૫।।
શ્રીભાગવત-ધર્માદિદ્વ બોધકો ભક્તિ-નીતિકૃત્ ।।
ઉદ્ધવ-જ્ઞાન-દાતા ચ પંચવિંશતિધા ગુરુઃ।।૨૩૬।।
આચાર-ભક્તિ-મુક્ત્યાદિદ્વ વક્તા શબ્દોદ્ભવ-સ્થિતિઃ।।
હંસો ધર્મ-પ્રવક્તા ચ સનકાદ્યુપદેશકૃત્।।૨૩૭।।
ભક્તિ-સાધન-વક્તા ચ યોગ-સિદ્ધિ-પ્રદાયકઃ।।
નાના-વિભૂતિ-વક્તા ચ શુદ્ધ-ધર્માવબોધકઃ।।૨૩૮।।
માર્ગત્રય-વિભેદાત્મા નાના-શંકા-નિવારકઃ।।
ભિક્ષુ-ગીતા-પ્રવક્તા ચ શુદ્ધ-સાંખ્ય-પ્રવર્તકઃ।।૨૩૯।।
મનો-ગુણ-વિશેષાત્મા જ્ઞાપકોક્ત-પુરૂરવાઃ।।
પૂજા-વિધિ-પ્રવક્તા ચ સર્વ-સિદ્ધાન્ત-બોધકઃ।।૨૪૦।।
લઘુ-સ્વમાર્ગ-વક્તા ચ સ્વસ્થાન-ગતિ-બોધકઃ।।
યાદવાંગોપ-સંહર્તા સર્વાશ્ચર્ય-ગતિ-ક્રિયઃ।।૨૪૧।।

દ્વાદશસ્કન્ધનામાનિ

(આશ્રય લીલા)

કાલ-ધર્મ-વિભેદાર્થદ્વ વર્ણ-નાશન-તત્પરઃ।।
બુદ્ધો ગુપ્તાર્થ-વક્તા ચ નાના-શાસ્ત્ર-વિધાયકઃ।।૨૪૨।।

દક્ષિણ લઈને કથા કરનારના મુખે કથા સાંભળવી તે ગટરનું પાણી પીવા જેવું જાણવું.

નષ્ટ–ધર્મ–મનુષ્યાદિદ્ગ લક્ષણ–જ્ઞાપનોત્સુકઃ।।
આશ્રયૈક–ગતિ–જ્ઞાતા કલ્કિઃ કલિ–મલાપહઃ।।૨૪૩।।
શાસ્ત્ર–વૈરાગ્ય–સમ્બોધઃ નાના–પ્રલય–બોધકઃ।।
વિશેષતઃ શુક-વ્યાજદ્ગ પરીક્ષિજ્જ્ઞાન–બોધકઃ।।૨૪૪।।
શુકેષ્ટ–ગતિ–રૂપાત્મા પરીક્ષિદ્–દેહ–મોક્ષ-દઃ।।
શબ્દરૂપો નાદરૂપો વેદરૂપો વિભેદનઃ।।૨૪૫।।
વ્યાસઃ શાખા–પ્રવક્તા ચ પુરાણાર્થ–પ્રવર્તકઃ।।
માર્કંડેય–પ્રસન્નાત્મા વટ–પત્ર–પુટે–શયઃ।।૨૪૬।।
માયા–વ્યાપ્ત–મહામોહદ્ગ દુઃખ–શાન્તિપ્રવર્તકઃ।।
મહાદેવ–સ્વરૂપશ્ચ ભક્તિદાતા કૃપાનિધિઃ।।૨૪૭।।
આદિત્યાન્તર્ગતઃ કાલઃ દ્વાદશાત્મા સુપૂજિતઃ।।
શ્રીભાગવત-રૂપશ્ચ સર્વાર્થ–ફલ–દાયકઃ।।૨૪૮।।

ઈતીદં કીર્તનીયસ્ય હરેર્નામ–સહસ્રકમ્।।
પંચસપ્તતિ-વિસ્તીર્ણં પુરાણાન્તર-ભાષિતમ્।।૨૪૯।।

બીજાં પુરાણોનાં પંચોતેર ભગવાન્‌ના નામોનો અધિક વિસ્તાર જેમાં થયેલો છે એવાં કીર્તન કરવા યોગ્ય સમસ્ત દુઃખોનો નાશ કરનારા શ્રીહરિ–શ્રીકૃષ્ણનાં એક હજાર નામોનો આ સંગ્રહ સમાપ્ત થયો.

ય એતત્ પ્રાતરુત્થાય શ્રદ્ધાવાન્ સુસમાહિતઃ।।
જપેદ્ અર્થાહિતમતિઃ સ ગોવિન્દપદં લભેત્।।૨૫૦।।

આ પુરુષોત્તમસહસ્રનામ સ્તોત્રનો પ્રભાતમાં ઉઠીને જે મનુષ્ય શ્રદ્ધાસાથે, એકાગ્ર ચિત્તથી તેમજ અર્થના અનુસન્ધાનમાં પોતાની બુદ્ધિને બરાબર સ્થાપીને જપ કરે તેને ગોવિન્દ(ગાય–બ્રાહ્મણ વગેરેના ઈન્દ્ર)

શ્રીગોવર્ધનધારી પ્રભુનાં ચરણકમલોની પ્રાપ્તિ થશે.

સર્વધર્મ-વિનિર્મુક્તઃ સર્વસાધન-વર્જિતઃ।।
એતદ્ધારણ-માત્રેણ કૃષ્ણસ્ય પદવીં વ્રજેત્।।૨૫૧।।

સર્વધર્મથી વિહીન હોય, સર્વ સાધનોથી વિમુખ થયેલો હોય તો પણ આ સ્તોત્રના ધારણ માત્રથી શ્રીકૃષ્ણનાં ચરણકમલોની પ્રાપ્તિ મનુષ્ય કરશે.

હર્ષાવેશિત-ચિત્તેન શ્રીભાગવત-સાગરાત્।।
સમુદ્ધૃતાનિ નામાનિ ચિન્તામણિનિભાનિ હિ।।૨૫૨।।

શ્રીહરિ-શ્રીકૃષ્ણમાં ચિત્તને બરાબર પરોવીને શ્રીભાગવતરૂપી મહાસાગરમાંથી આ નામો સુન્દર રીતે પ્રકટ કર્યા છે. આ નામો ચિન્તામણિની જેમ મનુષ્ય જે વસ્તુની ઈચ્છા કરે તે પદાર્થેની પ્રાપ્તિ કરાવવા સમર્થ છે.

કંઠસ્થિતાન્યર્થદીપ્ત્યા બાધન્તે-ઽજ્ઞાનજં તમઃ।।
ભક્તિં શ્રીકૃષ્ણ-દેવસ્ય સાધયન્તિ વિનિશ્ચિતમ્।।૨૫૩।।

આ નામોનો પાઠ-જપ કરે તો તે નામો પોતાના અર્થના પ્રકાશવડે અજ્ઞાનથી પ્રકટ થયેલા અન્ધકારને દૂર કરે છે અને પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિને નિશ્ચય પૂર્વક સિદ્ધ કરે છે.

કિં બહૂક્તેન ભગવાન્ નામભિઃ સ્તુત-ષડ્ગુણઃ।।
આત્મભાવં નયત્યાશુ ભક્તિં ચ કુરુતે દઢામ્।।૨૫૪।।

વિશેષ શું કહેવું? આ સ્તોત્રનાં નામોવડે છ ગુણવાળા ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિ કરવામાં આવે તો તેઓ પાઠ કરનારને થોડા સમયમાં જ નિજસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરાવે છે અને નિજ ભક્તિને દઢ કરે છે. અથવા આ સ્તોત્રનો પાઠ કરનારને ભગવાન્ પોતાનો ગણીને અતિશીઘ્ર પોતાની પરમ પ્રેમલક્ષણાભક્તિ આપશે.

યઃ કૃષ્ણભક્તિમિહ વાંછતિ સાધનૌઘૈઃ ।

નામાનિ ભાસુરયશાંસિ જપેત્ સ નિત્યમ્।।
તં વૈ હરિઃ સ્વપુરુષં કુરુતેતિશીઘ્રમ્ ।
આત્માર્પણં સમધિગચ્છતિ ભાવતુષ્ટઃ।।૨૫૫।।

અનેક સાધનોથી શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિની ઈચ્છા કરતો હોય તેણે અન્ય સાધનોમાં ન પડતાં શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમનાં તેજસ્વી યશવાળાં આ નામોનો નિરન્તર જપ કરવો. આ પ્રમાણે જપ કરનારને સર્વ દુઃખોનું હરણ કરનારા શ્રીહરિ તત્કાલ જ અને ખાત્રીપૂર્વક નિજજન બનાવે છે અને જપ કરનારાના ભાવથી પ્રસન્ન થયેલા ભગવાન્ તેને પોતાના સ્વરૂપનું દાન કરે છે.

શ્રીકૃષ્ણ! કૃષ્ણસખ! વૃષ્ણિ-વૃષાવનિધ્રુક્-
રાજન્યવંશ દહનાનપવર્ગ-વીર્ય।
ગોવિન્દ! ગોપ-વનિતા-વ્રજ-ભૃત્યગીત!
તીર્થશ્રવઃ શ્રવણમંગલ પાહિ ભૃત્યાન્।।૨૫૬।।

હે આનન્દસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ! હે કૃષ્ણ સખા અર્જુનના પ્રિય મિત્ર! હે વૃષ્ણિઓમાં શ્રેષ્ઠ અથવા ‘વૃષ્ણિ’ એટલે વસુદેવ વગેરે યાદવો, ‘વૃષ’ એટલે ધર્મ અને ‘અવનિ’ એટલે પૃથ્વી તેમનો દ્રોહ કરનારા અધર્મીરાજાઓના વંશો-રાજકુલોનો નાશ કરવામાં જેમનું અતુલ-અપરિમિત પરાક્રમ છે એવા હે ગોવિન્દ! હે ગોપાંગનાઓ, બીજા વ્રજવાસીઓ અને સેવકજનો-ભક્તજનો વડે ગાન-સ્તુતિ કરાયેલાં! હે પવિત્ર કીર્તિવાળા પ્રભુ! શ્રવણદ્વારા જ પરમમંગલ-પરમકલ્યાણ કરનારા પરમેશ્વર! આપશ્રી નિજ ભક્તજનો-સેવકોનું સંરક્ષણ-પાલન કરો।।૨૫૬।।

।।ઈતિ શ્રીભાગવતસારસમુચ્ચયે વૈશ્વાનરોક્તં
શ્રીપુરુષોત્તમસહસ્રનામસ્તોત્રં સમ્પૂર્ણમ્।।

।। ત્રિવિધનામાવલી।।

નામાવલીં પ્રવક્ષ્યામિ કેશવસ્યાતિવલ્લભામ્।।
યસ્યાઃ સંકીર્તનાદ્ વિષ્ણુઃ આત્માનં સમ્પ્રયચ્છતિ।।૧।।

શ્રીકૃષ્ણને અત્યન્ત પ્રિય નામાવલીને હું ઉત્કર્ષપણે કહું છું જેનું સંકીર્તન કરવાથી વિષ્ણુ પોતાના સ્વરૂપાનન્દનું દાન કરે છે.

શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ।।૧।।

નરાકૃતયે નમઃ।।૨।।

પરબ્રહ્મણે નમઃ।।૩।।

યદુ-કુલ-ચૂડામણયે નમઃ।।૪।।

વસુદેવ-નન્દનાય નમઃ।।૫।।

ભૂમિ-ક્લેશ-ભાર-હારાય નમઃ।।૬।।

પુણ્ય-શ્રવણ-કીર્તનાય નમઃ।।૭।।

કલિમલ-સંહતિ-કલન-યશઃપુંજાય નમઃ।।૮।।

ભક્તિ-માર્ગ-પ્રવર્તકાય નમઃ।।૯।।

ભક્ત-જન-કલ્પ-વૃક્ષાય નમઃ।।૧૦।।

દેવકી-નન્દનાય નમઃ।।૧૧।।

વસુદેવ-દેવકી-પુણ્ય-પુંજ-ફલાય નમઃ।।૧૨।।

દેવકી-મનઃ-પ્રમોદ-જનકાય નમઃ।।૧૩।।

બ્રહ્માદિ-ભક્ત-વાક્ય-પરિપાલકાય નમઃ।।૧૪।।

શેષાદિ-ભક્ત-સેવિત-ચરણાય નમઃ।।૧૫।।

કાલિન્દી-વેગ-હર્ત્રે નમઃ।।૧૬।।

ભક્તિમાર્ગમાં વસ્તુ ત્યાજ્ય તો જ છે જો તેનો ભગવત્સેવામાં વિનિયોગ શક્ય નથી.

યોગ-માયાધિપતયે નમઃ।।૧૭।।
ગોકુલપતયે નમઃ।।૧૮।।
ગોપીજન-વલ્લભાય નમઃ।।૧૯।।
ગોકુલોત્સવાય નમઃ।।૨૦।।
અખિલાશા-પૂરકાય નમઃ।।૨૧।।
યશોદા-સ્તનન્ધયાય નમઃ।।૨૨।।
નન્દ-મનો-મોદકાય નમઃ।।૨૩।।
પૂતનાન્તકાય નમઃ।।૨૪।।
સુકૃતજ્ઞાય નમઃ।।૨૫।।
પૂતનામોક્ષદાત્રે નમઃ।।૨૬।।
ભક્ત-મનો-રોધકાય નમઃ।।૨૭।।
ગોકુલાભયદાન-ચરિત્રાય નમઃ।।૨૮।।
ભક્ત-પ્રપંચ-વિસ્મારકાય નમઃ।।૨૯।।
શકટ-ભેદન-બાલ-ચરિત્રાય નમઃ।।૩૦।।
તૃણાવર્ત-વિમર્દકાય નમઃ।।૩૧।।
ભક્તિ-સ્વાસક્તિ-જનકાય નમઃ।।૩૨।।
યશોદા-મોહ-નાશકાય નમઃ।।૩૩।।
રામાનુજાય નમઃ।।૩૪।।
કૃષ્ણાય નમઃ।।૩૫।।
વાસુદેવાય નમઃ।।૩૬।।
અનન્ત-ગુણ-ગમ્ભીરાય નમઃ।।૩૭।।

ઠાકોરજીમાટે માંગે તેને ભેટ-સામગ્રી આપીને તેને નર્કમાં નાખવાનું નિમિત્ત ન બનો.

અદ્ભુત-કર્મણે નમઃ।।૩૮।।
ગોકુલ-ચિન્તામણયે નમઃ।।૩૯।।
ગોપ-ગોકુલ-નન્દનાય નમઃ।।૪૦।।
ભક્ત-સર્વ-દુઃખ-નિવારકાય નમઃ।।૪૧।।
મહાનુભાવાય નમઃ।।૪૨।।
અચિન્ત્ય-ગુણ-કર્મણે નમઃ।।૪૩।।
નારાયણાય નમઃ।।૪૪।।
વ્રજાંગણ-રિંગણ-જાનુ-ચરણારવિન્દાય નમઃ।।૪૫।।
વ્રજ-પંકાંગ-લેપનાય નમઃ।।૪૬।।
ભક્ત-પરીક્ષા-પરિપાલકાય નમઃ।।૪૭।।
વ્રજ-હીર-મણયે નમઃ।।૪૮।।
ગોકુલ-ધૂર્ત-ચરિત્રાય નમઃ।।૪૯।।
ભક્ત-વશીકરણ-ચરિત્રાય નમઃ।।૫૦।।
નવનીત-લવાહારાય નમઃ।।૫૧।।
દધિ-દુગ્ધ-પ્રિયાય નમઃ।।૫૨।।
ક્ષીર-કણાવલીઢ-મુખારવિન્દાય નમઃ।।૫૩।।
મૃત્સ્ના-ભક્ષણ-ભીત-યશોદા-તાડન-સન્ત્રાસ-
નયનાર -વિન્દાય નમઃ।।૫૪।।
સર્વવિમોહકાય નમઃ।।૫૫।।
માહાત્મ્ય-પ્રદર્શકાય નમઃ।।૫૬।।
પરબ્રહ્મત્વ-બોધકાય નમઃ।।૫૭।।

ઠાકોરજીના નિમિત્તે બીજાથી ભેટ-સામગ્રી સ્વીકારનાર અધમ છે, તે નરકમાં પડે છે.

સર્વજનીન-માહાત્મ્યાય નમઃ।।૫૮।।
દધિ-ભાંડ-ભેત્ત્રે નમઃ।।૫૯।।
ચૌર્ય-વિશંકિતેક્ષણાય નમઃ।।૬૦।।
ભક્તાધીનાય નમઃ।।૬૧।।
દામોદરાય નમઃ।।૬૨।।
યમલાર્જુન-ભંજનાય નમઃ।।૬૩।।
ભક્ત-વાક્ય-પરિપૂરકાય નમઃ।।૬૪।।
ભક્તિદાત્રે નમઃ।।૬૫।।
સર્વેશ્વરાય નમઃ।।૬૬।।
સર્વાય નમઃ।।૬૭।।
નન્દ-વિમોચિત-બન્ધનાય નમઃ।।૬૮।।
ઉપનન્દપ્રિયાય નમઃ।।૬૯।।
માતૃરુત્સંગ-ગતાય નમઃ।।૭૦।।
વૃન્દાવન-ક્રીડા-રતાય નમઃ।।૭૧।।
વત્સ-વાટ-ચરાય નમઃ।।૭૨।।
વત્સાસુર-હન્ત્રે નમઃ।।૭૩।।
બક-વિદારણાય નમઃ।।૭૪।।
વૃન્દાવન-ચારિણે નમઃ।।૭૫।।
ધેનુકાસુર-ખંડનાય નમઃ।।૭૬।।
ઉત્તાલ-તાલ-ભેત્ત્ત્રે નમઃ।।૭૭।।
સર્વ-પ્રાણિ-સુખ-સંચાર-કર્ત્રે નમઃ।।૭૮।।

અસમર્પિતનો ભોગ કરવાથી દાસત્વ ખંડિત થાય છે. અસમર્પિત નો ત્યાગ કરવો.

ગોકુલ-સુખ-વાસાય નમઃ।।૭૯।।
ગોરજઃચ્છુરિત-કુન્તલાય નમઃ।।૮૦।।
વેણુવાદ-વિશારદાય નમઃ।।૮૧।।
વન-કુસુમાવલી-રચિતાકલ્પાય નમઃ।।૮૨।।
અનુગ-ગીયમાન-યશઃપુંજાય નમઃ।।૮૩।।
ગોપી-તાપ-હારકાય નમઃ।।૮૪।।
ગોપી-નયનારવિન્દાર્ચિતાય નમઃ।।૮૫।।
લૌકિક-લીલા-પ્રદર્શકાય નમઃ।।૮૬।।
વિષમૂર્ચ્છિત-ગો-ગોપાલ-જીવન-દષ્ટયે નમઃ।।૮૭।।
ભક્ત-પરીક્ષકાય નમઃ।।૮૮।।
કાલિય-ફણિ-માણિક્ય-રંજિત-શ્રીપદામ્બુજાયનમઃ।।૮૯।।
નાગપત્ની-સમર્ચિતાય નમઃ।।૯૦।।
ભક્તાશ્રય-જલ-સ્થલ-વિશોધકાય નમઃ।।૯૧।।
નાનાવિધ-ક્રીડા-રતાય નમઃ।।૯૨।।
પ્રલમ્બ-ઘાતકાય નમઃ।।૯૩।।
દાવાગ્નિ-પતિત-ગોકુલ-રક્ષકાય નમઃ।।૯૪।।
અગ્નિમુખાય નમઃ।।૯૫।।
સર્વર્તુ-ક્રીડા-વિલાસાય નમઃ।।૯૬।।
ગોકુલ-ચારુ-વિચિત્ર-ચરિત્રાય નમઃ।।૯૭।।
ગોપિકા-ધૈર્ય-વિમોચક-વેણુનાદાય નમઃ।।૯૮।।
ગોપિકા-નયન-પાનૈક-પાત્રાય નમઃ।।૯૯।।

સમર્પણ વિનાની સેવા અને સેવા રહિત કેવલ સમર્પણ એ બંને પાખંડ જ સમજવા.

શ્રુતિરૂપ-ગોપિકા-વર્ણિત-નિખિલ-ગુણાયન મઃ।।૧૦૦।।

ગોપકન્યા-વ્રત-ફલાય નમઃ।।૧૦૧।।

જલક્રીડા-સમાસક્ત-ગોપી-વસ્ત્રાપહારકાય નમઃ।।૧૦૨।।

મુક્તોપસર્પકાય નમઃ।।૧૦૩।।

વૃન્દાવન-બોધકાય નમઃ।।૧૦૪।।

યજ્ઞભોક્ત્રે નમઃ।।૧૦૫।।

યજ્ઞ-ભાગ-ભુજે નમઃ।।૧૦૬।।

ધર્મ-રક્ષકાય નમઃ।।૧૦૭।।

યજ્ઞપત્ની-પ્રસાદકાય નમઃ।।૧૦૮।।

સર્વાજ્ઞાન-નિવારકાય નમઃ।।૧૦૯।।

ઈતિ બાલ-ચરિત્રસ્ય નામ્નામ્ અષ્ટોત્તરં શતમ્।।
કૃષ્ણ-ભક્તિ-હૃદાનન્દિ કીર્તનાદ્ ભક્તિ-બોધકમ્।।૧।।

આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિથી હૃદયમાં આનન્દ આપનારાં બાલચરિત્રનાં એકસો આઠ નામો કીર્તન કરવાથી ભક્તિનો ઉપદેશ કરનારાં છે એમ સમજવું।।૧।।

।।ઈતિ બાલલીલા નામાવલી।।

।। અથપ્રૌઢલીલાનામાનિ।।

નામાન્યથ પ્રવક્ષ્યામિ યૈઃ સન્તુષ્યતિ કેશવઃ।।
વક્ષ્યામિ ભક્ત-હૃદયે પરમાનન્દ-દાયકઃ।।૧।।

હવે જે નામોથી ભક્તજનના હૃદયમાં બાહ્ય અને આન્તર બન્ને પ્રકારે પરમાનન્દનું દાન થાય તેમજ બ્રહ્મા-શંકરને મોક્ષ આપનાર ભગવાન્

શ્રીકૃષ્ણ સન્તુષ્ટ થાય તેવાં નામોને હું કહું છું.

અદ્ભુત-બાલકાય નમઃ।।૧।।
અમ્બુજેક્ષણાય નમઃ।।૨।।
ચતુર્ભુજાત્ત-ચક્રાસિ-ગદા-શંખાદ્યાયુધાય નમઃ।।૩।।
શ્રીવત્સ-લક્ષ્મણે નમઃ।।૪।।
કૌસ્તુભાભરણ-ગ્રીવાય નમઃ।।૫।।
પીતામ્બર-ધારિણે નમઃ।।૬।।
નીલ-મેઘ-શ્યામાય નમઃ।।૭।।
નાના-કલ્પ-વિરાજિતાય નમઃ।।૮।।
આત્મ-વિસ્માપક-માનુષ-વેષ-સૌન્દર્ય-નિધયે નમઃ।।૯।।
રમા-લાલિત-પાદ-પદ્માય નમઃ।।૧૦।।
ભક્ત-હિતોપદેશકાય નમઃ।।૧૧।।
હવિર્મન્ત્ર-દેવતા-મૂલ-બોધકાય નમઃ।।૧૨।।
કૃત-વેષ-મોહિત-દેવ-પરીક્ષકાય નમઃ।।૧૩।।
એક-દેશ-વૃષ્ટિ-વાયુદેવતા-ક્ષોભ-જનકાય નમઃ।।૧૪।।
સર્વરૂપાય નમઃ।।૧૫।।
વેદમાર્ગ-રક્ષકાય નમઃ।।૧૬।।
ભક્તિમાર્ગ-પ્રવર્તકાય નમઃ।।૧૭।।
ગોવર્ધનોદ્ધરણ-ધીરાય નમઃ।।૧૮।।
સર્વજનીન-માહાત્મ્ય-બોધકાય નમઃ।।૧૯।।
ભક્ત-વિસ્માપકાય નમઃ।।૨૦।।
મોહન-પ્રબોધોભય-રક્ષકાદ્ભુત-ચરિત્રાય નમઃ।।૨૧।।

લોક-વેદોલ્લંઘનકર-પ્રપન્નભક્ત-સર્વદુઃખ- નિવારકાય નમઃ।।૨૨।।
ઈન્દ્ર-સુરભી-પ્રસાદકાય નમઃ।।૨૩।।
ગોવિન્દાય નમઃ।।૨૪।।
અત્યન્ત-ભક્ત-નિરોધકાય નમઃ।।૨૫।।
વરુણાદિ-દેવ-પ્રબોધકાયે નમઃ।।૨૬।।
વ્યાપિ-વૈકુંઠ-પ્રદર્શકાય નમઃ।।૨૭।।
વૈકુંઠ-સ્થિત્યધિક-ભક્ત-ગૃહસ્થિતિ-બોધકાય નમઃ।।૨૮।।
મદન-ગોપાલાય નમઃ।।૨૯।।
અનાદિ-બ્રહ્મચારિણે નમઃ।।૩૦।।
કન્દર્પ-કોટિ-લાવણ્યાય નમઃ।।૩૧।।
સર્વોપનિષત્-તાત્પર્ય-ગોચરાય નમઃ।।૩૨।।
ગોપિકા-રમણાય નમઃ।।૩૩।।
સકલ-યોગાધિપતયે નમઃ।।૩૪।।
અલૌકિક-પૂર્ણ-કામ-જનકાય નમઃ।।૩૫।।
આશા-પૂરક-સત્યાત્મકામ-દીપકાય નમઃ।।૩૬।।
શૃંગાર-વિભાવાદિ-યુક્તાય નમઃ।।૩૭।।
સત્યવાચે નમઃ।।૩૮।।
કામોન્મત્ત-ગોપાંગના-મુક્તિ-દાત્રે નમઃ।।૩૯।।
મુક્ત્યધિક-ફલ-ગોપી-મનો-મોહકાય નમઃ।।૪૦।।
લોકવેદ-સર્વધર્મ-પરિત્યક્ત-ગોપી-સેવિત- ચરણાર-વિન્દાય નમઃ।।૪૧।।

ભક્ત-પ્રતિબન્ધ-નિવારકાય નમઃ।।૪૨।।
અલબ્ધ-રાસ-ગોપી-સદ્યોમુક્તિ-દાયકાય નમઃ।।૪૩।।
પરીક્ષિત-ગોપવધૂ-સેવિત-ચરણાય નમઃ।।૪૪।।
નિજજન-સ્મય-ધ્વંસન-સ્મિતાય નમઃ।।૪૫।।
કાયિક-તિરોભાવિત-ગોપી-પુંજાય નમઃ।।૪૬।।
રાધા-સહચરાય નમઃ।।૪૭।।
વિરહ-વ્યાકુલ-ગોપાંગનાન્વેષિત-માર્ગાય નમઃ।।૪૮।।
જ્ઞાન-તુલ્ય-ભક્ત-ભ્રાન્તિ-જનકાય નમઃ।।૪૯।।
નિકટ-સ્થિતિ-બોધકાય નમઃ।।૫૦।।
ગોપી-વર્ણિત-નિખિલ-ગુણાય નમઃ।।૫૧।।
ભક્ત-શુદ્ધિ-વિલમ્બનાય નમઃ।।૫૨।।
દીન-કૃપા-પ્રકટિત-રૂપાય નમઃ।।૫૩।।
સર્વ-મનો-નયનાહ્લાદકાય નમઃ।।૫૪।।
ગોપિકા-વાક્ય-વિચારકાય નમઃ।।૫૫।।
સર્વધર્મ-નિર્ધારકાય નમઃ।।૫૬।।
સર્વરસાભિજ્ઞાય નમઃ।।૫૭।।
રાસ-મંડલાડનેક-રૂપાય નમઃ।।૫૮।।
ઉદ્દીપ્ત-કામરસ-પૂરકાય નમઃ।।૫૯।।
અતિક્રાન્ત-મર્યાદાય નમઃ।।૬૦।।
ભક્તદૈન્ય-નિવારકાય નમઃ।।૬૧।।
યમુના-કીર્તિ-જનકાય નમઃ।।૬૨।।
સુદર્શન-મોચકાય નમઃ।।૬૩।।

દાન ઓછું-વત્તું થાય, સમર્પણ ઓછું-વત્તું ન થાય. સમર્પણ તો સંપૂર્ણનું જ થાય.

બલદેવાભીષ્ટ-દાત્રે નમઃ।।૬૪।।
શંખચૂડ-ઘાતકાય નમઃ।।૬૫।।
ગોપી-ક્લેશ-નાશક-ગુણાર્ણવાય નમઃ।।૬૬।।
સ્વ-સમાન-ગુણાય નમઃ।।૬૭।।
સર્વ-વશીકરણ-દ્વાદશવિધ-ચરિત્રાય નમઃ।।૬૮।।
વૃષભાસુર-વિધ્વંસિને નમઃ।।૬૯।।
નારદાદિ-બોધિતાક્લિષ્ટ-કર્મણે નમઃ।।૭૦।।
દુષ્ટ-દુર્બુદ્ધિ-નાશ-હેતવે નમઃ।।૭૧।।
શિષ્ટ-જ્ઞાન-દીપકાય નમઃ।।૭૨।।
કેશ્યાદિ-મહાદુષ્ટ-નિબર્હણાય નમઃ।।૭૩।।
નારદાદિ-વન્દિત-ચરણાય નમઃ।।૭૪।।
વ્યોમાદિ-દુષ્ટ-પીડિત-ગોપ-ગોપી-રક્ષકાય નમઃ।।૭૫।।
સદ્-ભક્તિ-હેતવે નમઃ।।૭૬।।
અક્રૂરાદિ-ભક્ત-મનોરથ-પરિપૂરકાય નમઃ।।૭૭।।
નન્દાદિ-ગોપ-મથુરા-ગમનોત્સવ-હેતવે નમઃ।।૭૮।।
ભક્તદુઃખ-મૂલોચ્છેદકાય નમઃ।।૭૯।।
ગોપિકા-મનઃ-કાર્પણ્ય-શીલ-હેતવે નમઃ।।૮૦।।
ગોપિકા-વિરહ-નાશક-વાક્ય-પુંજાય નમઃ।।૮૧।।
ભક્ત-સંશયચ્છેદકાય નમઃ।।૮૨।।
વ્યાપિવૈકુંઠ-વાસિને નમઃ।।૮૩।।
અક્રૂરાદિ-ભક્તસ્તુતાનન્ત-ગુણાય નમઃ।।૮૪।।
સત્યપ્રતિજ્ઞાય નમઃ।।૮૫।।

સ્વગુણ–પ્રતિબોધકાય નમઃ।।૮૬।।
મથુરા–દર્શનોત્સુકાય નમઃ।।૮૭।।
સ્વાધાર–વૈકુંઠ–સ્થાપકાય નમઃ।।૮૮।।
પૌર–પુરન્ધ્રી–પુણ્ય–જનકાય નમઃ।।૮૯।।
રજકાદિ–દુષ્ટ–નાશકાય નમઃ।।૯૦।।
વસ્ત્રાદ્યનેકાકલ્પ–ભૂષિત–રૂપાય નમઃ।।૯૧।।
વાયક–સુદામ–ભક્તાલંકૃતાય નમઃ।।૯૨।।
અત્યુદારાય નમઃ।।૯૩।।
કુબ્જાનુલેપાલંકૃતાય નમઃ।।૯૪।।
કુબ્જાદિ–ભક્ત–સહજ–દોષ–દૂરીકરણાય નમઃ।।૯૫।।
સ્વલીલૌપયિક–રૂપાભિવ્યંજકાય નમઃ।।૯૬।।
મથુરા–મહોત્સવાય નમઃ।।૯૭।।
દૈત્યધર્મ–નિવારકાય નમઃ।।૯૮।।
ધનુર્ભંગ–બોધિત–કાલાય નમઃ।।૯૯।।
અતિસામર્થ્ય–બોધિતાક્લિષ્ટ–કર્મ–ચરિત્રાય નમઃ।।૧૦૦।।
મૃત્યુધર્મ–બોધકાય નમઃ।।૧૦૧।।
કુવલયાપીડ–ઘાતકાય નમઃ।।૧૦૨।।
ગજદન્ત–વરાયુધાય નમઃ।।૧૦૩।।
નિખિલજન–મનો–નયનાહ્લાદકાય નમઃ।।૧૦૪।।
સર્વરસાવિર્ભાવકાય નમઃ।।૧૦૫।।
નિખિલ–કામિની–પ્રેમાવલોકિતાય નમઃ।।૧૦૬।।
ચાણૂરાદિ–મહામલ્લ–દૈત્ય–ગર્વ–નિબર્હણાય નમઃ।।૧૦૭।।

કૃષ્ણસેવાને જે સ્વધર્મ જાણે તેજ પુષ્ટિજીવ, પુષ્ટિમાર્ગમાં પ્રવેશ લાયક પણ તેજ.

કંસ-ઘાતકાય નમઃ।।૧૦૮।।
વસુદેવ-દેવકી-દુઃખ-વિદારકાય નમઃ।।૧૦૯।।
યદુકુલ-નલિની-વિકાશકાય નમઃ।।૧૧૦।।
કાલદુઃખ-નિવારકાય નમઃ।।૧૧૧।।
પ્રદર્શિત-સદાચારાય નમઃ।।૧૧૨।।
સાન્દીપનિ-મૃતાપત્ય-દાત્રે નમઃ।।૧૧૩।।
નન્દાદિ-જ્ઞાન-બોધકાય નમઃ।।૧૧૪।।
યશોદા-સ્નેહ-રક્ષકાય નમઃ।।૧૧૫।।
ગોપિકાદિ-લૌકિક-ભાવદોષ-દૂરીકરણાય નમઃ।।૧૧૬।।
ઉદ્ધવાદિ-મધ્યમભાવ-બોધકાય નમઃ।।૧૧૭।।
સ્વનિષ્ઠ-મનો-દોષ-નાશકાય નમઃ।।૧૧૮।।
કુબ્જાદિ-મનોરથ-પૂરકાય નમઃ।।૧૧૯।।
અક્રૂરાદિ-ભક્ત-સન્માન-હેતવે નમઃ।।૧૨૦।।
ભક્ત-હિત-ચિન્તકાય નમઃ।।૧૨૧।।
પાંડવ-સ્થાપકાય નમઃ।।૧૨૨।।
કુન્તી-પ્રીતિ-હેતવે નમઃ।।૧૨૩।।
પ્રૌઢ-લીલાવબોધકાય નમઃ।।૧૨૪।।
ભક્તપક્ષ-બોધકાય નમઃ।।૧૨૫।।
ધૃતરાષ્ટ્ર-જ્ઞાન-બોધકાય નમઃ।।૧૨૬।।
ઈચ્છા-વાદ-સ્થાપકાય નમઃ।।૧૨૭।।
માયા-પ્રવર્તકાય નમઃ।।૧૨૮।।

સર્વાભિવન્દિત-ચરણારવિન્દાય નમઃ।।૧૨૯।।

એવં શ્રીકૃષ્ણનામાનિ પ્રૌઢલીલાવબોધને ।।
કીર્તિતાન્યતિપુણ્યાનિ શતં વિંશતિરષ્ટ ચ।।૧।।

આ પ્રમાણે પ્રૌઢલીલાનું બોધન કરવામાં અર્થાત્ પ્રૌઢલીલાનો ઉપદેશ કરનારા, સમજાવનારાં શ્રીકૃષ્ણના એકસો અઠાવીસ પવિત્ર નામોને કીર્તન કહ્યાં.

।।ઈતિ પ્રૌઢલીલા નામાનિ।।

।। અથરાજલીલાનામાનિ।।

અતઃ પરં પ્રવક્ષ્યામિ રાજલીલામ્ ઉપાશ્રિતઃ।।
કૃતવાન્ યાનિ કર્માણિ તાનિ નામાનિ મુક્તયે।।૧।।

હવે પછી રાજલીલા તરીકે શ્રીકૃષ્ણે જે-જે કર્મો કર્યાં તે-તે કર્મોને પ્રકાશ કરનારાં નામોને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવામાટે તે-તે અધિકારના ભેદથી આનન્દ મેળવવામાટે હું કહું છું।।૧।।

ક્ષાત્ર-ધર્મ-પ્રવર્તકાય નમઃ।।૧।।

દિવ્ય-યુદ્ધ-વિશારદાય નમઃ।।૨।।

જરાસન્ધ-સમાનીત-સૈન્ય-ઘાતકાય નમઃ।।૩।।

દ્વારકા-પુર-નિર્માણ-હેતવે નમઃ।।૪।।

ભક્તાચિન્ત્ય-સુખ-દાત્રે નમઃ।।૫।।

યવનાન્તકાય નમઃ।।૬।।

મુચુકુન્દ-પ્રસાદકાય નમઃ।।૭।।

સર્વદેવતા-મનોરથ-પૂરકાય નમઃ।।૮।।

---

૧૨૮ જો તમે કૃષ્ણથી વિમુખ બનશો તો કાલિકાલના પ્રવાહમાં ચોક્કસ તણાઈ જશો.

શિવ–બ્રાહ્મણ–વાક્ય–પરિપાલકાય નમઃ।।૯।।
દૈત્ય–મોહન–ચરિત્રાય નમઃ।।૧૦।।
રુક્મિણી–મનોરથ–પૂરકાય નમઃ।।૧૧।।
રુક્મિણી–ગાન્ધર્વ–વિવાહાય નમઃ।।૧૨।।
રુક્મિણી–પ્રાણપતયે નમઃ।।૧૩।।
રુક્મિ–પ્રભૃતિ–દુષ્ટ–માનસ–દુઃખદાય નમઃ।।૧૪।।
રુક્મિણી–વિવાહ–પ્રદર્શિત–ગૃહસ્થ–ધર્માય નમઃ।।૧૫।।
ત્રિવિધ–વિવાહ–કર્ત્રે નમઃ।।૧૬।।
કામ–જનકાય નમઃ।।૧૭।।
શમ્બર–ઘાતક–પ્રદ્યુમ્નાય નમઃ।।૧૮।।
જામ્બવતી–પ્રાણપતયે નમઃ।।૧૯।।
લોક–નિર્મિત–સર્વાર્થ–જ્ઞાપકાય નમઃ।।૨૦।।
સત્યભામા–વલ્લભાય નમઃ।।૨૧।।
સત્રાજિત્–સ્વર્ગ–હેતવે નમઃ।।૨૨।।
સ્યમન્તક–મણિ–હર્ત્રે નમઃ।।૨૩।।
શુદ્ધ–કીર્તિ–સ્થાપકાય નમઃ।।૨૪।।
અક્રૂરાદિ–ભક્ત–દોષ–નિવારકાય નમઃ।।૨૫।।
કાલિન્દી–પતયે નમઃ।।૨૬।।
પાંડવ–રાજ્ય–સ્થાપકાય નમઃ।।૨૭।।
મિત્રવિન્દા–પતયે નમઃ।।૨૮।।
સત્યા–પતયે નમઃ।।૨૯।।

ભદ્રા–પતયે નમઃ।।૩૦।।
લક્ષ્મણા–પતયે નમઃ।।૩૧।।
રોહીણી–પતયે નમઃ।।૩૨।।
ષોડશ–સહસ્ર–નાયિકાધિપતયે નમઃ।।૩૩।।
મુરારયે નમઃ।।૩૪।।
નરકાન્તકાય નમઃ।।૩૫।।
વસુધા–પૂજિત–ચરણાય નમઃ।।૩૬।।
સર્વજનીન–સુખ–હેતવે નમઃ।।૩૭।।
પારિજાતાપહરણાય નમઃ।।૩૮।।
મહેન્દ્રાદિ–દુષ્ટબુદ્ધિ–નિવારકાય નમઃ।।૩૯।।
સર્વરત્નકોશાદિ–પૂરિત–ગૃહાય નમઃ।।૪૦।।
રુક્મિણ્યાદિ–સ્ત્રી–મનઃ–પરીક્ષકાય નમઃ।।૪૧।।
લૌકિક–લીલા–વાક્ય–વિશારદાય નમઃ।।૪૨।।
શ્રુત્યર્થ–પ્રતિપાદક–દશદશ–પુત્રાય નમઃ।।૪૩।।
કલિધર્મ–પ્રતિપાદક–વંશાદિ–કર્ત્રે નમઃ।।૪૪।।
બાણાસુર–બલાન્ત–કર્ત્રે નમઃ।।૪૫।।
મહાદેવાદિ–સમ્માન–હેતવે નમઃ।।૪૬।।
જ્વરાદિ–દોષ–નાશકાય નમઃ।।૪૭।।
પ્રહ્‌લાદાદિ–ભક્તવંશ–રક્ષકાય નમઃ।।૪૮।।
દાનાદિધર્મ–બોધકાય નમઃ।।૪૯।।
નૃગ–મોક્ષ–હેતવે નમઃ।।૫૦।।

બ્રહ્મણ્યાય નમઃ।।૫૧।।

પુષ્ટિમાર્ગ–પ્રવર્તકાય નમઃ।।૫૨।।

યમુના–કર્ષણ–હેતવે નમઃ।।૫૩।।

સ્પર્ધાદિ–દુષ્ટ–વિમોચકાય નમઃ।।૫૪।।

પૌંડ્રક–કાશી–રાજ–હન્ત્રે નમઃ।।૫૫।।

દેવતાન્તર–વર–દપ્ત–ગર્વ–નાશકાય નમઃ।।૫૬।।

કાશી–દાહકાય નમઃ।।૫૭।।

દુષ્ટ–નિવાસ–દોષ–નાશકાય નમઃ।।૫૮।।

મુક્તિ–હેતવે નમઃ।।૫૯।।

દુઃસંગ–દપ્ત–દ્વિવિદાદિ–વધ–હેતવે નમઃ।।૬૦।।

રાજ્યાદિ–દપ્ત–કૌરવ–ગર્વ–નાશકાય નમઃ।।૬૧।।

મર્યાદાભક્તિ–દપ્ત–ભક્ત–મોહ–નાશકાય નમઃ।।૬૨।।

જીવાધિકાર–શાસ્ત્ર–ગર્વ–નાશકાય નમઃ।।૬૩।।

સુધર્માલંકૃત–ચરણાય નમઃ।।૬૪।।

ભક્તાપેક્ષાવભાસ–હેતવે નમઃ।।૬૫।।

ઉદ્ધવાદિ–બુદ્ધ્યાદિ–બુદ્ધ્યનુસારિણે નમઃ।।૬૬।।

જીવ–ધર્માવબોધકાય નમઃ।।૬૭।।

હીન–ધર્માવલમ્બન–જીવકાર્ય–કર્ત્રે નમઃ।।૬૮।।

ભક્તજ્ઞાન–હેતવે નમઃ।।૬૯।।

પુષ્ટિ–નિમિત્ત–જ્ઞાપકાય નમઃ।।૭૦।।

રાજસૂયાદિ–પ્રવર્તકાય નમઃ।।૭૧।।

પ્રાણ જાય તો ભલે જાય પણ ભાગવત કથાની દક્ષિણા તો પુષ્ટિમાર્ગીએ ન જ લેવી.

શિશુપાલાદિ–ભક્ત–વૈકુંઠ–પ્રાપ્તિ–હેતવે નમઃ।।૭૨।।
દુર્યોધનાદિ–દુષ્ટ–માન–ભંગ–હેતવે નમઃ।।૭૩।।
યુધિષ્ઠિરાદિ–ભક્ત–ગર્વ–નાશકાય નમઃ।।૭૪।।
પ્રદ્યુમ્નાદિ–યાદવ–ગર્વ–પ્રહારકાય નમઃ।।૭૫।।
તપસ્યાદિ–દપ્ત–શાલ્વાદિ–ઘાતકાય નમઃ।।૭૬।।
પુણ્યાદિ–હીન–ધર્મ–જ્ઞાપન–હેતવે નમઃ।।૭૭।।
મુખ્ય–સિદ્ધાન્ત–પ્રવર્તકાય નમઃ।।૭૮।।
દન્તવક્ત્ર–વિદૂરથાદિ–મુક્તિ–હેતવે નમઃ।।૭૯।।
ક્ષત્રિય–ધર્મ–નાટ્યોપસંહારકાય નમઃ।।૮૦।।
ન્યસ્ત–શસ્ત્રાય નમઃ।।૮૧।।
બલદેવ–તીર્થયાત્રા–પ્રવર્તકાય નમઃ।।૮૨।।
સૂત–ઘાતકાય નમઃ।।૮૩।।
પાર્થ–સારથયે નમઃ।।૮૪।।
અવ્યક્ત–ગીતામૃત–મહોદધિ–પ્રવર્તકાય નમઃ।।૮૫।।
કૌરવ–બલાન્ત–કર્ત્રે નમઃ।।૮૬।।
ઈતર–પક્ષપાત–નાશકાય નમઃ।।૮૭।।
સુદામા–રંક–ભાર્યાર્થ–ભૂમ્યાનીતેન્દ્ર–વૈભવાય નમઃ।।૮૮।।
હેતુસ્થાપકાય નમઃ।।૮૯।।
દેશ–કાલાદિ–ધર્મ–હેત્વનુસારિણે નમઃ।।૯૦।।
યાત્રોત્સવ–પ્રવર્તકાય નમઃ।।૯૧।।
અખિલ–નયનામૃતાબ્ધિ–પૂરકાય નમઃ।।૯૨।।

---

૧૩૨ બીજે ઠેકાણે શિષ્યની પરીક્ષા ગુરુ કરે છે પણ પુષ્ટિમાર્ગમાં શિષ્યે ગુરુની પરીક્ષા કરવી.

ગોપિકાદિ–સાક્ષાત્કાર–હેતવે નમઃ।।૯૩।।
રુક્મિણ્યાદિ–ભક્તિ–સ્થાપકાય નમઃ।।૯૪।।
સન્માર્ગ–સ્થાપકાય નમઃ।।૯૫।।
વસિષ્ઠાદિ–સેવિત–ચરણાય નમઃ।।૯૬।।
વસુદેવ–મહોત્સવ–કર્ત્રે નમઃ।।૯૭।।
વસુદેવ–જ્ઞાન–બોધકાય નમઃ।।૯૮।।
દેવકી–મનઃ–પીડાપનોદકાય નમઃ।।૯૯।।
દેવાદિ–ભક્તશાપાદિ–દોષ–નાશકાય નમઃ।।૧૦૦।।
દેવકી–મૃતાપત્ય–દાત્રે નમઃ।।૧૦૧।।
દેવકી–સ્તનન્ધયાય નમઃ।।૧૦૨।।
ભક્તાચિન્ત્ય–સુખ–દાત્રે નમઃ।।૧૦૩।।
સુભદ્રા–વિવાહ–હેતવે નમઃ।।૧૦૪।।
જનકાદિ–જ્ઞાનિ–મનોરથ–પૂરકાય નમઃ।।૧૦૫।।
શ્રુતદેવાદ્યુપાસક–સન્માર્ગ–બોધકાય નમઃ।।૧૦૬।।
અખિલ–નિગમ–નિજજન–સંસ્તુતાય નમઃ।।૧૦૭।।
સર્વાગમ્ય–સ્વરૂપાય નમઃ।।૧૦૮।।
ઐશ્વર્યાદિ–ષડ્ધર્મ–સ્થાપકાય નમઃ।।૧૦૯।।
ભક્તદુષ્ટ–વૈભવ–નાશકાય નમઃ।।૧૧૦।।
ભક્તસંકટ–નિવારકાય નમઃ।।૧૧૧।।
વૃકાદિ–દુષ્ટઘાતકાય નમઃ।।૧૧૨।।
બ્રહ્મશિવાદિ–વન્દિત–ચરણાય નમઃ।।૧૧૩।।

જે ઇન્દ્રિયનો પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ ભગવદ્વિનિયોગ ન દેખાય તે ઇન્દ્રિયનો નિગ્રહ કરવો.

સર્વોત્કર્ષ-બોધકાય નમઃ।।૧૧૪।।
વિપ્ર-મૃતાપત્ય-દાત્રે નમઃ।।૧૧૫।।
અર્જુનાદિ-ગર્વ-પ્રહારકાય નમઃ।।૧૧૬।।
દ્વારિકા-નાયકાય નમઃ।।૧૧૭।।
નાના-વિલાસ-વિલસિત-સુખાબ્ધયે નમઃ।।૧૧૮।।
નિખિલ-નિજજન-પ્રપઞ્ચ-વિસ્મારકાય નમઃ।।૧૧૯।।

ઇત્યેવં રાજલીલાયાં નામ્નામ્ અષ્ટાદશં શતમ્।।
નિરોધલીલામ્ આશ્રિત્ય ભક્ત્યૈ ભક્તે નિરૂપિતમ્।।૧।।

આ પ્રમાણે રાજલીલામાં એકસોને અઢાર નામો નિરોધ લીલાનો આશ્રય કરીને ભગવદીય જનમાં ભક્તિનું સ્થાપન કરવા-ભક્તિ પ્રાપ્ત થવા માટે નિરૂપણ કરવામાં આવ્યાં.

બાલલીલા-નામપાઠાત્ શ્રીકૃષ્ણે પ્રેમ જાયતે।।
આસક્તિઃ પ્રૌઢલીલાયા નામપાઠાદ્ ભવિષ્યતિ।।૨।।
વ્યસનં કૃષ્ણચરણે રાજલીલાભિધાનતઃ।।
તસ્માન્ નામત્રયં જાપ્યં ભક્તિપ્રાપ્તીચ્છુભિઃ સદા।।૩।।

બાલલીલાના નામોનો પાઠ કરવાથી શ્રીકૃષ્ણમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રૌઢલીલાનો પાઠ કરવાથી શ્રીકૃષ્ણમાં આસક્તિ થશે. અને રાજલીલાનાં નામોનો પાઠ કરવાથી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના ચરણારવિન્દમાં વ્યસન સિદ્ધ થશે. તેથી ત્રણે પ્રકારના નામોનો જપ ભક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની ઉત્કંઠા રાખનારે અવશ્ય નિરન્તર કરવો જોઈએ।।૨-૩।।

।। ત્રિવિધલીલાનામાવલી સમ્પૂર્ણા ।।